

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií

Jan Charvát

Bakalářská práce

Úskalí reemigrace

Vedoucí práce: Mgr. Jan Kašpar

Praha 2007

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval v první řadě všem narátorům, kteří mi poskytli cenné vzpomínky a názory na problémy spjaté s reemigrací a emigrací. Dále bych chtěl poděkovat vedoucímu mé práce, Mgr. Janu Kašparovi, za připomínky k přepisu rozhovorů.

Můj dík patří i Centru orální historie Akademie věd České republiky, které mi zpřístupnilo přepisy rozhovorů ze svých archivů, týkajících se českých emigrantů a exulantů.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 17.5.2007

.....
podpis

Motto: „*Otázka návratu je pro všechny emigrace otázka první a poslední.*“

Pavel Tigríd – Politická emigrace v atomovém věku, Praha 1990

Obsah

I.Úvod.....	4
II.Uvedení do problematiky emigrace a reemigrace.....	5
<i>II.1 Emigrační vlny – přehled.....</i>	<i>5</i>
<i>II.2 Reemigrační vlny – přehled.....</i>	<i>11</i>
III. Metodologické postupy práce – oral history.....	14
<i>III.1 Orálně-historická metoda, její cíl a vymezení. Pojem „pramene“.....</i>	<i>14</i>
<i>III.2 Stručné dějiny metody.....</i>	<i>16</i>
<i>III.3.Orální historie v českém prostředí.....</i>	<i>17</i>
<i>III.4.Typy rozhovorů, metodická práce v orální historii.....</i>	<i>19</i>
IV.Oralhistorický výzkum „Úskali reemigrace“.....	21
<i>IV.1 Průběh výzkumu.....</i>	<i>21</i>
<i>IV.1.1 Zkušenosti z realizace jednotlivých rozhovorů.....</i>	<i>22</i>
<i>IV.1.2 Postup výběru „vzorku“.....</i>	<i>24</i>
<i>IV.2 Interpretace rozhovorů.....</i>	<i>25</i>
<i>IV.3 Otázka přepisu.....</i>	<i>38</i>
<i>IV.4 „Úskali“ autorizace.....</i>	<i>39</i>
V.Závěr.....	40
VI.Použitá literatura.....	41
Přílohy.....	43
Příloha 1. seznam rozhovorů a místo konání.....	44
Příloha 1. Přepisy rozhovorů.....	45
Příloha 2. Soubor otázek na bakalářskou práci.....	99
Příloha 3. Prohlášení o autorizaci.....	99
Příloha 4. Přepis rozhovorů na CD	

I. Úvod

Emigrace a reemigrace jsou důležitými a závažnými historickými tématy, které procházejí českými dějinami jako pověstná červená nit. Obě oblasti zahrnují řadu problémů, témat a podtémat. Tato práce by měla přispět k širšímu poznání toho, co emigrace a zejména zpětná emigrace (reemigrace) je, jaká úskalí ji provázela a jak byla v určitých skupinách lidí reflektována.

Cílem mojí práce je zjistit, jak čeští reemigranti **reflektují nové prostředí** i vlastní **reemigraci**, **jak** o těchto problémech **vypovídají** a jakým způsobem si vytvářejí názory na své okolí a osoby kolem sebe, a v neposlední řadě **jaké pocity** provází jejich začleňování do nové společnosti. Zároveň bych chtěl **porovnat jejich zkušenosti** s některými jinými výzkumy či závěry¹ z literatury, se kterými jsem se při práci (nejen na této eseji, ale i při studiu) setkal.

Tohoto cíle bych chtěl dosáhnout **kvalitativní metodou výzkumu** („orální historií“) a pomocí ní zobrazit tyto názory a popsat zkušenosti jednotlivých reemigrantů-narátorů. Klíčovou částí práce jsou proto **rozhovory** (vedené metodou orální historie a v rámci ní formou „interview“, nikoli celostního životopisného vyprávění, „životního příběhu“).

Mým záměrem bylo podchytit vzpomínky **šesti reemigrantů**, kteří opustili vlast v **tzv. druhé emigrační vlně v období komunismu – v 60. letech a zejména po roce 1968²** a **vrátili se** v průběhu 90. let nebo později do Československa, nebo České republiky, kde pracují a v současné době žijí.

Jejich zázemí i životní zkušenosti jsou pochopitelně odlišné. Tento fakt tvoří pole pro porovnání jedinečných zkušeností, které se netýkají pouze reemigrace, ale i emigrace samotné a životních období či prožitků, spjatých a souvisejících s tímto obdobím. Vzpomínky si nekladou nárok na to být reprezentativní, to by při tomto malém počtu dotazovaných ani nešlo. Výzkum provedený na bázi orální historie totiž nemůže být jako takový úplnou sociologickou studií ani hodnotovým výzkumem³, ani etnologickou či kulturologickou studií (je běžné, že je částí takovýchto studií, avšak nemůže je bez dalšího kontextu nahradit).

Domnívám se ovšem, že orální historie může být studiem symbolických univerz, hodnot jednotlivců, jak to naznačuje v doporučení dalšího bádání Zdeněk R. Nešpor⁴. Může být právě takovou metodou studia, která zkoumá hodnoty a symbolická univerza jednotlivců a která je založena na antropologickém zkoumání; analogii spatřuji především v tom, že přistupuje k člověku jako k samostatné bytosti, nesnaží se ho „použít“ jako pouhý zdroj informací, bere v potaz jeho kulturní zázemí a podmínky, stejně tak i optiku jeho vnímání, kterou respektuje. Proto jsem zvolil právě tuto metodu ve zkoumání toho, co se dnes chápe pod pojmem „reemigrace“ a jak toto období reflektují samiarátoři.

¹ Především z výzkumu, vedeného Zdeňkem R. Nešporem (2002): *Reemigranti a sociálně sdílené hodnoty. (Prolegomena k sociologickému studiu českých emigračních procesů 20. století se zvláštním zřetelem k západní reemigraci 90. let).*

² Jedna narátorka sice opustila vlast r. 1964, ostatní po roce 1968, přičemž spouštěcím mechanismem nebyla pochopitelně vždy okupace. Kritéria výběru mých narátorů přináším v kap. „výběr vzorku“.

³ Jak ho provádí např. Z. Nešpor : *Reemigranti a sociálně sdílené hodnoty. (Prolegomena k sociologickému studiu českých emigračních procesů 20. století se zvláštním zřetelem k západní reemigraci 90. let).* Praha 2002.

⁴ Nešpor, Z.R.: *Reemigranti*, o.c., s. 30.

Terminologie, zkratky

Pro účely této práce budu užívat pro zahraniční Čechy (ať již odešli z jakýchkoli důvodů) termín „emigranti“, (nikoli exulanti, krajané atp.), především z důvodu jeho hodnotové neutrality. Pro osoby, které se účastní rozhovoru, budu užívat pojmy „tazatel“ a „narátor“, jak jsou užívány v literatuře, související s metodou „orální historie“. Dějiny této metody, její cíl a účel a důvod k použití při této práci popisuji v kapitole „Metodologické postupy. Orální historie“.

V práci užívám obecně známé zkratky (KSC, SSSR atp.), někde uvádím plný význam zkratky pod čarou.

II. Uvedení do problematiky emigrace a reemigrace

(reflexe literatury⁵ a údajů z rozhovorů)

V českém prostředí je stále málo titulů, které by uspokojivě a v náležitě šíři pojednávaly problematiku emigrace a zpětného návratu do České republiky, resp. Československa. Některé knihy jsou memoárového charakteru, v jiných případech jde o literární či beletristická díla. Tento stav dokazuje, že tematika emigrace a reemigrace (konkrétně mezi lety 1945-1989) se ještě nedostala do zorného pole dnešních historiků, sociologů či antropologů. Ačkoli existuje řada pozoruhodných statí, nejsou prozatím k dispozici souhrnné studie k dané problematice. Co se týče bádání na bázi orálněhistorických postupů, lze konstatovat v podstatě totéž.

Výzkum migračních pohybů (tedy reemigrací, které mne zajímají především) byl ovlivněn jednak politickou situací, která leckdy nepřála nezaujatému zkoumání, a jednak roztržitým zájmem jednotlivých badatelských polí (etnologie, historie, sociologie), z nichž každé vzalo v potaz jinou stránku emigrace a reemigrace. v českém prostředí dosud neexistuje ani jedna kniha či studie, která by pojednávala emigraci jako celek.

Studium emigrací nám pomůže získat obecnější poznatky o české společnosti, jak se vyvíjela i jak reagovala na nové příchozí.⁶ Zároveň v některých rysech pomůže pochopit dnešní migrační pohyby.

V dějinách českých zemí je emigrace a reemigrace tématem, které s větší či menší závažností vystupuje prakticky v každém období jejich existence jakožto státního celku. Nebudu se zde zabývat sedmnáctým stoletím či migrací Čechů do oblastí vysídlené po sudetských Němcích, ani dějinami zahraničních spolků. To již někteří historikové provedli. V přehledu emigrací se soustředím na její dvě hlavní fáze - emigraci pounorovou a posrpnovou.

Doplnění informací z literatury považuji za nezbytnou součást mé práce, i když je založena především na osobním svědectví.

Domnívám se, že je důležité zmínit i názory a postoje různých autorů k emigraci a reemigraci, aby bylo možno lépe porozumět myšlenkám a podnětům, které reemigraci narátorů provázely. Pokusím se proto zobrazit a konfrontovat zážitky návratu „mojí“ skupiny lidí se zážitky a informacemi zobrazenými v literatuře a ve výzkumu Zdeňka R. Nešpora, vedeného metodou biografické sociologie.⁷ Ve výzkumu chci pracovat jen s jednou skupinou, a to navrátilých se z emigrační vlny po srpnu 1968.

II.1 Emigrační vlny - přehled

Přehled emigrace v českých zemích do roku 1939

⁵ Seznam použité literatury předkládám v sekci „přílohy“.

⁶ Z.R. Nešpor: Reemigranti, o.c., s. 9.

⁷ Výstupem je publikace Z.R. Nešpor: Reemigranti...o.c.

Již vzhledem ke své poloze byly české země vždy zemí migrací – různých směrů a různé intenzity. Za Rakouska-Uherska a v období tzv. „první republiky“ byly emigrační důvody téměř výhradně ekonomické, koncem 30. let, po roce 1948 a po roce 1968 šlo o důvody převážně politické. V 70. a 80. letech lze důvody emigrace označit jako „smíšené“.⁸ Toto rozdělení jistě musí brát v úvahu výjimky, pokud ovšem budeme mluvit o emigraci obecně, v základních rysech můžeme toto rozdělení použít.⁹

Mezi lety 1870-1914 se objevuje nový typ českého vystěhovalectví. Jde o primárně ekonomickou emigraci, která je nasměrována do USA, nebo později do latinské Ameriky.¹⁰

K roku 1918 můžeme poprvé zaznamenat silnou českou menšinu v USA, kolem roku 1920 už čítala přes 600 tisíc lidí. V průběhu první československé republiky tyto počty slábly.

Dalším směrem emigrace byla Francie.¹¹ Zde vyhledávali práci zejména pracovníci v uhelných dolech. Třetí vlna této emigrace byla řízena státem a čeští občané byli najímáni pro různá odvětví průmyslu a zemědělství.

Česká komunita ve Vídni je známým fenoménem. Ve Vídni na přelomu 19. a 20. století se nacházelo zhruba 300 000 Čechů.¹² Šlo zejména (v 19. století) o jednotlivé Čechy, kteří se integrovali do rakouské společnosti a vytvořili zde síť spolků. Rozpad Rakousko-Uherské monarchie přispěl k tomu, že řada zahraničních Čechů se navracela - reemigrovala. Jejich počet byl údajně 82 tisíc osob.¹³

V devatenáctém století emigrace směřovala zejména do Bulharska, Chorvatska, Bosny a Vojvodiny.

Volyňští Češi jsou skupinou, v literatuře dostatečně reflektovanou, která je dobře zmapována a na jejím příkladě si můžeme ukázat, jak probíhal tento druh emigrace.

Volyňská gubernie byla součástí Ruska. Důvody emigrace byly většinou čistě ekonomické. Emigranti přinesli zemi především rozvinuté hospodářské postupy, které přispěly k industrializaci celé oblasti.¹⁴ Identifikovali se spíše s ruskou národností než s rakouskou a po vzniku samostatného státu se k němu hlásili. Na podzim 1920 ovládli Volyň Poláci, což bylo vnímáno (po bolševizaci Ruska roku 1917) jako krok ke stabilitě zdejšího regionu. Volyňští Češi zažili střídání mnoha režimů. Když byla Volyň roku 1941 obsazena nacistickým Německem, její obyvatelé se přiklonili k podpoře exilové Československé vlády, bojovali na straně Sovětského svazu a účastnili se i tzv. karpatsko-dukelské operace.

První větší vlnu politické emigrace z Československa (do té doby vlastně nikdy k masovým, politicky motivovaným odchodům nedošlo, nepočítáme-li nábožensky motivované odchody 17. století) přinesl vznik tzv. druhé republiky a **nacistická okupace**.¹⁵ V období 1938-39 však masově k emigraci nedocházelo, emigrovali pouze někteří žurnalisté a politici, např. představitelé exilové vlády (E. Beneš). Až po obsazení země 15.3. 1939 došlo k emigraci ve větším měřítku, která směřovala zejména (mezi 15.3. – 1.9. 1939) do Polska.¹⁶ Šlo o vojáky, kteří se chtěli vzepřít nacistickému režimu. Pro ty, kteří chtěli bránit republiku, však přestalo být Polsko výhodnou zemí, protože neumožňovalo vznik plnohodnotných zahraničních sil. Cíle odchodu se tak změnily. Emigrace pak směřovala především do západních zemí

⁸ Libuše Paukertová: Několik základních údajů o odchodech z Československa, 1948-1991. in: Karel Hrubý – Stanislav Bouček (eds.): Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století; symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu. Karolinum, Praha 2000, s. 25n.

⁹ V zásadě lze souhlasit s tvrzením (s přihlédnutím k tomu, co řekli moji nárotoři), že důvody nebyly ani v 80. letech pouze ekonomické.

¹⁰ Z.R. Nešpor: Reemigranti..., o.c., s. 35.

¹¹ Vaculík 2002; 20.

¹² Miloš Trapl: Česká politická emigrace ve 20. století (1914-1989). In: Brouček-Hrubý, Češi, o.c., s. 43n.

¹³ Jaroslav Vaculík: Češi v cizině, emigrace a návrat do vlasti. Brno 2002, s. 23.

¹⁴ Ibid., s. 27.

¹⁵ Ibid., s. 28.

¹⁶ Bělina, Pavel, a kol. : Dějiny země Koruny české, Praha 1999, II.díl, s. 212.

(politická reprezentace a vlna hospodářských uprchlíků, která nebyla užitečná pro odboj.). Lze se domnívat, že tehdejší emigrační vlna byla jedna z nejjednodušších, co se týče důvodu odchodu: nacistická okupace představovala jasné nebezpečí a ohrožení.¹⁷

Velká část uprchlíků byli komunisté, z nichž někteří emigrovali i do západních zemí. Třetí částí byla čistě politická emigrace jednotlivců, kteří chtěli v cizině bojovat za svobodný stát.

Protikomunistická emigrace: Poválečná a pouťnorová emigrace

Pouťnorová emigrace se skládala z rozdílných skupin lidí, osob různých zájmů i zaměření. Za tzv. „poválečnou“ emigraci lze považovat osoby, které opustily republiku do jara roku 1950.¹⁸ Do roku 1953 odešlo z republiky 44 tisíc osob, z toho 88 % bez stranické příslušnosti.¹⁹ Emigranti byli hospodářská a intelektuální elita a její věkový průměr byl poměrně nízký.²⁰ Panovala mezi nimi silná idealizace USA, kam se většina emigrantů toužila dostat, a kde doufali, že snadno a rychle zbohatnou. Celkový počet lidí, kteří emigrovali, není dodnes známý; hovoří se o 60 000²¹, někteří autoři však uvádějí i jiné počty²². Bylo to méně než po roce 1968, což bylo částečně způsobeno tím, že tato vlna měla těžší podmínky, ať se týče otevřenosti hranic (posrpnová vlna měla ještě dva roky možnost vycestovat, ale po únoru 1948 se hranice víceméně uzavřely). V zahraničí vznikly dvě organizace, které si konkurovaly: Český národní výbor a Rada svobodného Československa. Představitelem první z nich byl především Lev Prchala, který měl kontakty i na sudetské Němce a uzavřel s nimi např. dohodu o osvobození českých zemí od bolševické diktatury. Radu svobodného Československa (RSC) tvořili představitelé předúnorových politických stran.

Lidé, kteří emigrovali, měli pochopitelně k těmto i jiným organizacím ambivalentní vztah²³. Organizace ve velké míře pomáhaly, ale některé si mezi samotnými emigranty vysloužily špatnou pověst.

Vlnu po roce 1948 poznamenala rezonance výsledků druhé světové války v Evropě. Ta byla plná uprchlíků a nebylo snadné dostat se do některých západních zemí.

Většina lidí opustila zemi ilegálně v prvních dvou letech po převzetí moci komunisty.²⁴ Počáteční fáze československé emigrace si musela odbýt neduhy, které vycházejí z věcí pro emigraci již dříve typických. Emigrace nebyla jednotná. Její návrat mohla podpořit především otevřená společnost a změny v zemi, odkud lidé emigrovali. Pro pouťnorový exil a emigraci je typické politické stranictví i snaha mít nové protirežimní centrum srovnatelné s protektorátní vládou.²⁵

Lze říci, že v pouťnorové vlně se prosadily pouze některé významné osobnosti (novináři, politici, takzvaní prominenti²⁶), a to především jako jednotlivci, nikoli jako členové Rady svobodného Československa (velké množství těchto lidí se soustřeďovalo do bývalé americké zóny poblíž Frankfurtu). Ta měla na emigranty malý vliv a byla také názorově roztržštěna. Emigranti netvořili samostatné hospodářské skupiny, ale rychle splývali s tamější ekonomikou a velmi rychle se v řadě oblastí „pozápádnili“.

¹⁷ Společně s emigračními vlnami února 48 a srpna 68.

¹⁸ Nešpor: Reemigranti, o.c., s. 41.

¹⁹ Vaculík: Češi v cizině, o.c., s. 30.

²⁰ Pavel Tigrid: Politická emigrace v atomovém věku. Praha 1990, s. 67.

²¹ P.Tigrid: Politická emigrace, o.c., s. 43.

²² Libuše Paukertová tvrdí, že do konce 50. let to bylo 260 000 osob, (Paukertová in Hrubý, Bouček: Češi za hranicemi, o.c., s.25n.) což Z.Nešpor považuje za silně nadhodnocené (Z.R.Nešpor: Reemigranti,o.c., s. 43)

²³ Z mých narátorů dva zmiňují tzv. Czechoslovak Refugee Fund.

²⁴ P.Tigrid: Politická emigrace, o.c , s.43.

²⁵ Nešpor: Reemigranti, o.c., s. 43.

²⁶ P.Tigrid: Politická emigrace, o.c., s. 69.

Počet reemigrantů z druhé vlny byl zanedbatelný (ve srovnání s počty lidí, kteří emigrovali). Postoj veřejnosti k této skupině lidí byl povětšinou negativní; považovali je za zrádce vlasti a národní jednoty. Obě skupiny byly přirozeně založeny na jiných hodnotových principech.

Odkaz emigrační vlny roku 1938 zasáhl i vlnu roku 1948.²⁷ Emigrace, odcházející na západ od roku 1946, byla ještě v jistém smyslu produktem světové války.²⁸ Československo se stalo roku 1948 definitivní součástí východního bloku. Ke komunistickému puči, k „nekrvavé revoluci“²⁹, došlo roku 1948, a půda pro emigraci byla v představě mnoha lidí otevřena.

Lidé, kteří přišli po válce do českých zemí a na Moravu, se po několika letech, které strávili ve své rodné zemi vraceli - opět přes stejné země, ale jejich cíl byl opačný: západní demokratické státy. Vehementně se snažili, aby ve sběrných táborech rychle dosáhli statutu politických uprchlíků, kterou jim mohla zajistit mezinárodní organizace pro uprchlíky (IRO). Většinou se to podařilo.³⁰ Počátky přeběhlíků však byly po únoru 1948 velmi obtížné. Měli status tzv. displaced persons. Mezinárodní uprchlická organizace (IRO) se starala především o uprchlé osoby v důsledku světové války, tudíž na tyto nové uprchlíky neměla prostředky. Situace v táborech byla neružová. Později však došlo k tomu, že německé úřady garantovaly i lékařskou péči a právní služby. Situace se dále zlepšovala, což souviselo i s tím, že řada uprchlíků směřovala do dalších zemí – řada z nich se ucházela o azyl ve Spojených státech či v Kanadě.³¹

Československá protikomunistická emigrace byla první masovou evropskou emigrací, která nevznikla jako přímý důsledek války. V uprchlických táborech se žilo politickým životem, byli zde aktivní skupinky vysokoškoláků, vědců a politiků. Všichni zpravidla potom získali vstupní vízum do západních zemí. Získání IRO pasů umožnilo uprchlíkům rychle opustit německou půdu a usadit se v některé ze zámořských zemí. Spojení s domovem bylo poměrně kvalitní.

Takzvaná „politika osvobození“ (v protikladu k „politice usmiřování“), vyhlášená na počátku 50. let americkou vládou, dávala emigrantům jistou naději na návrat. Žádala osvobození národů z područí komunistické vlády a Sovětského svazu a návrat uprchlíků; to však nebylo nikdy uskutečněno. Nejlepším okamžikem k jejímu uskutečnění byly maďarské události roku 1956, kdy by vojenský zásah SSSR proti jednomu ze svých satelitů zcela legitimizoval konflikt mezi Západem a Východem (a umožnil tak v rámci tohoto konfliktu emigrantům vrátit se do rodné země). Některé státy však byly zapojeny do konfliktu o Suez a ostatní tuto svoji šanci promarnili. I v Československu mohlo dojít, jak se dnes často spekuluje³², k rozsáhlejší vzpouře. Naděje uprchlíků-emigrantů však tehdy pohasla. Nikdo se neodvážil otevřeně vystoupit proti východním zemím v čele se SSSR. „Politika osvobození“ dávala jistou naději a šanci, řada uprchlíků protikomunistické první vlny se toužila vrátit se domů.

Poúnorová emigrace se vyznačovala tím, že nevyklučovala příslušníky, kteří byli levicoví a nesouhlasili s typem gottwaldovského komunismu, který byl uplatňován v českých zemích. Všichni její příslušníci byli, dá-li se to tak říci, částečně levicoví, protože od roku 1945 do roku 1948 v Československu žili a pracovali. Je tedy mýtem, že poúnorová emigrace zahrnovala pouze pravicové politiky, kteří lpěli na tradici. Teprve represe 50. let utvrdily tyto

²⁷ Nešpor: Reemigranti, o.c., s.39.

²⁸ P.Tigrid: Politická emigrace, o.c, s.17.

²⁹ Pojem historika Karla Kaplana.

³⁰ P.Tigrid: Politická emigrace, o.c, s. 26. narátoři tvrdí shodnou věc, i když ve vztahu k emigraci posrpnové.

³¹ Paralela se srpnovou vlnou – narátoři Vejskal a Marlinová popisují, jak v Rakousku usilovali o azyl. Ten získávali často chartisté (nar. V.Brabenec). Nevíme, jak byli úspěšní poúnoroví uprchlíci, ale z rozhovorů se dá odhadnout, že v zájmu emigrantů „vedly“ Spojené státy, spíš než Kanada.

³² Připomeňme knihu historičky Muriel Blave: *Promarněná příležitost. Československo a rok 1956*, Praha 1996.

emigranty v názoru, že s komunismem v této podobě není možné spolupracovat.³³ Emigrační vlna let 1948-68 mohla vzniknout jako důsledek zvratu, který znamenal únorový nástup komunistů k moci a fakticky znemožnil fungování komunistických a nekomunistických sil v jednom státě pohromadě, jak by se to možná stalo, nebýt únorové revoluce.³⁴ Emigrace také neusilovala o obnovení prvorepublikových pořádků.

Proces uvolňování, patrný v 60. letech, změnil mezinárodní situaci i situaci mnohých emigrantů. Počty případných reemigrantů z tohoto období však neznáme. Emigranti spíše sledovali změny, které v Československu probíhaly. Emigrace a česká společnost se v tu dobu značně sblížily. Začal se více prosazovat dialog, který byl velmi potřebný zejména na politické úrovni. Dialog emigrace se svými hostitelskými zeměmi (nebo dialog reformních komunistů a emigrantů) ale znamenal i něco jiného – znamenal to, že se ve velké míře emigranti adaptovali na západní styl života. Možná to bylo způsobeno roztržičností emigrace, nebo tím, že některé emigrantské skupiny se identifikovaly s konzervativci.³⁵ Po 21. 8. 1968 už bylo mnoho věcí jasnějších a místo návratů následovala další velká vlna emigrace.

Spojení a dialog v období 60. let se odehrávaly mezi českou veřejností a emigrací ve větší míře než v 50. letech a podíleli se na něm i někteří bývalí komunisté.

Asimilace emigrantů do zahraniční společnosti není, jak se domnívali někteří autoři, „škodlivá“. Nemusí to znamenat, že emigrant odhodí veškerá svá pouta na domov (příkladem je činnost krajanských spolků), což se mi potvrdilo i u narátorů. Emigrant však mohl dosáhnout prosazení jenom tehdy, když se částečně asimiloval. Úspěšný Čech působil v zahraničí mnohem lépe, než krajan, který neustále lpěl na své národní identitě. Pokud emigrant působil ve strukturách nové společnosti, byla to pro jeho původní zemi výhoda – mohl jí díky své zahraniční činnosti po reemigraci velmi užitečně pomoci a přinést nové zkušenosti. Mohl pomoci právě proto, že se dostal do světa, který respektoval jeho názory. V tehdejší Československu bylo samozřejmě něco takového nemyslitelné.

„Posrpnová“ emigrace

V období mezi lety **1964-1986** odešlo ilegálně na Západ čtvrt milionu lidí,³⁶ jiný údaj hovoří o něco málo přes 100 000 osob.³⁷ Počty emigrantů však pro nás nejsou příliš důležité, je však zajímavé sledovat, v jakém pásmu odhadu se zhruba pohybují. Právě u této vlny nás bude především zajímat, co se vtisklo emigrantům do paměti a jak na ně emigrace zapůsobila.

Posrpnovou emigraci lze rozdělit zhruba do **tří skupin**: První skupinou jsou lidé pronásledovaní nebo diskriminovaní režimem³⁸. Druhou skupinu tvořily „odborné kádry“ – lékaři, politici, umělci, studenti, technici, architekti atp. Jejich hlavním důvodem byl útlak ze strany vládnoucí moci (nebo obava z něj) a i jejich děti byly (nebo mohly být) podrobeny tomuto tlaku. Třetí skupina sestávala z aktivních reformních komunistů, především členů KSČ.³⁹ Poslední skupina byla nejméně početná, ale nejvýznamnější. Tito komunisté utekli před politickým pronásledováním, které (i když ne v takové míře jako v 50. letech) skutečně nastalo v podobě čistek na počátku normalizace. Straníci, kteří emigrovali (případně zůstali na dovolené v zemi, ve které zrovna v létě 1968 pobývali), vzkázali světu jediné:

³³ P.Tigrid: Politická emigrace, o.c, s. 53n.

³⁴ Tento názor poúnorového emigranta P. Tigrida je částečně ovlivněn představou o socialismu „s lidskou tváří“. Psal ji v době, kdy propukaly antikomunistické demonstrace konce 80.let.

³⁵ Kontakty poúnorové emigrace nebyly z hlediska sociální vědy ještě blíže prozkoumány, máme pouze k dispozici knihy, které odrážejí názorové třenice v období, kdy byly napsány.

³⁶ Ota Ulč: Profil a motivy uprchlíků poslední komunistické vlny. In: Hrubý-Bouček, s. 32.

³⁷ P.Tigrid: Politická emigrace, o.c, s. 92, s odvoláním na výpočet *Neue Zürcher Zeitung* na základě české statistické ročenky (127 000 lidí). Za stejného zdroje čerpá i Vaculík (2002; s.33), který údaj datuje lety 1968-72.

³⁸ Z narátorů by do této skupiny patřil V. Brabenec, O. Marlinová,

³⁹ P.Tigrid: Politická emigrace, o.c, s. 92.

v Československu reformní a demokratický komunismus existovat nemůže. Jejich odchod byl odlivem těch, kteří měli snahu v čs. společnosti něco změnit, a tato společnost poté ustrnula ve dvacetiletém období „normalizace“.⁴⁰

Bezprostředně po srpnové invazi pěti armád varšavského paktu začal odliv lidí na Západ. Tento odliv trval do konce 60. let. V 70. letech emigrovalo méně osob, 80. léta jsou v jistém ohledu specifická a vrátíme se k nim níže. Zároveň je třeba upozornit na zajímavou věc: mnoho lidí, kteří v době po vpádu vojsk pobývali na Západě a mohli tam zůstat, se vracelo zpátky. Hnalo je přesvědčení, že poměry se třeba ještě změní, že dojde k jistému kompromisu s mocí, ale hnalo je také strach či nechuť stát se emigrantem.⁴¹ Ke změně však nedošlo a Československo se ocitlo v „husákovské“ izolaci.

Při posuzování této emigrační vlny je klíčová bezprostředně politicky motivovaná skupina lidí, kdy hlavní roli hrálo znechucení z invaze, odpor k uskutečněnému řešení a snahu o jakousi „záchranu“ v období 1968-69. Tuto emigrační vlnu tvořila především skupina reformních komunistů. Tito lidé neusilovali o to dostat se do USA (které byly hlavním cílem pouťorové emigrace).⁴² I z tohoto důvodu vázly kontakty mezi oběma vlnami. **Integrace a asimilace** posrpnové vlny se odvíjela od pracovního zařazení. Někteří se rychle integrovali na pracovní bázi a neměli důvod k nespokojenosti. Vyznačovali se poměrně malou politickou aktivitou a organizovaností v rámci krajanských spolků.⁴³ Druhá protikomunistická emigrační vlna neměla větší zájem na zpětné emigraci.⁴⁴ Byla více „individualistická“, více a snadněji se zařazovala do západních struktur.

V 70. letech, po nástupu nových politických kádřů a zvolení G. Husáka do čelních funkcí (postupně v letech 1969-1975) na obyvatelstvo dolehlo období normalizace s plnou silou. Debaty kolem „útěku na chaty“, stažení se do izolace a vytvoření tzv. šedé zóny, která uzavřela s režimem existenční smlouvu (gulášový socialismus), se dnes znovu otevírají⁴⁵ a dokazují, že normalizace znamenala období, které provází řada rozporů a otázek. Řada lidí v tu dobu již emigrovala nebo svůj odpor vyjádřila podporou rockovým skupinám či vznikající Chartě 77; snad proto zaznamenáváme menší počty lidí, kteří se snaží dostat za hranice. Ze signatářů Charty, kterých bylo celkem řádově 2000⁴⁶, jich emigrovalo zhruba 800.⁴⁷

Vlna emigrantů roku 1968 také „poodhalila“ některé nešvary socialismu a přinesla důkaz o tom, že komunismus jako celek je nereformovatelný. Nevytvořila žádné centrální instituce (v prvních šesti letech své existence) a její příslušníci se prosazovali víceméně individuálně, měli k tomu dobré podmínky a nastalá situace hrála v její prospěch. Měla však podporu západních médií a držela ji vidina toho, že přišla z okupovaného státu. Tato vlna disponovala pouze

⁴⁰ O normalizaci lze hovořit přibližně až od roku 1972, předtím probíhalo jisté období „příprav“. Jako rázný předěl posrpnového vývoje lze dále stanovit duben 1969, kdy došlo k odstavení A. Dubčeka z nejvyšších funkcí. Cf. Zdeněk Doskočil: *Duben 1969- anatomie jednoho mocenského zvratu*. Praha 2006.

⁴¹ U narátorů někdy nechuť velmi výrazně vyjádřená. Stát se „emigrantem“ neznamenalo pro mnoho lidí příjemný pocit. To, že unikli moci, byla chabá náhražka toho, že museli opustit svoji zemi. Z narátorů se o tom zmiňuje J. Holásek, a V. Brabenec.

⁴² Nešpor: *Reemigranti*, o.c., s. 51. Posrpnové však víceméně také, pokud se týče amerických států.

⁴³ Žádný z narátorů, až na jednoho (J.Holásek) nemluvil o organizovanosti v krajanských spolcích.

⁴⁴ Opět vycházím z dat, získaných z výzkumu Z. Nešpora. obecně nemohu na základě výzkumu toto tvrzení ani vyvrátit, ani podpořit.

⁴⁵ Epocha normalizace a psychologické dopady jsou zajímavým polem, rovněž pro historika pracující metodou orální historie. Výzkumy (již proběhlé nebo právě probíhající) by měly odhalit i chování elit a disidentů v normalizaci. V průběhu 70. let se zformovaly zásadní disidentské skupiny a proběhly akce.

⁴⁶ Gordon H. Skilling: *Charta 77 v mezinárodních souvislostech*. In: *Charta 77 očima současníků*, Praha 1997, s. 316.

⁴⁷ Nešpor: *Reemigranti*, o.c. Cf.: narátor V. Brabenec ve svém rozhovoru mluví o chartistech, jejichž problémy nebyly tak velké. Získávali často politický azyl velmi lehce. Patřil mezi tuto první vlnu emigrantů.

několika organizačními celky, vydávala několik časopisů a měla významné nakladatelské edice (Index nebo 68 Publishers).

Posrpnová emigrace opustila na počátku velmi proklamovanou jednotu, se kterou přicházela a se kterou komunikovala se západními „spojenci“. Ukázalo se, že jednotná „fronta“, jak bylo často zmiňováno v emigrantském tisku, s největší pravděpodobností nevznikne. Součinnost československých demokratů a ex-komunistů v emigraci se ukázala jako téměř nemožná.

Poslední komunistická vlna uprchlíků: 80. léta

Tato vlna je také někdy nazývána také vlnou „benzinovou“. V novodobých dějinách představuje rozporuplné téma. Jejím zkoumání není věnována žádná větší studie. Generalizovat a tvrdit, že všichni účastníci emigrovali pouze z ekonomických důvodů, není pravda. Stejně tak nelze tvrdit, že ekonomické důvody nezlákaly aspoň některé příslušníky této vlny.⁴⁸

Jejími účastníky byli především ti, kteří se dostali na Západ přes dovolenou v Jugoslávii. Jak tvrdí Oto Ulč, autor a realizátor dotazníkového výzkumu, provedeného mezi emigranty, většina emigrantů z této vlny odešla kvůli politice „jako takové, nutnosti klanět se a poslouchat mocné primitivy“, anebo „kvůli pomyšlení, že by naše děti musely žít v takovém systému“. ⁴⁹ Tvrzení, že „absolutní většina respondentů hodnotila existenci ekonomických nesnází absolutní nulou“, je však přinejmenším rozporuplné.

Tito lidé získávali azyl nesnadno, protože nebyli obětmi bezprostřední politicky významné či represivní události. Velmi často se dostávali na Západ po zdařilém útěku do uprchlických táborů v Rakousku nebo Německu, kde dlouho čekali právě na azyl. Mezi vytoužené země patřily i USA a Kanada.⁵⁰

II.2 Reemigrační vlny – přehled

Návraty po roce 1918

Nový československý stát po roce 1918 neměl v zájmu přijetí reemigrantů z východních zemí. Měli znevýhodněné finanční a ubytovací podmínky. Šlo zejména o emigranty z Ukrajiny a z různých oblastí Ruska, kterým stát návrat nedoporučil.

Po roce 1918 se setkáváme s jedinou významnou skupinovou reemigrační vlnou, která byla organizována státem. Týkala se českých evangelíků.⁵¹ Byla organizována náboženskou organizací „Kostnická jednota“. Návrat měl souvislost s historickou pamětí: byl částečně chápán jako odčinění Bílé Hory. V roce 1921 došlo k návrhu zřídit „obec“ reemigrantů, především z Německa a Polska. Státní orgány byly ve vztahu k reemigrantům velmi laxní.⁵² Jednota narážela na odpor i u velkostatkářů, hospodářského sektoru i některých politiků. Velkolepého plánu využilo kolem 4000 osob, které si však náklady na opravu a zvelebení přidělených domů hradily samy.

Období 1918-23 bylo dobou nejsilnější reemigrační vlny, která se týkala obyvatel bývalého Rakouska-Uherska. Šlo zejména o výše zmíněné vídeňské Čechy. Byl to poměrně vysoký počet lidí, (cca 100 000⁵³; musíme také přihlédnout k tomu, kolik bylo tehdy ve Vídni českých obyvatel), avšak ukázalo se, že jejich převoz nebude jednoduchý. Reemigranti

⁴⁸ Z narátorů jsou to v mém případě J.Vejskal, který byl příslušníkem této vlny, ale hnaly ho čistě politické motivy. Rodiče narátora P.Suchého však byli typickými příslušníky této vlny – ekonomičtí emigranti.

⁴⁹ Ulč in Hrubý-Bouček, o.c., s. 34.

⁵⁰ Rozhovor s Jaroslavem Vejskalem, Nepomuk 5.12.2006.

⁵¹ Vaculík: Češi v cizině, o.c., s.36.

⁵² Vaculík: Češi v cizině, o.c., s.37.

⁵³ ibid., s. 38.

naráželi na nedostatek bytů, pracovních příležitostí, byli zakotveni ve svých působištích a navázání na svoji půdu.⁵⁴ Vrátit se chtěli především mladí lidé, kteří doufali, že v Československu najdou práci. Tyto naděje zmařila světová hospodářská krize 30. let. Československá vláda dávala přednost tomu, aby část krajanů zůstala v zahraničí a pomáhala při šíření československého exportu.⁵⁵ Motivace navrátilců byla jasná: ukončit třistaletou „porobu“ tím, že se vrátí do země, která je přijme a nabídne jim - zcela přirozeně – práci a uplatnění. Do jaké míry se jí to podařilo, nevíme, avšak postup státní reprezentace i „soukromého“ sektoru v této věci napovídá, že tehdejší reemigraci zahraničních Čechů nebyly úřady příliš nakloněny.⁵⁶

Návraty po druhé světové válce

Po druhé světové válce reemigrace směřovala zejména do nových míst po vysídlených Němcích. Tento typ reemigrace byl zvláštní, protože zahrnoval nové osídlování území, které dříve reemigrantům nepatřilo. „Košická“ vláda Zdeňka Fierlingera se v souladu se schválením vládního programu z roku 1945 snažila o „repatriaci“ zahraničních Čechů (tedy navrácení na původní místa jejich pobytu), ve skutečnosti však šlo o řízenou reemigraci, která byla prosazena ve dvouletém hospodářském plánu a byla součástí mobilizace pracovních sil. Nazývat tyto pohyby reemigrací je obtížné, protože lidé se vraceli do krajiny, jejíž paměť byla zcela odlišná. Do těchto oblastí se navíc mohli vrátit jen ti obyvatelé českých zemí, kteří byli režimu „pohodlní“. Reemigrace byla organizována výhradně státem a státními ministerstvy.⁵⁷ V první vlně reemigrantů po druhé světové válce byli i tzv. volyňští Češi. Jde o největší reemigrantskou vlnu po 2. světové válce. Problematikou volyňských Čechů se zabývala již řada autorů⁵⁸, někteří použili i biografickou metodu (oral history)⁵⁹. Ukázalo se, že existuje velký problém s jejich integrací do společnosti. Z velké většiny šlo o vysloužilé vojáky. Stejný problém se objevil u skupin Rumunů, Bulharů nebo Jugoslávců. Pováleční reemigranti pocházeli z velké části z ekonomicky zaostalých zemí a emigranti ze Západu neměli o návrat zájem.⁶⁰

Návraty mezi lety 1948 – 89

Návrat domů byl pro poúnorové emigranty často nepřijemný. Někteří z nich přijížděli do Československa nebo se dostali do kontaktu s příbuznými ještě za komunismu, kdy se stavěli (nebo byli stavěni) do role „vážených“ obyvatel Západu. Na počátku 90. let nebylo pravděpodobné, že by poúnorová emigrace nějak výrazněji zasáhla do popřevratového politického života země.

V období tání druhé poloviny šedesátých let docházelo k častějším kontaktům. Československá emigrace pomalu zvedala z odloučení, navazovala kontakty s republikou a zajímala se o dění ve státě. Mnozí z emigrantů začali vážně uvažovat o návratu, protože výhled na světlejší zítřky (byť, jak se zdálo, spíše reformně-komunistické než čistě demokratické a liberální) byl reálný. Většina však volila vyčkávací taktiku. Došlo k jistému

⁵⁴ Zajímavé by bylo v tomto kontextu zjistit, nakolik postoupila asimilace do rakouského, resp. ruského prostředí u reemigrantů z této doby a s jakými pocity se vraceli oni. Pochopitelně lze realizovat pouze historický průzkum, založený kupříkladu na výzkumu mentalit rakouské společnosti a (integrovaných?) Čechů.

⁵⁵ Vaculík: Češi v cizině, o.c., s.39.

⁵⁶ Styk s úřady dělal problémy i reemigrantům po roce 1989, jak potvrzují i moji narátoři (zejm. J.Holásek).

⁵⁷ Vaculík: Češi v cizině, o.c., s. 40n.

⁵⁸ J.Vaculík: *Dějiny volyňských Čechů I-III*, Praha-Brno 1997-2001; J.Vaculík: *Volyňští češi v protifašistickém zápase*, Praha 1987; J.Vaculík: *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v letech 1945-1950*, Brno 1984, etc.

⁵⁹ Za všechny bych zmínil Janu Noskovou a její disertační práci *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*. Masarykova univerzita, Ústav evropské etnologie, 2006. Práce je dostupná na http://is.muni.cz/th/9048/ff_d/Disertacni_prace.doc

⁶⁰ Nešpor: *Reemigranti*, o.c., s. 40.

„udobření se“ s obyvateli českých zemí a k „politické satisfakci“⁶¹ emigrace. Další události, -pražské jaro a tím i pád pokusu o reformu československého socialismu - předznamenaly na dlouhou dobu stažení poúnorové emigrace opět do sebe a novou emigrační vlnu, která měla nebývalou sílu.

Návraty v 60. letech a celkově v období komunismu jsou tedy velmi řídké. Nejde o organizovanější reemigraci.

Návraty po roce 1989

Rok 1989 a „sametová“ revoluce dala jasný signál, že v Československu nastupuje demokracie. Po sametové revoluci nastalo období četných návratů, ale také četných zklamání a rozčarování, jak to hodnotí sami reemigranti v rozhovorech.

Základní typologie návratů dělí tyto příchody do dvou skupin:

- a) reemigranti z východního bloku**
- b) západní reemigranti.**

V případě první skupiny šlo o dokončení poválečných reemigrací. Byli to lidé především z oblasti ukrajinského Černobylu, Rumunska a bývalé Jugoslávie. Některé reemigrace byly organizované státem (černobylská vlna na repatriaci těch, kteří byli postiženi jadernou katastrofou), jiné probíhaly individuálně. Skupiny se do české společnosti z velké části nezačlenili, problémy s integrací zaznamenali například Ukrajinci, Rumuni (zde hrálo roli náboženství).

Nejpodstatnější vlna reemigrace ze západních zemí probíhala z těchto zemí: Německo, USA, Kanada, Švýcarsko a Rakousko.⁶² Zahrnují 70 procent všech imigračních procesů v letech 1989-2000. V porovnání s tím, kolik lidí vycestovalo, reemigrovalo poměrně málo osob. Vliv na to měla spjatost s novým prostředím a také negativní přijetí českou majoritou (o tom již samotní narátoři v rozhovorech mluví velice obšírně - je to z pochopitelných důvodů problém, který je pálí nejvíce). Výraznými důvody pro návrat byly problémy - neúspěchy v práci nebo neúspěšná integrace do západní společnosti.⁶³ Fakt, že reemigranti byli společností přijímáni negativně, lze vysvětlit odporem společnosti (pocit „těch, kteří utekli/zradili“ atp.) k nim, ale i chováním samotných reemigrantů. Idealizovali si starou vlast, v kontaktu s místními obyvateli zažívali častá zklamání. Bylo jim dáváno najevo, že jsou „nevítaní“.

Emigrace a reemigrace z psychologické perspektivy

Z psychologického hlediska je reemigrace, stejně jako emigrace, stresující a je provázena kulturním šokem. Tento šok je reaktivní proces, vyvolaný působením nové kultury na ty, kdo se s ní snaží splynout.⁶⁴ Kulturní šok je proces dlouhodobý a zasahuje celého jedince. Po vstupu do nového prostředí dochází k jisté idealizaci⁶⁵, která při dlouhodobém trvání znemožňuje přizpůsobit se prostředí. Kulturní šok může být provázen úzkostí. Například zaměstnání na nižší úrovni, než jsou emigrantovy schopnosti, může narušit sebevědomí a sebehodnocení⁶⁶. U emigranta může docházet k rychlému přizpůsobení, které je ovšem povrchní a je provázeno prožíváním ztrát. Integrace do nové společnosti může být provázena

⁶¹ P.Tigrid: Politická emigrace, o.c, s. 81.

⁶² Z.R. Nešpor: Reemigranti, o.c., s. 57. Cf. složení narátorů: USA (2x), Kanada, Švýcarsko, Rakousko, Švédsko.

⁶³ U narátorů jsem se však s podobnými komplikacemi nesetkal, a pokud byly, byly patrně zamlčeny.

⁶⁴ Olga Marlinová: Emigrace a reemigrace, reflexe osobní a klinické zkušenosti. In: Daniel Heller – Irena Sobotková – Jaroslav Šturma: Kořeny a vykořenění (Psychologické dny 2002) Olomouc 2003, s.185-190. Tento šok je po vstupu do nové kultury typický pro emigranty a stejně tak i reemigranty.

⁶⁵ Cf. Rozhovor s V.Brabencem, O.Marlinovou.

⁶⁶ z narátorů např. V. Fischerová.

bud' tzv. hypointegrací (nedostatečný respekt pro normy a zvyklosti hostitelského národa) nebo hyperintegrací (silná potřeba někam patřit, zařadit se do skupiny).⁶⁷ Oba tyto způsoby jsou způsoby pouze pseudoadaptace, nikoli adaptace. Otázka, co si ze své kultury ponechat a co opustit, je pro emigranty velmi důležitá.

Původní identita emigranta může být utvrzena a upevněna, když se začlení do nové kultury. Toto splynutí může vést ke kritičtějšímu pohledu na původní kulturu, odlišení představ a fantazií od reality. Emigrant je po určité době schopen přijímat cizí kulturu jako vlastní. Na úspěchu přijetí do nové kultury závisí rovněž vůle k seberealizaci, i schopnost a ochota člověka navazovat nové vztahy.

V reemigraci dochází znovu ke kulturnímu šoku. Nová vlast je pro reemigranta, který se ztotožnil s kulturou, do které emigroval, zpočátku neznámým prostředím.⁶⁸ Člověk, na dlouhou dobu odtržený od všech vztahů, zažívá po návratu domů euforii. Na počátku jsou reemigranti přijímáni vesměs vstřícně a se zájmem.⁶⁹ Poté se situace změní a reemigrantům začínají potíže, které souvisejí především s nedorozuměním. Společnost je považuje za ty, co se měli za všech okolností dobře. U jiných lidí však převažuje pohled na reemigranty jako na ty, kteří se vzepřeli totalitní ideologii a sami rozhodli o svém životě; jiní je však vinili z toho, že opustili vlast ve chvíli, kdy většina obyvatel trpěla.⁷⁰ Proto někteří reemigranti odjeli zpět, paradoxně tam, kde jim rozuměli více – do země, kam během komunistické vlády emigrovali. Reemigranti našli v zemi návratu uplatnění v mnoha oborech, několik se jich objevilo i v politice.⁷¹ Vracet se domů pro některé znamenalo vracet se do neznámého prostředí, které reemigrantům nic nedávalo. Z psychologického pohledu znamená návrat spolehnout se na to, že staré vazby budou znova upevněny a kontinuita nebude přerušena. Dochází ke vzpomínkám na minulou dobu. Reemigrantská zklamání jsou zklamáními velmi závažnými. Některé zvyky, ale i pracovní návyky mohou být novou společností po návratu přijímány negativně. Během reemigrace jsou prožívána stejná úskalí, jako během emigrace, v některých případech ještě se silnější intenzitou.

III. Metodologické postupy práce: oral history

III.1 orálně-historická metoda, její cíl a vymezení. Pojem „pramene“.

„Bezprostředním cílem konkrétní práce v orální historii je uskutečnění (získání) rozhovoru, který rozšiřuje naše poznání o určité historické události (období), o prožitku, aktivitě a postojích toho, kdo rozhovor poskytuje, k této události (období), nebo přináší obraz celého jeho života v kontextu jeho osobních a společenských vztahů...“⁷². „Orální historie se zaměřuje na individuum, jeho osobní zkušenosti, subjektivní prožívání dějin... na mikrohistorii, nikoli makrohistorii, kterou tvoří bezejmenní příslušníci abstraktních kolektivů“⁷³

⁶⁷ Marlinová in Heller- Sobotková – Šturma, o.c., s.187.

⁶⁸ Rozhovory v této práci sice poukazují na to, že reemigranti prožívali jistá zklamání, ale pravidelně většinou do ČR (ČSR) přijížděli, než se rozhodli vrátit se.

⁶⁹ Marlinová in Heller – Sobotková – Šturma, o.c., s.188. Tuto zkušenost potvrzují i moji narátoři.

⁷⁰ Zajímavý „český“ mýtus „poroby“, objevující se v české historii několikrát, se objevuje i v tomto kontextu.

⁷¹ Reemigrantem je např. i politolog Jiří Pehe.

⁷² Vaněk, Miroslav: Orální historie ve výzkumu soudobých dějin. COH AV ČR, Praha 2004, s 53.

⁷³ Milan Otáhal - Miroslav Vaněk: Sto studentských revolucí. Studenti v období pádu komunismu – životopisná interview. Praha 1999. s. 32.

Metoda „oral history“⁷⁴, neboli česky „orální historie“, (OH) je „výzkumnou“⁷⁵ metodou, která umožňuje sbírat přímá svědectví účastníků určitých událostí či jejich celé životní příběhy, tím obohacovat „klasické“ (zejména písemné) prameny a přispívat tak k širšímu pohledu na danou epochu či událost. Zároveň se neptá po ověření či zjišťování faktografických informací (ačkoli mohou být zpřesněny právě pomocí orální historie), ale chce proniknout do vnímání člověka, do jeho pohledu na určitou událost či období, tento pohled přijmout jako součást dějinného vnímání jednotlivce a zařadit ho do pramenné základny, která je k události nebo období přiřazena.

Orální historie je především metodou, nikoli svébytným polem historického bádání, ani není zaměřená výhradně na jedno období.⁷⁶ V našem prostředí se soustředí především na problematiku soudobých českých a československých dějin. Je pochopitelně limitována hlavně „biologicky“ – vzorek musí zahrnovat osoby, které dosud žijí. Orální historii lze jako metodu využít v historickém bádání, sociologii, antropologii, etnografii a psychologii, či dalších disciplínách.⁷⁷ Je přínosem pro dějiny každodennosti i dějiny mentalit, tak jak o nich mluví moderní sociálně-vědní historické bádání, založené především školou Annales.

Orální historie má mezi historiky stále problematické postavení. Jde především o otázku, co je dnes tzv. „historickým pramenem“, jak je reflektován a co znamená pro orální historii.

Písemný versus oralhistorický pramen

Dnešní tendence v historické vědě od základů mění povahu pramene jako takového⁷⁸. Antropologicky pojatý přístup navrhuje a otevírá otázku výrazné osobní zainteresovanosti historika na podobě jeho výsledného díla, nehledě na to, jaké zdroje při své práci používá. Vzniká otázka vybavenosti historika na to, by mohl určitý historický pramen „číst“ a „interpretovat“, přičemž tyto interpretace mohou být rozdílného řádu.⁷⁹

Historik při veškeré práci interpretuje. Jakákoli jeho práce stojí na pramenech, které jsou samy o sobě filtrováním skutečnosti, a navíc tato skutečnost může být (a zpravidla je) pouhým výsekem. „Děj“ pramene se odehrává tam, kde zrovna pisatel byl a co tam viděl. Dále se do povahy pramene promítají jeho osobní zájmy, zkušenosti, postoje a hodnoty. V tomto světle se oralhistorický pramen stává pramenem srovnatelně věrohodným. Historik si při jeho konstruování uvědomuje svoji neobjektivitu a snaží se ji omezit, zatímco tvůrci jiných pramenů (kronikáři, úředníci a další) si tuto neobjektivitu nepřipouštějí, nebo si ji neuvědomují. Orální historie tvoří svědectví nutně ovlivněné svými účastníky (a sama to „o sobě“ ví).

Rozdíly mezi pramenem psaným a pramenem mluveným

- 1) Písemný pramen historik vyhledá v archivu a je to pro něj pramenem definitivním, neměnným. V případě mluveného pramene má historik výrazný vliv i na jeho podobu⁸⁰.
- 2) Psaný pramen reflektoval událost současnou (v minulosti – dekryty, smlouvy, anály, církevní řády...), nebo událost, která se v blízké budoucnosti stane (testamenty, vyhlášky, zákony...). Rozhovor reflektuje událost, jak se uchovala v paměti člověka, ale tato událost se již stala v minulosti; reflektuje ji zpětně.

⁷⁴ Základem slovního spojení je latinské os, oris (f.) - ústa

⁷⁵ Slovo „výzkum“ užívám jako synonymum pro uskutečněné rozhovory, avšak nejde o „výzkum“ ve smyslu sociologie nebo etnologie.

⁷⁶ Milan Otáhal - Miroslav Vaněk: Sto studentských revolucí., o.c., s. 32.

⁷⁷ Vaněk, Miroslav: Orální historie. Metodické a „technické“ postupy. (elektronická verze, dostupná na http://www.coh.usd.cas.cz/pages_cz/centrum.htm). vydáno jako skriptum FF UP, Olomouc 2003. s.5.

⁷⁸ O vlivu postmodernismu na historii cf. Iggers: Dějepisectví ve 20. století, Praha 2002, s. 91n.

⁷⁹ Cf.: Clifford Geertz: Interpretace kultur, Praha 1999.

⁸⁰ Za oralhistorický pramen považujeme dvě části: jednak proces rozhovoru, jednak i jeho výsledek.

Pojem „aktér“ je předmětem bádání historické antropologie. Aktér vždy vykazuje nějakou konstrukci a aktivně zasahuje do dění. Při „konstruování“ orálně-historického pramene je „aktérem“ narátor, avšak i tazatel.

Žádný pramen není svým způsobem „nezaujatý“. To, jak narátor vnímá minulou událost, je proměnlivé, za několik let nebo po prožití období může být její reflexe odlišná. Událost či období není provždy v historii zakotveno, ale neustále prochází novými a novými interpretacemi.

Psaný záznam mluveného projevu (rozhovoru) nemůže být považován za věrohodný pramen, protože je až druhotný. Přepis je pochopitelně rovněž interpretací. Ačkoli jsou většinou poměrně jednoznačně určeny pravidla pro přepisování (pro účely práce je popisují je dále), rozdílné intonace nebo odstíny mluvené řeči nelze věrohodně přenést do písemného vyjádření. Historik by měl umět pracovat s oběma komponentami orálně-historického pramene; jak s přepisem, tak i s nahrávkou samotnou.

III.2 Stručné dějiny metody

Počátky „orální“ historie lze podle dostupné literatury nalézt už u prvopočátků evropské civilizace. Toto na první pohled banální tvrzení je ve vztahu k orální historii pravdivé. Existuje zde však podobné nebezpečí jako u stanovování počátků samotné historie: tehdejší kronikáři ještě nepsali „historii“ jako takovou, ale zaznamenávali vzpomínky a události, jak si je pamatovali. Cesta od antiky k Rankeho historismu je stejně dlouhá jako cesta od prvních „tazatelů“ a „narátorů“ směrem k ustanovení orální historie jako „výzkumné“ metody. Kronikáři vždy odkazovali na prameny písemné povahy, ale vycházeli i ze svého kulturního zázemí a především komunikovali se svými současníky. V tomto smyslu můžeme najít kořeny vyprávění jako historického pramene v období starověkého Řecka (Hérodotos). Thúkydidés, Kosmova kronika i letopisci křížáckých výprav se v tom či onom ohledu zabývali vyprávěními, příběhy, pomocí kterých konstruovali své dějepisné práce.⁸¹

V průběhu staletí zasahovaly vyprávěné prameny do historie různým způsobem, ale zásadní dopad na rozvoj metody mělo až 20. století, resp. jeho druhá polovina, kdy historii začaly ovlivňovat sociální vědy.

Jako první přišel s termínem „orální historie“ v roce 1948 profesor Allan Nevins z Kolumbijské univerzity. Soustředoval se především na rozhovory s představiteli politických elit. Americké prostředí však využívalo metody orální historie již od počátku 20. století, před tím, než se termín vžil a ujal.

V průběhu 20. století se v americkém dějepisectví měnil náhled i názor na orální historii. V polovině 70. let se prohlubuje diskuse kolem uplatnění OH. Místo v historické vědě v tu dobu totiž získává např. paměť žen, témata týkající se dělnického hnutí a řada dalších, tedy témata, která jsou hojně diskutována i dnes.

Termín „Oral history“ a jeho ekvivalenty

V českém prostředí se termín přirozeně přetransponoval do termínu „orální historie“, který je však termínem nevhodným. Při doslovném překladu může dojít k nežádoucím konotacím, jednak může být považováno celé jedno odvětví - historická věda – jako založené pouze na ústním prameni, což přirozeně není pravda. Objevil se zajímavý ekvivalent „vyprávěná historie“, který není poplatný anglickému termínu a adekvátně vystihuje podstatu toho, o co se orální historie snaží, tedy protnout historii „malou“ s dějinami „velkými“,

zachytit osobní pocity účastníků velkých událostí, nebo pátrat po tom, jak reflektovali své socio-kulturní prostředí.⁸²

Roku 1966 vzniká v USA *Oral history association*, roku 1996 *International Oral History Association*. První dvacetiletí existence metody jako legitimní součásti historické vědy přineslo úspěchy ve formě rozrůstajících se výzkumů, ale i neúspěchy jako např. neuznávání nové metody na vysokých školách. To trvalo zhruba do počátku 80. let. 20. století. V sedmdesátých letech se objevily debaty o tom, jak má vůbec být rozhovor veden. Zdůrazňovala se například potřeba vzdělání tazatelů, aby mohli a byli schopni vést rozhovor. I v dnešní době se na erudici tazatelů klade velký důraz. Měla by být jak metodická (jak vést rozhovor, čeho se vyvarovat, jak narátora směřovat ke zkoumanému problému) tak i faktická (znalost faktů a událostí z období, které tazatel zkoumá). Tazatel by měl mít schopnost empatie.

III.3. Orální historie v českém prostředí

V českém prostředí se „vyprávěná historie“ prosazuje až po listopadu 1989. Do té doby je označení některých děl jako „orálně-historických“ až na výjimky velmi problematické.

Jako příklad z ještě z předválečné doby bychom mohli uvést Čapkovy Hovory s TGM⁸³. Je zde použito většiny popsaných postupů, se kterými orální historie pracuje. Čapek zaznamenává prezidentskou - narátorovu - promluvu i to, co ji provázelo: gesta, mimiku, nonverbální komunikaci, řeč těla atp.

V 60. letech se objevuje v Československu projekt, nazvaný „práce s pamětníky“. Tito „pamětníci“ však pocházeli z řad těch, kteří nebyli režimem perseklováni, zadavatelem výzkumů byl stranický Ústav dějin KSČ. Cílem bylo zachycení vzpomínek pamětníků událostí osvobození ČSR a vznik KSČ. Další pracoviště fungovala např. při Vojenském historickém ústavu v Praze. Kvůli nedostatku zahraniční literatury však probíhalo dotazování pamětníků spíše nahodile a intuitivně, nikoli se zřetelem k jednomu cíli. Vyšla dokonce i metodická příručka, která snad poprvé určovala „pamětníka“ jako historický pramen. Nebyl pro ni plnohodnotným vypravěčem, ale určitým objektem, pouhou figurou, která je zkoumána někým mnohem povolanějším.⁸⁴

Existuje zásadní rozdíl mezi rozhovorem a psaným projevem, který ke čtenáři promlouvá pouze určitým způsobem a není spontánní. V rozhovoru se vytváří bezprostřední a důvěrný vztah tazatele a narátora. Proto různé typy „paměti“ (vzpomínkové knihy, novinářské rozhovory...) nemohou zastoupit životopisné vyprávění.⁸⁵ Vytrácejí se tím specifika narátora, jeho osobnost, pohnutky nebo psychické stavy spojené s vyprávěním určité události a vyjadřovací prostředky, které používá.

Situace po roce 1989 byla příznivá tomu, aby se smazala určitá bílá místa naší novodobé historie. Nastal „boom“ historických prací o různých oblastech i významných meznících naší novodobé historie.⁸⁶ Tento „boom“ trvá prakticky dodnes. Orální historie ho sice nenásleduje, ale v jejím rámci byly publikovány práce, které mozaiku prací o minulých letech doplňují.

⁸² Sám jsem užil termín „vyprávěné dějiny“ jako ekvivalentu „oral history“ při překladu knihy Paula Thompsona – *The Voice of the Past* (Oxford 1978).

⁸³ Čapek, Karel: *Hovory s TGM*, Praha 1936.

⁸⁴ Vaněk, Miroslav: *Orální historie*, o.c., s. 43.

⁸⁵ V praxi se zejména u osob veřejně známých stává, že se při žádosti o rozhovor odvolávají na psané paměti.

⁸⁶ Viz např. práce starší generace historiků: Karla Kaplana, Karla Bartoška.

Tzv. „bílá kniha“⁸⁷ autorů M. Otáhal a Z. Sládka mapovala události roku 1989 z pohledu jejich přímých účastníků. Byl to první průlom do pokusů o „vyprávěnou historii“ soudobých dějin. V publikaci nebyly rozhovory komentovány, šlo o pokus o rychlý záznam toho, co prožívali účastníci událostí.

Další publikaci představuje kniha *Sto studentských revolucí*.⁸⁸ Do jisté míry se „bílou knihou“ inspiruje. Snahou této práce bylo zachytit osoby, které se nějakým způsobem podílely na přelomových událostech roku 1989, zmapovat, co pro ně znamenal tento mezník a jak se zapojovali do struktur před a po listopadu 89. Autoři tvrdí, že jejich snahou je dopátrat se a poznat historický proces utváření revoluce v „mikrohistoriích“ konkrétních lidí. Nešlo jim o psychologickou sondu ani o sociologický výzkum.⁸⁹ Pro období zkoumané pomocí orální historie bývá typické, že k němu máme poměrně málo písemných pramenů (důvodem je rychlá skartace nebo ztráta dokumentů).

Další knihou, mapující tentokrát aktivity mladé generace, jsou *Ostrůvky svobody*,⁹⁰ která se snaží zachytit některé aspekty kulturního dění mezi mladými lidmi v 80. letech.

Občanské sdružení Post Bellum řídí projekt *Hlasy hrdinů*, kde si klade za cíl osvětlit období 2. světové války pomocí metody orální historie. Na webové stránce jsou zveřejněny přepisy rozhovorů, ale jedná se pouze o výtahy z rozhovorů, jejich nejvýznamnější pasáže. Za celý pramen však lze považovat úplný rozhovor, který je autorizován a nezkrácen.

Výzkum o dějinách holocaustu je v současné době prováděn pod záštitou Židovského muzea v Praze, které vede rozsáhlý archiv pod patronací Petra Salnera. Na Slovensku se výzkumu pomocí „orální historie“ věnuje např. Nadace Milana Šimečky.⁹¹ Rovněž tzv. paměti žen se v našem prostředí věnuje několik prací.⁹²

Orálně historických projektů přibývá. To, že tyto projekty získávají oblibu i mezi odbornou veřejností, svědčí úspěch projektu *Vítězové? – Poražení?*⁹³, který se dočkal pozitivních ohlasů. K projektu je přiložena publikace obsahující interpretace rozhovorů.⁹⁴

Metoda orální historie si získává stále větší oblibu mezi institucemi i odbornou veřejností i mezi akademickými pracovníky vysokých škol. Někteří z nich donedávna posuzovali metodu skrze tradiční prizma politických dějin a dějin „velkých“ osobností, avšak svůj názor mění.

Asociace orální historie a historická pracoviště

Některé projekty a organizace využívají okleštěné metody orální historie k tomu, aby pod její záštitou realizovaly rozhovory, které její náležitosti nemají, berou narátora jako čistě zdroj informací, nedodržují zásadu autorizace atp.. I z tohoto důvodu byla v lednu 2007 zřízena **Česká asociace orální historie**⁹⁵ (COHA), jejímiž členy se mohou stát jak jednotlivci, tak i instituce, které pracují metodou orální historie, i zájemci o dění spjaté s orální historií. Asociaci v současné době řídí orgány zvolené na prvním zasedání a jejím primárním cílem je informovat členy o akcích, „opatrovat“ metodu a její náležitosti a být více či méně centrální institucí této metody v České Republice. Činnost asociace se rozběhla na jaře 2007, kdy

⁸⁷ Otáhal, Milan – Sládek, Zdeněk: *Deset pražských dnů, 17. – 27. listopad 1989*. Praha 1990.

⁸⁸ Milan Otáhal - Miroslav Vaněk: *Sto studentských revolucí*, o.c.

⁸⁹ Ibid.,s.5.

⁹⁰ Vaněk, Miroslav (eds.): *Ostrůvky svobody. Kulturní a občanské aktivity mladé generace v Československu*. Praha 2002.

⁹¹ Iveta Radičová a kol.: *Malé dějiny česko-slovenských vztahů I, II, III*, Bratislava 1994.

⁹² Například Frýdlová, Pavla: *Všechny naše včerejšky I, II, III, Paměť žen*. Praha 1998. Musilová, Dana: *Životní příběhy ročníku 1924*, Praha ÚSD AV ČR, Praha 1999, etc.

⁹³ Vaněk, Miroslav–Urbášek, Pavel: *Vítězové? Poražení? Politické elity a disent v období tzv. normalizace*. Životopisná interview. Praha 2005.

⁹⁴ Vaněk, Miroslav (eds.): *Mocní? a Bezmocní? Intepretační studie životopisných interview*. Praha 2006.

⁹⁵ www.oralhistory.cz

zaznamenala první zaregistrované. Mezi instituce patří např. i nadace Gender Studies, fakulty a ústavy vysokých škol i různá občanská sdružení.

Zavedeným pracovištěm na poli orální historie je **Centrum orální historie** při Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, které vzniklo v roce 2000. Popud pro zřízení COHA vzešel právě odtud. Roku 2002 se stalo centrum členem mezinárodní *International Oral History Association*. Jeho snahou je shromážďovat nahrávky a zpřístupňovat je veřejnosti. Má za sebou několik grantových projektů, které se zpravidla týkají moderních českých a československých dějin.

III.4. Typy rozhovorů, metodická práce v orální historii

V orální historii rozlišíme dva **druhy rozhovoru**. Prvním je „**interview**“. Interview se snaží o popsání pohledu na jednu určitou událost, které se narátor sám zúčastnil. Při tomto typu dotazování⁹⁶ je důležité držet se daného tématu a okruhu, které si tazatel určí. Typy otázek zde jsou konkrétnější, zpřesňující. Není možné zapomenout na osobní rovinu a neznamená to, že jiná témata jsou opomíjena nebo vypouštěna⁹⁷. Stejně jako druhý typ rozhovoru, „životní příběh“, je dobré i interview začít otázkou na dětství či mládí; odkryje se tím osobní rovina, je navázán vztah narátora a tazatele, je možné se vracet k detailům a narátor je již „rozmluven“. Druhým typem je „**životopisné vyprávění**“, které se snaží zachytit celý životní příběh narátora, avšak ne zcela „volně“, ale opět se zřetelem k určitému zkoumanému problému. Tematicky je základem rozhovoru historická etapa, problém, časový úsek, ale přesahy jsou výraznější než u „interview“, rozhovor zabírá delší časový úsek a má i odlišnou atmosféru. Zpravidla dochází ke dvěma rozhovorům, druhý slouží k rozvinutí témat z rozhovoru prvního. Zde dvojnásob platí zásada vyhnout se stresu, být taktní a vytvořit příjemné prostředí pro uskutečnění kvalitního rozhovoru, jak ze strany tazatele, tak i narátora.⁹⁸

Životní příběh lze uskutečňovat postupem „chronologickým“ (od dětství, mládí až k současným událostem) nebo postupem „strukturovaným“ (vyprávění o určitých úsecích vlastního života).

Pokud chce historik pracovat metodou orální historie, musí si osvojit především **metodickou stránku** věci (jak pracovat, čeho se vyvarovat atp.) V našem prostředí plní metodickou úlohu prozatím jediná příručka. Praktické uplatňování metody klade na obě osoby rozhovoru, tazatele i narátora, rozdílné požadavky. Praxe je zároveň nejlepším způsobem, jak se naučit dobře pracovat v orální historii a dělat rozhovory.

Vztah narátora a tazatele je především asymetrický. Každý sleduje v rozhovoru jiný zájem.⁹⁹ Oba vstupují do rozhovoru s určitým (někdy odlišným, někdy výrazně podobným) kulturním zázemím, prožitky a zkušenostmi. Tazatel rovněž vstupuje do rozhovoru se znalostmi, např. historickými, kterými narátor nedisponuje. Ten naopak přináší určité specifické zkušenosti.

⁹⁶ tato práce je na něm založena. Obsahuje šest rozhovorů formou interview, přičemž rozhovor s J.Holáskem je ve formátu téměř životního příběhu.

⁹⁷ Může se ukázat, že některé životní prožitky, jichž se otázky netýkají, mohou výrazně napomoci a přispět ke sledovanému tématu. Životní zážitek, který předchází a případně ovlivňuje událost, o které interview pojednává, je někdy stejně cenný, jako vyprávění týkající se události.

⁹⁸ Vaněk, Miroslav: Orální historie. Metodické a „technické“ postupy. o.c, s. 16n. (el.verze).

⁹⁹ Vaněk, Miroslav–Urbášek, Pavel 2005: Vítězové? Poražení? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Životopisná interview. Praha 2005. s 34.

Velmi důležitým prvkem v rozhovoru je navození vztahu důvěry.¹⁰⁰ Potom je narátor schopen vypovědět mnohem více, než např. při zapisování svých pamětí nebo dotazníkovém výzkumu. Větší otevřenost (i ze strany tazatele) napomáhá k získání většího množství informací.

Aby tazatel byl schopen podchytit narátorovu skutečnou osobnost (která je formována sociálními rolemi), musí být zručný. Důležité je projevení tazatelova zájmu o osobnost, proto je užitečné se ve výzkumu věnovat těm osobám a problémům, které jeho samého zajímají.¹⁰¹ Pouhý předstíraný zájem je neprofesionální. Tazatel balancuje na hraně, kdy si nelze povídat jako „staří přátelé“, ale rozhovor nemůže být ani křížovým výsledkem, sloužícím pouze k získání informací.

Otázka paměti hraje při posuzování rozhovorů zásadní roli. Zatímco tazatel pracuje s krátkodobou pamětí, narátor si v průběhu rozhovoru vzpomínky vybavuje a utřídí. Míra jejich vybavování závisí na různorodých faktorech. Lidská paměť nebere v úvahu to, jak se události odehrály za sebou. Kritériem uchování záznamů není jejich časová vzdálenost, ale schopnost otisknout se do paměti narátora. Klíčové události vlastního života si narátor vybaví nejzřetelněji, zatímco události pro něj bezvýznamné (ale třeba historicky důležité) si nevybaví tak jasně. Poruchy paměti, zaviněné nemocí, fabulováním nebo (nezáměrně) spojování dvou zážitků není také příliš žádoucí. Mohou snížit kvalitu informací, získaných z rozhovoru. Narátor by neměl být stresován. Někdy se však do stresové situace může dostat tazatel, kdy příčinou je narátor, který zabíhá zcela zbytečně do podrobností a neдрží se tématu; je však v tu chvíli na tazateli a jeho zkušenostech, jak se zachová. Tazatel měl odhadnout, jak narátor pracuje se svojí pamětí a snažit se být empatický a taktní. A konečně - tazatel by neměl narátora odsuzovat, ale vhodně ho upozornit na jeho faktické omyly, pokud narátor nějaké udělá.

Metody interpretace oralhistorického pramene – narátorovy promluvy

Interpretace historického pramene patří k nezbytným úkonům historikovy práce. Interpretaci můžeme provádět ze dvou hledisek: zaprvé „**analyzovat**“. *Analýza* je rozčlenění rozhovoru na části, které jsou spojeny společným smyslem.¹⁰² Historik může také „**interpretovat**“, tj. nacházet vlastní (nevyřčené) významy toho, co narátor řekl.

Narátor sám do určité míry interpretuje (viz. výše) a mění svoje výpovědi. Vliv má několik důležitých faktorů: paměť, přítomnost tazatele, přítomnost někoho jiného, povědomí o tom, jak bude s nahrávkou naloženo, jeho momentální naladění atd.

Prostředí rozhovoru je velmi důležité. Narátor zpravidla určuje, **kde** se jeho rozhovor uskuteční. Neoptimálnější je to v domácím prostředí, protože můžeme odvodit mnoho o povaze narátora a jeho vztahu k věcem.¹⁰³

Mezi metody ***analýzy obsahu***¹⁰⁴ patří indexace, která umožňuje zvýraznění určitých dat a jejich vypsání. Naproti tomu tzv. kondenzace je eliminování „zbytečných“ odboček. Analyzovat obsah můžeme také podle toho, jakým událostem narátor dává důležitost, jak je popisuje, zesměšňuje atd. To bývá častým vodítkem i pomůckou k tomu, jak dotazovaný člověk tyto události prožíval.

¹⁰⁰ Podle Jana Kašpara je to jedním z pilířů rozhovoru (společně s kvalitním přepisem). Vzájemnou důvěru je nutné budovat hned od počátku. Vzájemnou důvěru lze budovat i větší otevřeností a kladením vhodných „doplňujících“ otázek.

¹⁰¹ Vaněk, Miroslav: *Orální historie*, o.c., s.: 66.

¹⁰² Pro svoji práci užijí této metody, protože i mnou položené otázky zahrnují určité okruhy problémů.

¹⁰³ Prostředí rozhovoru hraje, podle mých zkušeností, obrovskou roli, protože má vliv na momentální rozpoložení člověka.

¹⁰⁴ Viz. kap. interpretace rozhovoru.

Faktografická analýza rozhovoru porovnává konkrétní informace a data, která narátor v rozhovoru uvedl, s relevantními údaji přijímanými jako fakta v dosavadní odborné literatuře.¹⁰⁵ Pokud jsou fakta uvedena narátorem a fakta známá v rozporu, může to být způsobeno buď tím, že dotazovaný je úmyslně zkreslil, nebo si je přesně nepamatuje a chybně je uvedl nezáměrně.

Jazyková analýza rozhovoru zkoumá druhy vět, které narátor používá, druhy slov atp. Často se stává, že narátor užívá výplňková slova nebo výrazy, které si s určitým životním obdobím navykl používat. Někdy tazatel tato slova nezná; překážkou mezi narátorem a tazatelem může být různé socio-kulturní zázemí (užívá slangy, argot) nebo věková hranice (archaismy, zastaralá slova). Lze sledovat řadu jiných jazykových prostředků: zda narátor používá zájmeno v první osobě, zájmena zvrtná, výplňková a vatová slova atd.

Problémem se může stát i možný dvojí výklad některých míst rozhovoru. Je otázkou, zda při přepisu dát místu smysl, který podle narátora měl mít, nebo ho nechat dvojznačný.

Smysl sdělení může přinést zcela jiné světlo do podoby orálně historického pramene. Pátrání, co vlastně chtěl narátor opravdu říci, nebo jak své tvrzení myslel, nebývá výjimkou.

Pokud klade určité otázky i tazatel (což je zpravidla vždycky), tak je nastolena otázka analýzy jeho sdělení a promluvy. Tazatel formuje rozhovor a zaujímá určité stanovisko. Výsledná podoba rozhovoru vzniká vždy za součinnosti tazatele a narátora.

Interpretace je „integrální složkou historického výzkumného projektu, v jehož rámci byly rozhovory vedeny“¹⁰⁶. Rozhovor bez interpretace nelze považovat za dokončený. Bez interpretace je rozhovor pramenem-souborem faktů, který čeká, až ho někdo „použije“, „vytěží“. Něco jiného je rozhovor pro laického čtenáře či posluchače, něčím jiným je rozhovor pro historika; posluchače může uspokojit pouhý životní příběh, avšak bez srovnávací analýzy, vědomí kontextu a korekce/vysvětlení některých míst nelze rozhovor považovat za úplný. Interpretace může rovněž inspirovat ty (orální) historiky, kteří mohou s materiálem dodatečně pracovat. Pomáhá specifikovat jednotlivé rysy v rozhovoru.

IV. oralhistorický výzkum „úskalí reemigrace“

IV.1 Průběh výzkumu

Praktická osobní zkušenost z výzkumu je pro orální historii nedocenitelná. Výzkum samotný, i když třeba v malém rozsahu (pro potřeby této práce), může poodhalit některé skutečnosti, které nejsou dosud teoreticky zakotveny nebo jsou zmíněny v literatuře, ale svého naplnění docházejí až v rozhovoru samotném.

Moje zkušenost není pouze jednoho druhu, týká se několika oblastí. Na rozhovor je třeba **připravovat se** poměrně zevrubně, přičemž pochopitelně záleží na zkoumaném období. U problému emigrace a reemigrace je třeba znát jednak historický kontext, jednak se mi osvědčilo i sledovat současné dění a politiku (soubor otázek obsahoval i dotaz na politiku, takže to bylo do jisté míry pochopitelné). Je užitečné znát i běžné anglické výrazy, protože narátoři, zvyklí z emigrace, je často užívají (...*druhej den jsme šli na sociální úřad, na welfare...*¹⁰⁷; *Dcera sice mluví česky, ale její „mother language“ je stejně angličtina*¹⁰⁸.)

¹⁰⁵ Vaněk, Miroslav: Orální historie, o.c., s. 110. Faktografickou analýzu provádím tak, že pokud se narátor zjevně mýlí, pod čarou uvedu skutečné datum události, kterou narátor zmínil.

¹⁰⁶ Vaněk, Miroslav: Orální historie, o.c., s. 158.

¹⁰⁷ Rozhovor s Jaroslavem Vejskalem.

Je třeba znát metodické postupy orální historie. Zjistit si základní informace o dané osobě je rovněž samozřejmost (nelze zjistit, že narátor byl známým hudebníkem až během rozhovoru). Tazatelův kredit značně zvýší i narátorovo poznání, že tazatel nepřišel na rozhovor s čistým papírem.

Co se týče *prostředí rozhovoru*, asi nejvíce se mi osvědčila varianta „*doma*“. Mám špatné zkušenosti z jiných rozhovorů - hlasité prostředí značně ztěžuje přepis nahrávky. Pokud se narátor ve svém prostředí cítí bezpečně, může povídat nerušeně (je doma sám). Bezpečně se však i jeden z mých narátorů cítil i ve zmíněné kavárně, podniku, který navštěvuje často. U rozhovoru, vedeného doma, se mi často stávalo, že narátoři velmi ochotně povídali dál, a často však o věcech, které s rozhovorem bezprostředně nesouvisely. Známý fakt, že to nejlepší řekne narátor až po vypnutí mikrofonu¹⁰⁹, se mi tedy vlastně také potvrdil.

Pracoviště je velmi rušné prostředí, které někdy svádí ke spěchu.¹¹⁰ Navíc se do rozhovoru mohou přimíchat spolupracovníci nebo mohou přijít nečekané pracovní úkoly.

Kontakt narátorů byl v mém případě celkem obtížný, což vycházelo z cílové skupiny, kterou jsem si vytyčil¹¹¹. Z části jsem se odrazil od sbírky Centra orální historie, která obsahuje rozhovory s českými exulanty a emigranty (právě re-emigranty) které byly vedeny v anglickém jazyce a má název „Czech exulants and emigrées“. Sbíрка zatím obsahuje 29 rozhovorů s reemigranty buď po roce 1948, nebo po roce 1968, a je kompletně uchována na CD-rom¹¹². Nechtěl jsem však pouze sbírku „vytěžit“ (ačkoli bych pokládal jiné otázky a zjistil možná i jiná ohniska problémů), protože výzkum měl jinou povahu a formu (interview); navíc, jak jsem zjistil, řadě amerických studentů unikl kulturní kontext českého prostředí - nemají s ním žádnou zkušenost¹¹³. Proto jsem se obrátil i k vlastnímu vyhledávání narátorů, jak pomocí literatury, tak i elektronických médií a masmédií (rozhlas – sbírky rozhovorů, TV, internet) a samozřejmě osobních kontaktů, známostí, nebo různých organizací¹¹⁴. Tím jsem přišel na 2-3 další ochotné narátory, kteří mi rádi poskytli informace.

Prostředí převažovalo domácí (O.Marlinová, V.Fischerová, J.Holásek, J.Vejskal), dále se rozhovory odehrávaly v prostředí kavárny (V.Brabenec, P.Suchý).

IV.1.1 Zkušenosti z realizace jednotlivých rozhovorů

Většinu narátorů-reemigrantů velmi zaujal fakt, že někdo se o jejich zkušenosti zajímá, proto jsem jako tazatel měl poněkud usnadněnou pozici, protože jsem zkoumal problém, který se jich přímo, životně dotýkal. U většiny rozhovorů jsem od počátku byl přijat vlídně, narátoři nabízeli své zkušenosti a často docházelo i k hovoru „mimo“ mikrofon.

Narátorka **Viola Fischerová** mi byla doporučena mým vedoucím práce jako vhodná osoba do vzorku reemigrantů po roce 1968 (není zmíněna ve sbírce „Czech Exulants and Emigrées“). Nejprve mi byl doporučen zkrácený záznam již uskutečněného rozhovoru z podatelny FHS, který jsem ovšem odmítl použít, protože obsahoval pouze výňatky a dvacetiminutové úseky promluvy. Nešlo tedy o klasickou orální historii, ale o vytržené úseky bez kontextu. Proto jsem zvolil osobní kontaktování a návštěvu, kde jsem položil uvedené otázky a dozvěděl se díky tomu více údajů, ale také jsem poznal, jaká osobnost je narátorka. Bohužel nahrávka tohoto rozhovoru byla nešťastnou náhodou smazána, proto se nemůžu prokázat nahrávkou,

¹⁰⁸ Rozhovor s Vratislavem Brabencem.

¹⁰⁹ To nelze brát úplně doslova, ale zkušenost to přinejmenším napovídá.

¹¹⁰ V případě této práce k rozhovoru na pracovišti vůbec nedošlo, což lze považovat spíše za pozitivní.

¹¹¹ Viz. oddíl „výběr vzorku“.

¹¹² www.oralhistory.cz : záložka „sbírky rozhovorů“.

¹¹³ omyly jako např. „baseball“ místo „Sokol“ v přepisu. atp.

¹¹⁴ např. Junák - svaz skautů a skautek ČR.

ale pouze přepisem, který jsem pořídil před tím, než ke smazání došlo. Atmosféru rozhovoru bych hodnotil jako přátelskou, místy velmi přátelskou. Ihned se vytvořilo příjemné prostředí. Po skončení rozhovoru narátorka udržovala konverzaci dále a došlo i na témata jako politika, veřejné dění atp. v dnešní společnosti. Celkově jsem v její společnosti strávil asi nejvíce času (s výjimkou J.Holásků) z mých narátorů.

K autorizaci rozhovoru došlo po postupných domluvách a setkáních, přičemž narátorka využila možnosti se na text znova podívat a doupravit některé pasáže. Zásahy do textu však nejsou po stránce jazykové, ale spíše po stránce faktické.

Jiří Holásek, profesí lékař-anesteziolog (dnes v invalidním důchodu) má trvalé bydliště v Sedlci u Mikulova. Rozhovor se odehrával v domě narátora, kde nebyl přítomen nikdo jiný. S ním se mi povedlo natočit rozhovor formátu téměř životního příběhu. Jiří Holásek je mluvný člověk, a užíval i řadu slov z nářečí a slov, která místy nebyla srozumitelná. Ihned na počátku požádal o možnost vlastního nahrávání rozhovoru, což, jak se ukázalo, nebylo rušivým elementem při interview. Během rozhovoru jsme museli povídání několikrát přerušit. Jednou z důvodů důležitého telefonického hovoru, jednou z důvodů rozpomínání se na události, jednou z důvodů únavy narátora. Opět se téměř ihned vytvořila přátelská pozitivní atmosféra. Jde o rozhovor formátu a délky téměř životního příběhu, který přesahuje možnosti interview. Je to dobrá ukázka toho, jak si narátor sám vykládá otázky (na otázku „kdy a kam jste emigroval“ narátor odpověděl více než hodinovou promluvou, která zahrnovala i jeho zkušenosti).

Na rozdíl od jiných narátorů byl Jiří Holásek schopen vyprávět velmi dlouho o faktech a událostech, které se týkaly jedné otázky nebo jednoho okruhu problémů. Po ukončení rozhovoru se únava projevila na narátorovi i tazateli, protože rozhovor trval více než 2.5 hodiny. Redakční úprava narátora J.Holásků byla složitější, protože ve svém projevu často tematicky uhýbal, začal vyprávět o jednom okruhu problémů a následně stočil své vyprávění jinam. Proto předkládám rozhovor v redigované podobě, kdy jsem eliminoval některé odbočky (částečně podle zásady „kondenzace“, ačkoli se vztahuje pouze k interpretaci). K autorizaci došlo již na místě.

Rozhovor s **Vratislavem Brabencem** se odehrával v odlišných prostorách – v zadním traktu kavárny, které nás ovšem nerušilo a naopak poskytovalo velmi dobré prostředí. Srovnal bych ho s téměř domácím prostředím, alespoň co se týče narátora. V. Brabenec byl a je členem undergroundové skupiny Plastic People of the Universe, která se stala v 70. letech symbolem nezávislé kultury v Československu, proto byl na poskytování rozhovorů zvyklý¹¹⁵. I přesto trvalo delší dobu, než se rozhovor „rozjel“. Kladení velkého množství doplňujících otázek bylo pro průběh rozhovoru nezbytné, narátor odpovídal na otázky stručně a jasně a spíše se zdráhal „rozhovořit se“. Úkolem tazatele je v takovýto okamžik narátora trochu uvolnit a dovést ho k vyjádření se o důležitých tématech. V.Brabenec byl unavený po náročné koncertní šňůře, proto se jeho únava projevila i na rozhovoru, ten je proto jinak strukturován než ostatní. V průběhu rozhovoru vstoupila do prostoru kavárny jedna osoba, která však na vyprávění neměla zásadní vliv. K autorizaci rozhovoru došlo posléze samotným narátorem, kterému byl text přiložen k přečtení, přičemž míra „oprav“ byla zanedbatelná.

Narátor byl kontaktován s pomocí Petry Schindler z COH (Ústav soudobých dějin AV ČR) jako jeden z narátorů v anglicky vedeném projektu „Czech exulants and emigrées“ a s pomocí narátorovy dcery Nikoly, která velmi ochotně a rychle ze zámoří poslala kontaktní údaje na narátora, což umožnilo rychlou dohodu o čase a místě rozhovoru.

¹¹⁵ Dodatečným porovnáním s novinovým rozhovorem v LN pod názvem „Kapitalismus nám vymývá mozky“ (LN 18.11.2006) jsem se přesvědčil, že narátor a užíval podobné věty i obraty v obou rozhovorech. Jeho postoj k rozhovoru se mnou byl tedy pozitivní v tom smyslu, že se cítil v bezpečí a neměl důvod měnit svoji dikci, své chování atp.. I informačně je rozhovor bohatý.

Rozhovor s **Olgou Marlinovou** probíhal v domácím prostředí. O.M. je psycholožkou a zajímá se i o emigraci i reemigraci z psychologického hlediska, jejím hlavním polem zájmu je novodobá psychoanalýza. Nejprve proto došlo k výměně názorů o tom, co moje práce obsahuje a jak je strukturována, jakou metodou je vedena atp. pak jsme přikročili k rozhovoru. po celou dobu nikdo promluvu nerušil a narátorka strukturovala své vyprávění velmi dobře, nechávala prostor zadaným otázkám i otázkám doplňujícím a celkový dojem tazatele z rozhovoru byl velmi dobrý. Rozhovor téměř přesně obsáhl čas i rozsah, který byl vedoucím práce i tazatelem odhadnut jako odpovídající (tj 40-45 minut společného hovoru, z toho cca 10-12 ns přepisu). Velkou roli hrál pocit bezpečí a klidu, způsobený domácím prostředím. Vyhledávání a kontaktování narátorky se uskutečnilo přes FF UK, kde do nedávné doby působila jako externí profesorka.

Autorizace proběhla za asistence tazatele i narátorky, narátorka si přepis rozhovoru vyžádala. Větší opravy do textu tazatel neakceptoval. Nejcennější v orální historii je spontaneita vyprávění, která dává rozhovoru jeho náplň a pomáhá i čtenáři přepisu představit si, kdo, jak a s kým a za jakých podmínek rozhovor vedl. Rozhovor s narátorkou nebyl ani jednou přerušen.

Jaroslav Vejskal má trvalé bydliště v Nepomuku u Plzně, kde se rozhovor odehrával. Rozhovor se odehrával ve venkovním prostoru jeho domu, tazatel i narátor nebyli celou dobu rušeni. Narátor působil dojmem člověka „smířeného“, finančně zabezpečeného a spokojeného. Narátor pracuje pouze příležitostně na půl úvazku, na rozdíl od ostatních narátorů po ukončení rozhovoru nenásledovala debata, výměna názorů. Vejskala jsem kontaktoval jako narátora v projektu „Czech exulants and emigees.“ Kontaktování proběhlo komplikovaněji, až po telefonické domluvě. Na dopisy narátor nereagoval.

Autorizace proběhla ihned po rozhovoru.

Petr Suchý byl narátorem, kterého jsem kontaktoval pomocí internetu. P.Suchý mne vlastně sám kontaktoval a měl zájem mi poskytnout rozhovor. Protože je cestovatelem, nebylo snadné rozhovor uskutečnit, kontaktování probíhalo od června 2006 do března 2007, kdy konečně došlo k nalezení vhodného data rozhovoru. Narátor je z mladší generace a emigraci prožil jako patnáctiletý mladík. I z tohoto důvodu hraje v jeho zkušenosti velkou roli vztah k rodičům.

Rozhovor probíhal v prostorách kavárny nákupního centra v Brně (trvalé bydliště narátora je Ochoz u Brna). Interview nebylo uskutečňované doma, i přesto se narátor cítil podle mého názoru klidně. Na počátku rozhovoru bylo vidět, že je mírně nervózní a svoji dikci se snažil co nejvíce uzpůsobit spisovné češtině, což působilo nezvykle. Narátor má dobrý jazykový cit, proto rozhovor probíhal „svižně“. Nedovedl se však místy dostat z jisté „formálnosti“, která působila v jeho rozhovoru místy velmi nepřirozeně. Denní doba byla pozdější, proto se na narátorovi projevila i únava z pracovního dne. Přispělo to však k tomu, že v prostoru se pohybovalo poměrně málo osob, které mohly do rozhovoru zasáhnout nebo ho přerušit. Rozhovor nebyl během nahrávání přerušen.

Pozn.: z důvodu ztráty nahrávek rozhovorů s Vratislavem Brancem a s Violou Fischerovou nemohu tyto předložit v příloze 4.

IV.1.2 Postup výběru „vzorku“¹¹⁶

Hlavním *účelem* této práce je zachytit **vzpomínky emigrantů ze 60. let a zejména po roce 1968, kteří reemigrovali zpátky do České republiky** a trvale zde žijí. Proto prvním kritériem bylo získat reemigranty, což se ukázalo jako nejjednodušší úkol. Výrazně pomohla

¹¹⁶ Pojem „vzorek“ pro orální historii není příliš vhodný, protože odkazuje spíše ke kvantitativní metodě práce. Představuje skupinu lidí, se kterou byly rozhovory uskutečněny, která však nebyla vybrána zcela náhodně (proto „vzorek“).

existence sbírky „Czech exulants and emigrées“, o kterou jsem se alespoň v počátku mohl opřít a ujasnit si, co chci zkoumat a jakým způsobem. Při výběru narátorů do bakalářské práce jsem se řídil několika pravidly. Především jsem si stanovil, že narátoři by měli být **místně (regionálně) rozrůznění**. To přispělo k rozdílnosti názorů, protože kulturní zázemí narátora z Moravy může být výrazně odlišné, než narátora z Prahy. Narátoři pocházejí z následujících měst: Praha (3x), Brno, Nepomuk, Sedlec u Mikulova – tedy rovnoměrně jsou zastoupeni narátoři mimopražští a pražští.

Vzorek splňuje i kritérium „časové“. K časovému omezení jsme dospěli po dohodách s vedoucím práce, kdy nejprve měl vzorek obsahovat všechny reemigranty (z vlny po r. 1948 i z vlny po r. 1968), avšak ukázalo se to nevyhovující. Obě vlny dělí rozdílná zkušenost i rozdílné důvody, pro které emigrovali, což poznamenalo i jejich návrat, který je pro tuto práci klíčový. Tento fakt sice poněkud ztížil vyhledávání jednotlivých narátorů, ale umožnil naopak vidět rozdíly

Uskutečnil jsem i jeden **pilotní rozhovor**, který proběhl s narátorem prof. Petrem Hrubým (externí profesor - Fakulta humanitních studií), který je členem emigrační vlny po roce 1948. Proběhl na podzim 2006 v prostorách fakulty ještě před vyjasněním priorit práce a měl sloužit k tazatelskému ozkoušení si metody samotné, poznání, jak narátor reaguje, na které otázky odpovídá ochotně a které mu naopak dělají problém. Tuto zkušenost jsem použil v dalších rozhovorech, realizovaných posléze.

Kritérium věkové nehrálo takovou roli, žádná **omezení daná věkem** jsem si nekladl, ačkoli je pravda, že věk hraje roli minimálně v tom, jakým způsobem narátoři sdělují svoje zkušenosti. Věk také odráží hodnocení událostí a jejich postoj. Pozitivum spatřuji v tom, že neexistence věkové hranice umožní vnímat obsah rozhovoru bez ohledu na to, jak je který narátor starý.

Země emigrace narátorů jsou: USA (2x), Kanada, Švýcarsko, Rakousko, Švédsko. V tomto ohledu jsem si rovněž nekladl omezení. Země emigrace jsem záměrně vybíral tak, aby byly zastoupeny evropské země i země za Atlantikem. Domnívám se, že to přispívá k bohatšímu obrazu o jednotlivých narátorech a jejich zázemí. Ukázalo se, že roli nehraje ani míra rozvětvenosti krajanských spolků v jednotlivých zemích, protože narátoři – zcela v souladu s tvrzením, že posrpnová emigrace byla založena spíše individuálně – jejich členy většinou nebyli nebo k nim neměli tak silný vztah.

IV.2 Interpretace rozhovorů

Na základě seznamu otázek, které uveřejňuji jako přílohu této práce, provádím následující interpretaci. Jako metodický podklad pro interpretaci mi sloužila kniha, představující výsledek projektu „Vítězové? Poražení?“ - s názvem „Mocní? a Bezmocní?“, která obsahuje rozbor interview, obsažených v tomto projektu.

Budu se orientovat podle 3 tematických úseků: před emigrací, v emigraci a reemigrace. Poslední části se snažím věnovat nejvíce prostoru.

a) Před emigrací

První otázka sloužila především k „rozhovoření“ narátorů a vytvoření vztahu důvěry mezi tazatelem a narátorem. Tematicky se netýkala emigrace či reemigrace, ale narátorova dětství a jeho prožitků spojených s tímto obdobím. To však nevyklučuje, že se při první nebo prvních dvou otázkách nezmiňovali narátoři o emigraci vůbec.

Narátoři své **dětství** popisovali odlišně. Některý se zastavil u svých rodičů přednostně a vyprávěl velmi podrobně, u jiné narátorky měli rodiče vliv na její emigraci tím, že jí dali jakýsi „příklad“. (*Můj otec byl ruský emigrant, čili měla jsem příklad člověka, který odešel ze své země, když nesouhlasil s tím, co se tam dělo a bojoval proti tomu. Nějakým způsobem se*

tady přizpůsobil, v něčem se ale nepřizpůsobil. Prošel emigrací a mělo to na něj velký dopad a vliv. Matka byla sice Češka a vyrůstala tady, ale v mládí se vydala do Francie a pracovala tam v rodinách. Byla tam řadu let a mělo to pro ni velký význam. Už se tam nemohla vrátit, protože za totality spadla klec. Vždycky toužila vrátit se zpátky do Francie. Mělkrát mi vyprávěla o tom, co tam prožívala. Pro mě to bylo takové okno do světa za hranicemi. Pro mě to bylo strašně důležité, velmi mě to ovlivnilo..¹¹⁷)

Vliv otce byl patrný i u narátora, který vycestoval do USA. Narátor však popřel, že by v něm měl významnější vzor, co se týče politických názorů (na otázku, zda otec hrál roli v názorovém formování narátora, odpověděl: *To ani ne. Jako děčko jsem měl dokonce Rusy rád. V podstatě my všichni. Jenže pak, co se stalo v tom osmašedesátém, tak oni si to všechno sami zpackali¹¹⁸*). Naopak jiný narátor hovoří o rodičích v souvislosti se zklamáním, které zažil. Jeho rodiče měli vliv na jeho další život, nedokázal jim odpustit rozhodnutí „uniknout“ z emigrace zpátky do Československé republiky. Narátorka věnující se literární tvorbě vzpomíná na dětství v rodině, kde se kladl důraz na demokratické principy (na otázku: *bylo pro vás důležité to klima ve vaší rodině? Dá se říct, že bylo demokratické? Narátorka odpověděla: Naprosto. A s důrazem na sociální citění. Maminka i mladičkový brácha vstoupili v rauši z ruského osvobození v šestačtyřicátém roce do partaje. Maminka z ní vystoupila v čtyřiapadesátém roce, když od ní místní pobočka žádala, aby se vyjádřila kriticky k osobě svého muže. Bratra vyhlili na počátku normalizace. Pro mne bylo důležité jedno: to, že mi v šestnácti otec vysvětlil, kdo je Stalin.¹¹⁹*). Dá se říci, že zhruba u poloviny narátorů hrálo jejich dětství a vztah k rodině pozitivní roli při jejich názorovém formování a potažmo i v rozhodnutí, jestli opustit republiku nebo zůstat. U tří narátorů dětství takovou roli nehrálo nebo hrálo roli negativní (např. narátoři Petr Suchý, Vratislav Brabenec).

Otázka **vzdělání** v souvislosti s odchodem do emigrace zůstává na první pohled otázkou nepodstatnou. U narátora-lékaře a anesteziologa však zaměstnání mělo pro emigraci roli přímo určující – podařilo se mu totiž vycestovat s tím že byl jako doktor poslán „na zkušenou“ a v cizině už zůstal. Narátoři ze svého vzdělání těžili, napří jedna z narátorek se ve vystudovaném oboru (psychologie a neopsychoanalýza) výrazně prosadila. I jiní narátoři byli úspěšní: narátor, lékař-anesteziolog léčil švédského krále, ze vzdělání i schopností těžil narátor - opravář hudebních nástrojů.

Zkušenosti z dětství a mládí (nejen z rodiny) hrály v dalším rozhodování se o emigraci důležitou úlohu. Rozličné důvody, které hrály v rozhodování se pro emigraci, závisí i na prožitcích z dětství či mládí. Jeden z narátorů si již v 15 letech uvědomoval, jak režim utlačuje a deformuje (*Prostě zajímalo mě to a byl jsem schopný chápat souvislosti a podstatu těch záležitostí, takže jsem si udělal jasno v tom, jaký systém tady v té době byl a že nemá význam a perspektivu tady setrávat.¹²⁰*). Jiný z narátorů byl v dětství poškozen školním systémem (*Pak jsem z té páté šel do gymnázia, do primy. Dělal jsem primu, sekundu, a dědek Nejedlý si vymyslel jednotnou školu.¹²¹*). Rovněž velkou úlohu hrál prožitek, které ve svém vyprávění dal stejný narátor velký prostor - příběh spolužačky vyloučené z vysoké školy. (*V mém studijním kroužku sice nebyla, už ani nevím, jak se jmenovala, ale říkali jsme jí Slunce. To byla starší dívka, pravděpodobně čekala, až si upraví poměr k dělnické třídě a nakonec se tam teda dostala. Byla pěkná, ale starší, nebyla tak pěkná, že bych po ní toužil. Nádherný člověk, vždycky povzbudivé slovo. Kde byla, tam byl smích, prostě krásný dědinský člověk z několika dětí, které jsem přál, že bude někde dobrý obvodák. Někde na Hané, byla tam odtad'. Naráz, těsně před poslední státnicí zemřel její tatínek. První bylo, že začala chodit*

¹¹⁷ Rozhovor s Olgou Marlinovou, Praha, 24.4.2007.

¹¹⁸ Rozhovor s Jaroslavem Vejskalem, Nepomuk 5.12.2006.

¹¹⁹ Rozhovor s Violou Fischerovou, Praha 30.1.2007.

¹²⁰ Rozhovor s Petrem Suchým, Brno 29.3.2007.

¹²¹ Rozhovor s Jiřím Holáskem, Sedlec u Mikulova 10.4.2007.

s černou páskou, a druhé bylo, že svaz souhlasil s tím, aby byla vyloučena z medicíny. Těsně před poslední zkouškou.¹²²) Narátorka-psycholožka potvrzuje, jak bylo studium psychologie okleštěné a knihy byly ve velké většině na indexu. Psychologická literatura se mohla vydávat na zvláštní povolení. (Spousta věcí byla na indexu, takže jste v univerzitní knihovně nemohl získat třeba sebrané Freudovy spisy. Muselo to být povolené. Dostala jsem povolení, jako studentka psychologie jen k některým pracem. Bylo omezené, co nám povolili a co ne. Takže jsme to sháněli, pokud někdo měl zájem, po soukromých knihovnách. Lidi měli z první republiky ještě nějaké knihy schované. V tom to bylo omezené a poplatné propagandě. Samozřejmě jsme měli marxismus, museli jsme z toho skládat zkoušky, dialektický materialismus a jak se to všechno jmenovalo..¹²³). Jiná narátorka popisuje školní zážitek, který později formoval její myšlení a hrál jistou roli i při rozhodování o emigraci (Dva měsíce po maďarských událostech se konala na fakultě beseda s představiteli médií. Měl tam být Milan Kundera, který se nedostavil, takže přítomní byli jen ředitel brněnského rozhlasu Buriánek, a pak soudruh Marčák, který byl redaktorem v Rovnosti a ještě jeden neurčitý pán. Redaktor Rovnosti nám vysvětlil, jak důležitá je role médií v socialistické společnosti a vyzval nás k diskusi. Bylo ticho, až najednou zvedl ruku aděkař, tedy jediný dělnický kádr v našem ročníku, a zeptal se, proč Rudé Právo ani Rovnost neotisklo Nehruův soud o maďarských událostech, který odsuzoval sovětský zásah v Maďarsku, když si to člověk mohl přečíst ve všech cizích novinách, které k nám mají normálně přístup. Ale soudruh Marčák nám trpělivě vysvětlil, jak se dělají noviny, že se večer láme a to a ono a kdoví co ještě, vyličil nám jakousi horečnou atmosféru, kde na Nehruův článek prostě nezbylo místo. Jenomže náš boží dělnický kádr namítl, že článek o výstavbě Parku Julia Fučíka, který se bude určitě stavět ještě pár let, mohl snad počkat. A soudruh redaktor znova, že to nebyl žádný úmysl, že něco takového se prostě může v novinách stát. A to už jsem vyletěla a řekla, že to ale nesvědčí zrovna o profesionalitě, a že se můžu vykašlat na doktora, který mi vysvětlí, že mi ve zmatku vyoperoval místo nemocné ledviny tu zdravou. „My ale nikomu žádnou ledvinu neoperujeme,“ zněla odpověď. A já na to: „Vy děláte horší věci.“¹²⁴).

Rozhodnutí pro emigraci se rodilo z různých přímých **důvodů**. Status emigranta není pro narátory něčím, co je pozitivně vystihuje. Někteří narátoři se za emigranty nepovažují, spíše mají za to, že byli určitým způsobem „odejiti“ (Byl jsem vystěhovanéj v rámci akce Asanace v roce 82.¹²⁵), jiní naopak pociťovali velkou touhu vrátit se zpátky a za emigranty v tomto smyslu se rovněž nepovažovali (On /Husákovský režim/ z nás udělal emigranty. V tu dobu už jsme pracovali, když nám to došlo. Všude jsme udávali, že jsme Čechoslováci, ale tím to haslo.¹²⁶). Emigrantství je chápáno samotnými emigranty jako stigma, jako jistá situace, která znevýhodňovala a znevýhodňuje. Důvody pro emigraci se u narátorů dají shrnout do dvou skupin:

1. emigrace z čistě politických důvodů.

Tato emigrace v případě této práce zahrnuje obě narátorky za skupiny (Řekla bych, že nejdůležitější faktor byl opravdu režim. Způsob života, nesvoboda, omezení. Strašně mi vadila nutnost přetvářky. Člověk musel žít s nějakou maskou a nemohl být sám sebou. To mě neustále rozčilovalo a těžce mi to vadilo.¹²⁷), Dále bychom za příslušníka této skupiny mohli považovat narátora – opraváře hudebních nástrojů (Ale já ty komunisty nenáviděl, a vždycky

¹²² Rozhovor s Jiřím Holáskem, Sedlec u Mikulova 10.4.2007.

¹²³ Rozhovor s Olgou Marlinovou, Praha 24.4.2007.

¹²⁴ Rozhovor s Violou Fischerovou, Praha 30.1. 2007.

¹²⁵ Rozhovor s Vratislavem Brabencem, Praha 23.1.2007.

¹²⁶ Rozhovor s Jiřím Holáskem, Sedlec u Mikulova 10.4.2007.

¹²⁷ Rozhovor s Olgou Marlinovou, Praha 24.4. 2007.

*budu nenávidět.¹²⁸). Další „příslušníci“ je básnička V. Fischerová (*Koncem srpna jsme viděli v zbraslavském kině dokument. Nějaký zlomyslný filmař, nevím jestli to nebyl Vít Olmer, sestříhal všechny sjezdy Svazu mládeže od roku 1946 do jednoho filmu. A byli to pořád titíž lidé, jen bříchatější a plešatější a kanili pořád totéž. Mlátili jsme se smíchy, ale když jsme pak vyšli ven, padlo to na nás jako dusná deka. A to jsme si řekli,-tak toto ještě jednou, to ne. U mne v tom hrála roli ještě jedna věc. Strach, že ta protiokupační jednota se pod tlakem zlomí, a že mě to bude příliš bolet. Že tohle si radši nestříhnu.¹²⁹)**

Naopak žádného z narátorů nelze považovat za příslušníka ekonomické emigrace (i když může hrát roli zamlčování skutečných důvodů, protože dnes se ozývají i negativní názory na ekonomickou emigraci, je považována za cosi „méně“ než emigrace čistě politická), i když jeden z narátorů uvádí jako důvody emigrace svých rodičů (*Jejich důvody byly ryze praktické. Prostě chtěli se mít líp. Hmotně. Nesvoboda a nemožnost cestování, to jim ani tak nevadilo.¹³⁰). Jeho rodiče byly typickými ekonomickými emigranty 80.let.*

2.emigrace „vynucená“ (způsobená jinými vlivy).

Do této skupiny můžeme zařadit dva narátory, z nichž jeden pravidelně pociťoval touhu se vrátit, ale nakonec v obavách před vzrůstajícím vlivem normalizace, ve strachu před hrozícím trestem i z pocitu povinnosti, že má v zahraničí úkol načerpat vědomosti, rozhodl v zahraničí zůstat (*Do 14 dnů že se musíme vrátit, bylo to před Vánoci. Červen, to byl až dopis od maminky. Před Vánoci nám došel papír, že do konce roku se máme vrátit. Bylo to 14 dní, tak nějak, 14 nebo 17. Načež žena jela do Stockholmu, byla v tu dobu na univerzitě v Uppsale, na ambasádu. Nedala se odbýt, šla za panem velvyslancem, ten jí vyslechl, ukázala papíry, a říká: „Podívejte se. Jak to tady vyprávíte mě, jak já jsem vám to teď vyprávěl, tak to povězte a napište v odvolání. Za to vám ručím, jako zástupce československé socialistické republiky. Dokud nedostanete odpověď, tak jste ve Švédsku legálně.“ Říkal, že je nám vděčný, že jsme neujeli, že musíme vrátit papír od těch dluhů, které jsme měli. Nežádali jsme ani o sociál, ani jsme ze sebe nedělali emigranty, kteří by dostali Hansenův pas a mohli jezdit po světě bez víza. Nic takového. Čekali jsme a čekali. Brambory jsme kupovali na trhu, čekali jsme, kdy bude lacinější ten Farukorv, a tak dále. Nic se nedělo. Až v červnu jsem dostal od maminky uplakaný dopis. Je vidět, jak je to rozpité, ta písmena. Dostal jsem dva roky kriminálu, že jsem neposlechl a Evička, žena, dostala 18 měsíců. Protože byla svedená, učinila polehčující okolnost. Když jsme psali to odvolání, tak jsme psali i prezidentovi. Husákovi. Nedošla vůbec žádná odpověď.¹³¹). Než mu doběhla dvouletá lhůta, určená pro získávání vědomostí, už se nemohl vrátit, protože by byl v Československu společně se svojí ženou odsouzen.*

V případě jiného narátora se setkáváme s jinou situací. Byl vystaven volbě zůstat a jít do vězení, nebo emigrovat a tím zachránit před ním sebe i rodinu (*Dneska se tomu říká akce Asanace. Tvrdý vejslechy, rozbitý držky. Mezitím mě jasně říkali, že půjdu buď znova do vězení, nebo odjedu. Měl jsem malé dítě, manželka mi říkala: chtěla bych, aby naše dcera měla skutečného fotra, a ne aby fotr seděl ve vězení. Řekl jsem: „Tak jo.“ Prostě jsem odjel.¹³²).*

Bezprostředním spouštěčem byly často některé **příhody nebo prožitky**.. O těchto zážitcích emigranti často mluví, rozebírají je, věnují se jim, protože představovaly v jejich životě jistý

¹²⁸ Rozhovor s Jaroslavem Vejskalem, Nepomuk 5.12.2006.

¹²⁹ Rozhovor s Violou Fischerovou, Praha 30.1. 2007.

¹³⁰ Rozhovor s Petrem Suchým, Brno 29.3.2007.

¹³¹ Rozhovor s Jiřím Holáskem, Sedlec u Mikulova 10.4.2007.

¹³² Rozhovor s Vratislavem Brabencem, Praha 23.1.2007.

mezník. Například J. Vejskal: *Koupil jsem si tenkrát auto, Fiata italského, šestistovku. Vojáci mi ho ukradli a rozflákali. Řekl jsem si: a jdu, kašlu na vás.*¹³³

Narátkorka-básnířka popisuje jeden důležitý zážitek, který ji bezprostředně přesvědčil odchodu (viz. výše). Totalitní systém jako takový byl motivačním faktorem k odchodu jiné narátkorky (*Odejít z totality, nežít tady v tom prostředí. Že ještě existuje ten svět za hranicemi, kde je možné žít svobodně a kde moji rodiče žili.*¹³⁴).

b) V emigraci

Odpovědi na otázku *prvního prožitku v emigraci* se různí podle zkušeností, doby i osobního rozpoložení, ve kterém narátkorki emigrovali. U některých narátkork je zážitek pouhá skutečnost, že byli v svobodné zemi: *Silný zážitek z Kanady byl, že se člověk najednou ocitl v zemi, která mě bere, a kde se mi nic vlastně nemůže stát. Silný zážitek za celý život byl, že jsem najednou ve svobodné zemi. To je dost silný zážitek.*¹³⁵ Tentýž narátkork uvedl i kuriózní zážitek: *Největší zážitek je, když potkáš medvěda a nesežere tě. To se mi stalo mockrát.*

Pro dvě narátkorky byl zážitkem nový „barevný“ svět za hranicemi. Narátkorki se v okamžiku vstupu do nové společnosti a emigrace dostali se do jiného světa, pro ně neznámého¹³⁶. *V Rakousku byl první zážitek ten, že jsem se dostala do úplně barevného, pohádkového světa. Všude bylo spousta věcí a barev. Pamatuji si barevnost proti tomu našemu šedivému světu.*¹³⁷

Téměř stejnou zkušenost má i jiný narátkork: *Jak to v Rakousku všechno bylo uspořádané, kdežto u nás takové nevyrazné, šedivé.*¹³⁸

Vstup do nového prostředí znamenal pro tehdy 15-letého narátkorka překvapení: *Určitý šok to pro mě byl. Šok, to je možná silné slovo.*¹³⁹

Dva narátkorki mluvili o emigraci se *svými známými* a setkali se s víceméně souhlasným stanoviskem. Přátelé jedné z narátkorek otevřeně o emigraci mluvili, což bylo způsobeno tím, v jakých kruzích a mezi jakými lidmi se pohybovala. *O emigraci mluvili skoro všichni naši kamarádi, ale nakonec jsme do ní šli jenom my dva /narátkorka a jejím manžel/ a Jiří Pištora*¹⁴⁰. Dalším případem je narátkork-hudebník: *Mí kamarádi muzikanti, hlavně z kapely, mi říkali: Jed' do prdele. Tohle nevydržíš. Takže jsem jel.*¹⁴¹ Komunikace o emigraci neprobíhala s příbuznými, ale spíše se známými ze stejného okruhu.

Některí rodinní příslušníci a známí o emigraci ani nevěděli. Narátkork na otázku, jak se jeho rodinní příslušníci k odchodu stavěli, odpověděl takto: *To nevím, protože nikdo z nich to nevěděl, že půjdu. To věděl jeden člověk na světě, kamarád, muzikant, v Ostravě. Naši se to dozvěděli, až když jsem jim napsal z Rakouska. Mamce jsem napsal: Ty jsi přišla do Čech, já už jsem zase v Rakousku, haha. Takhle nějak. Byl jsem mladý. Mladý a nebál jsem se vlastně ničeho(...). Samozřejmě, kdybych to řekl matce nebo tátovi, tak táta by to udržel, ale mamku by to určitě mrzelo, že to plánuju. Určitě by to řekla sousedce a už by to bylo prasklo. V podstatě vůbec nikdo to nevěděl. Bylo to tak nejlepší.*¹⁴² Do jisté míry stejný postoj zastávají i další narátkorki. (na otázku tazatele, kolik lidí o emigraci vědělo): *Jenom velice málo lidí, řekla bych. Z mých přátel asi jenom dva. Dva nebo tři. Věděl to můj bratr, ale například jsem to neřekla otci. Jednak jsem se bála, že by mi to vymlouval, ale taky jsem se snažila co nejméně*

¹³³ Rozhovor s Jaroslavem Vejskalem, Nepomuk 5.12.2006.

¹³⁴ Rozhovor s Olgou Marlinovou, Praha 24.4.2007.

¹³⁵ Rozhovor s Vratislavem Brabencem, Praha 23.1.2007.

¹³⁶ Problémy emigrace jako „nového světa“ a kulturního šoku cf. Olga Marlinová: Emigrace a reemigrace... in: Heller – Sobotková – Šturma, o.c., s.185-190).

¹³⁷ rozhovor s Olgou Marlinovou, Praha 24.4.2007.

¹³⁸ Rozhovor s Petrem Suchým, Brno 29.3.2007.

¹³⁹ Rozhovor s Petrem Suchým, Brno 29.3.2007.

¹⁴⁰ Rozhovor s Violou Fischerovou, Praha 30.1.2007.

¹⁴¹ Rozhovor s Vratislavem Brabencem, Praha 23.1.2007.

¹⁴² Rozhovor s Jaroslavem Vejskalem, Nepomuk 5.12. 2006.

lidí s tím co nejméně zatížit, protože jsem věděla, že pak bude vyptávání, výsledky. Můj bratr musel jít na výsledky. Tak jsem je taky chránila, tím pádem. Sebe i je.¹⁴³ Nejlepší bylo o emigraci nikde příliš nemluvit, nezmiňovat ji, protože to mohlo vést k prozrazení nebo zhoršení rodinných vztahů.

Život lidí v emigraci je v dnešní době vnímán pokřiveně a nepřesně. Setkáváme se s názorem, že emigranti pouze „odjeli“ a v zahraničí je nečekaly větší problémy. Narátoři dokazují pravý opak. Nejen že emigranti, zvláště v 80. letech, nebyli usazováni na ta nejvyšší místa, ale naopak se museli, pokud chtěli získat azyl v některé zámořské zemi, snažit prokázat řadu schopností, které by v socialismu nepoužili.

Narátoři se snažili **pracovat**, pokud možno ve svém oboru. Některým se to dařilo, některým ne. Setkávali se s existenčními potížemi a s nepochopením, avšak motivoval je i jejich „znevýhodněný“ postoj.

Narátkorka pracující v oboru dosáhla pozoruhodných úspěchů i díky vlastní snaživosti: *Amerika mi pomohla k vývoji v mojí práci a v mém oboru. Postupně jsem získávala větší specializaci. Nejdřív jsem pracovala jako psycholog na klinické psychiatrické léčebně, potom jsem pracovala ve škole pro neslyšící, a pak jsem mimo to taky pracovala na klinice. Dělal jsem psychoterapii na večerní klinice, protože mě to vždycky velmi zajímalo. Vzali mě, bylo to za nízký plat, ale byla to velká praxe. Dostala jsem se do psychoanalytického institutu, což byl můj sen - dělat psychoanalytický výcvik. Dali mě tam velice dobré stipendium. „National Institute of Mental Health“ dával v té době dva fellowshipy pro psychology každý rok. Jeden z nich jsem dostala jako první Češka z východní Evropy. Dávalo vám to stipendium, na které člověk mohl normálně skromně žít a kromě toho platili dva roky výcvik. Pracovala jsem na klinice - to bylo asi 15 hodin týdně - s pacienty a byl tam k tomu ten výcvik. To je jinak velmi drahý výcvik, protože člověk musí platit osobní analýzu a supervizi. Výcvik trval pět let. Dva roky jsem na to měla stipendium a tři další jsem si musela platit sama. To už jsem ale měla svoje klienty, které nám posílali přes institut. Začala jsem svoji soukromou praxi a pak už jsem si to mohla platit sama. Byla to v té odbornosti obrovská pomoc. Byl to špičkový institut v New Yorku, který je známý v Americe. Jmenuje se to Williamson White.¹⁴⁴*

Ne všichni však byli takto úspěšní (úspěch byl však vždy vykoupěn velkým pracovním nasazením a vůlí k prosazení). Jiná narátkorka nacházela uplatnění, které ji vyhovovalo, jen velmi těžko. *První místo, které jsem si našla na inzerát, bylo dost kuriózní. To jsme jezdili po celém Švýcarsku a vždycky v jisté vytypované čtvrti jsme chodili po domech s krabičkou žlutých a zelených slávek a když si někdo jednu z nich vytáhl, tak jsme ho museli přesvědčit, že má nárok na výhru v té a té hospodě, kde se jim pak předváděli zvláštní, pro dietu vhodné parní hrnce. To nebylo vůbec tak špatné, protože se jezdilo po celém Švýcarsku a navíc jsem na procentech vydělávala velice slušné prachy. Jenomže po 14 dnech se ozvaly moje plotýnky a nedalo se s tím nic dělat. Vzpomínám si, jak jsem brečela do telefonu vedoucí slavistického semináře, jak jsem k ničemu, že nedokážu ani tohle atd.¹⁴⁵* Narátkorka se v tomto případě obrátila k dalším studiím (získala doktorát ze slavistiky) a poté pracovala jako pedagožka. Další neznáze, které sama nezavinila, se dostavily posléze: *Jenomže když jsem studia skončila, začaly ve školách nabíhat tzv. antibabypilulové ročníky, žáků bylo čím dál míň a půlka mého ročníku byla nezaměstnaná.¹⁴⁶* Další narátor měl rovněž problém sehnat práci (za jeho emigrace do USA) : *Na podpoře jsem byl asi tři měsíce, nemohl jsem sehnat práci. Našel jsem starý telefonní seznam, takový silný, bichle, asi třetí den. Vyhledal jsem si všechny hudební obchody v Bostonu. Protože jsem bydlel na kraji Bostonu, tak jsem šel asi deset kilometrů pěšky, přes černý čtvrti, kam normálně běloši se báli chodit. Mě to nepřipadalo, byl*

¹⁴³ Rozhovor s Olgou Marlinovou, Praha 24.4.2007.

¹⁴⁴ Rozhovor s Olgou Marlinovou, Praha 24.4.2007.

¹⁴⁵ Rozhovor s Violou Fischerovou, Praha 30.1.2007.

¹⁴⁶ *ibid.*

jsem z Evropy. Všechny ty obchody jsem obešel a všude jsem tou svojí špatnou angličtinou říkal, že chci práci- ne, že hledám práci. Samozřejmě nebyla práce, tak jsem to udělal za 14 dní znova. To už jsem měl doma v bytě zařízený telefon. A zase nic. Pak jsem šel a říkám, takhle to nejde dál. Tak jsem si vzal od státu Massachusetts půjčku, studijní, a šel jsem dělat čtyřměsíční rychlokurz na „dog glumer“, to znamená v podstatě stříhač psů, kadeřník psů a koček. To jsem tedy udělal, a ta škola dostala prachy od státu. Těm bylo jedno, jestli rozumím nebo nerozumím, že jo. Takže ten kurz měl angličtinu, uměl jsem to za chvíli. Dokonce jsem se snažil psát poznámky, všecko, a protože na ruce jsem byl vždycky dobrý a učitelky si tam chodily fotit psy, tak já jsem je ostríhal. Byl jsem tam prostě nejlepší. Dokonce jsem byl první žák vůbec v historii té školy, který už ve třetím měsíci šel na mistrovskou licenci. Na soutěž. Samozřejmě mi ji nedali, protože takovou drzost tam ještě nikdo neviděl. To je jedno. dělal jsem to, to mi dalo opravdu perfektní vzdělání, nebo ne perfektní, ale angličtinu tak dobře, že jsem mluvil kdekoli, kdykoli, s kýmkoli. Ted' jsem to dodělával, jezdil jsem ještě do vedlejšího státu na Long Island do Newportu, po sobotách stříhat tam u nějaký, měla tam shop, taková mladá ženská. Stíhal jsem to. Mezitím, jak jsem furt otravoval v těch hudebních obchodech, v jednom tam byla soukromá opravna. Ten starý pán mě zkusil. Viděl, že to umím, tak mě vlastně taky zaměstnal. Takže soboty jsem stříhal psy atd, a když jsem to končil, tak jsem měl možnost se rozhodnout. Jednak jsem měl možnost v tom Newportu nastálo, na ty psy, a nebo nastálo na ty nástroje. Tak jsem se rozhodl pro to, co znám líp, což byly ty nástroje.¹⁴⁷

U narátora, který byl do zahraničí vyslán na studijní cestu (pracoval jako lékař-anesteziolog), bylo pracovní zaměření dáno předem. Setkal se však s jiným problémem (pro emigranty to byl problém velký, jak dokazují pořízené rozhovory), a tím byl jazyk: Švédí, to jsou takoví důvěřiví lidé, je to ani nenapadlo, aby mě neurazili. Předpokládali, že každý doktor musí umět anglicky. Necháпали, že jsme místo toho měli latinu, která byla na hovno. Fakt je, že z latiny Angličané přijali všechny výrazy. „Inflamation“ je inflamatio, abbrasio je abrachure, atd. Jenomže, oni se neptali. Předpokládali, že chirurg musí znát jazyk, protože se stýká s lidmi.¹⁴⁸ **Jazyk a jeho znalost** byla od počátku velkým problémem emigrantů.

V Československu se s jazykovým vzděláváním a výukou angličtiny příliš nesetkali, a tak doučit se jazyk bylo velkou výhodou. Mnozí po zjištění, že bez jazyka nic nezmůžou (pokud nechtějí žít pouze ze sociální podpory), se obrátili ke studiu jazyka ať v kursech, nebo i na univerzitě. Narátorka-spisovatelka: *A protože mi bylo jasné, že bez slušného germanistického vzdělání žádnou šanci na pořádné místo nemám, tak jsem se přihlásila – za 500 franků stipendia – znova na filosofickou fakultu, tentokrát na germanistiku a historii.*¹⁴⁹ Dostupnost, respektive nedostupnost jazyka dokazuje další narátor: *Jak jsme byli v Rakousku, Německu, tak jsem tu němčinu pochytil. K angličtině jsem se tehdy nedostal.*¹⁵⁰

Narátor, který pracoval na lékařském oddělení, potvrzuje nutnost znalosti jazyka: *Nechtěli urazit, aby se zeptali: znáte anglicky, když neznáte švédsky? Předpokládali. Tehdy jsem si říkal: obyčejný saniťák, hasič. Ze začátku byli hasiči, pak teprve dostali všichni zdravotní vzdělání. Ty hasiči se mě ptali anglicky, když jsem neuměl anglicky, tak německy, když jsem neuměl švédsky. Ovládali normálně tři jazyky. Rusky se se mnou nikdo ne bavil, ani okupanti se se mnou nechtěli bavit. Řekl jsem si, že bez znalosti jazyka nemůžu (pracovat) a začal jsem dělat pomocníka na oddělení.*¹⁵¹

Statutu „nezaměstnaného“ se emigranti chtěli od počátku vyhnout, brali ho jako silně ponižující. Odsuzovali ho a pokládali za společensky nepřijatelné, aby se člověk v zahraničí sám neživil. Narátor: *Snažil jsem se uživit rodinu tak, abychom mohli mít barák, aby dcera*

¹⁴⁷ Rozhovor s Jaroslavem Vejskalem, Nepomuk 5.12. 2006.

¹⁴⁸ Rozhovor s Jiřím Holáskem Sedlec u Mikulova, 10.4.2007.

¹⁴⁹ Rozhovor s Violou Fischerovou, Praha 30.1.2007.

¹⁵⁰ Rozhovor s Petrem Suchým, Brno 29.3.2007.

¹⁵¹ Rozhovor s Jiřím Holáskem, Sedlec u Mikulova, 10.4.2007.

ne měla pocit, že jsme nějaký druhořadý cizinci. To se, myslím, povedlo. To je důležité. Nebyl jsem nikdy na žádných podporách, nechodil jsem žebrot po úřadech, normálně jsem dělal. Většina českých emigrantů někde furt plakala na úřadech, co nemají a co potřebují. To jsem skutečně nedělal. Byl jsem tam několik měsíců, a už jsem byl zaměstnaný, celkem jsem tam byl zaměstnaný dva roky nebo jak dlouho. Jen jednou jsem měl ten takzvaný „unemployment“, podporu v nezaměstnanosti. Nikdy jsem tyhle věci nepoužíval, nevyužíval. Vůbec.¹⁵² Ačkoli někteří narátoři ze začátku požádali o podporu, snažili se co nejrychleji osamostatnit se: Potom, v Americe, přijeli jsme v deset večer do Bostonu, přilítli z New Yorku. Vzali nás tam na byt, vždycky po dvou, byl jsem s kamarádem na bytu. Druhý den jsme šli na sociální úřad, na welfare, ten jsme hledali kvůli podpoře.¹⁵³

Dá se říci, že pocity emigrantů při pobytu v zahraničí se odvíjely od toho, jak byli spokojeni se svojí životní situací, nebo od toho, proč emigrovali. Pokud se někdo za emigranta nepovažoval a toužil se vrátit, své stanovisko většinou neměnil. Emigrace byla určitá životní situace, se kterou bylo třeba se vyrovnat. Narátorka, která pracovala jako psycholožka, uvedla své **pocity z emigrace** následujícími slovy: *Když jsem se dostala do Spojených států, tak tam jsem měla kulturní šok. Měla jsem ho i v tom Rakousku. ale ve Spojených státech byl ten kulturní šok horší, protože tam byl svět hodně odlišný od evropského. I když, řekla bych, New York má ještě hodně evropského, na rozdíl od jiných amerických měst. V té době to pro mě byl velký rozdíl. Ve způsobu života, v mentalitě. Nebyla tam historie, ta kultura, na kterou jsem byla zvyklá. Tradice, historie, umění - všechno, co bylo součástí mého prostředí odmalička. Všechno se zdálo nové. Pamatuji si, že New York na mě udělal hrozný dojem, že se mi zdál strašně ošklivý a takový nepřístupný. Takové chladné, nepřístupné a divné město. Trvalo mi dost dlouho, než jsem si zvykla. Pak jsem si postupně zvykala a viděla jsem, že tam byly i evropské čtvrti, evropsky vypadající čtvrti. Hledala jsem, co mi tam připomíná domov, Evropu.¹⁵⁴ Narátoři zakusili i interkulturní zkušenost a zkušenost s chováním jiného národa. V řadě případů bylo chování hodnoceno lépe, než chování lidí z České republiky resp. Československa po návratu do vlasti. *Dobré na tom je, že člověk ztratí ostych a že může začít mluvit kdykoli, s kýmkoli a o čemkoli. Jako malý jsem byl vždycky stydlivý. I když jsem byl muzikant, byl jsem stejně stydlivý. Amerika mě odnaučila stydlivosti, taková poměrně odtržená země. I když ten východ, to východní pobřeží, to jsou trochu takový studený čumáci, stará Anglie. Když to ale člověk opustí a přežije 400 mil na západ, tak to jsou nejlepší lidi na světě. Nikoho tam neznám a kraksne mi auto - tak první poslední. To je všechno. I když třeba ta Kalifornie, to západní pobřeží, ty jsou taky trochu jiní než ten vnitřek. Jsou zas daleko teplejší...to ne, ale daleko otevřenější a upřímnější než třeba na východě.¹⁵⁵**

Emigrace a pohnutky k ní jsou samy o sobě nesmírně zajímavým polem bádání. Emigrace je i součástí reemigrace, protože ta se vždy odvíjela od toho, jak se člověk v emigraci cítil, jak se choval a zda se sociálně a kulturně přizpůsobil či nepřizpůsobil.

c) Reemigrace a návrat do vlasti

Otázka reemigrace a problémy s ní spojené jsou velmi důležitým mezníkem v životě téměř všech narátorů. Narátoři mají za to, že zpětný návrat domů jim sice mnoho přinesl, ale také přivodil mnoho zklamání, zejména při shánění nového zaměstnání a navazování nových - nejen pracovních - vztahů. Určité stigma, které si jako emigranti nesou, je znát v pracovním životě i ve styku z úřady a bylo markantní zejména bezprostředně po jejich návratu do ČR (ČSR).

¹⁵² Rozhovor s Vratislavem Brabencem, Praha 23.1.2007.

¹⁵³ Rozhovor s Jaroslavem Vejskalem, Nepomuk 5.12. 2006.

¹⁵⁴ Rozhovor s Olgou Marlinovou, Praha 24.4.2007.

¹⁵⁵ Rozhovor s Jaroslavem Vejskalem, Nepomuk 5.12. 2006.

Reemigraci a její úskalí reprezentují tři otázky z počtu celkem deseti otázek, které jsem narátorům kladl. Neznamená to ovšem, že se úskalí reemigrace nevěnovali narátoři i v rámci jiných problémů. Moje zkušenost z výzkumu je taková, že narátoři, jakmile se dozvěděli, že jako tazatel mám v úmyslu dotazovat se především na reemigraci, ihned začali povídat, reagovat, doporučovat knihy a literaturu atp. Většina z narátorů chápala, co chci zjistit, a problémy nebo své názory na zpětnou emigraci si „schovali“ do posledních otázek.

Rozhodnutí k návratu se nerodilo vždy lehko. Narátorka, spisovatelka – básnířka, popisovala svoje rozhodnutí jako potřebu návratu ke starým kamarádům a prostředí: *A že se mi začalo stýskat po mých starých přátelích, které jsem celá ta léta vídala ve snu, ale vždycky na druhé straně ulice, většinou to bývalo na Vinohradské před rozhlasem, ale nikdy jsem se neodvažovala jít k nim, abych je nekompromitovala. Někteří mě po revoluci navštívili v Německu, a bylo to vždycky, jako bych byla nikdy neodešla.*¹⁵⁶ Podobné pohnutky měla i narátorka – psycholožka: *Chtěla jsem se taky vrátit domů a žít tady ve svobodě. To byl silný motiv, protože jsem tady nikdy svobodně žít nemohla. Tím, že jsme byli od toho domova odříznutí - patnáct let jsem sem vůbec nemohla - potřeba vrátit se a být v kontaktu byla velmi silná.*¹⁵⁷ Touha po domovu a přátelích byla rozhodně velkým motivačním faktorem. Od důvodu návratu se odvíjí řada dalších prožitků souvisejících s reemigrací. Dlouholetý opravář hudebních nástrojů bral návrat pragmatičtěji: *Brala mě slinivka, byl jsem asi čtyřikrát v nemocnici na kapačkách. Dodneška nevím, proč vlastně. Vážil jsem skoro metrů. A v podstatě nebyl čas na sebe, protože jsem ráno v půl sedmé odjel a v půl sedmé večer se zase vrátil. Říkal jsem si, zkusím jít zpátky tam.*¹⁵⁸ Zajímavým faktem je zjištění, že narátor ve vztahu ke své vlasti užívá slovo „tam“, místo slova „zpět“ či „domů“, což může svědčit o změně jeho priorit či vnímání místa, kde je skutečně „doma“.

Lékař, pracující ve Švédsku, měl jasné důvody – stesk po domově: *Protože, říkám vám: po ničem jiném jsme netoužili, než abychom se vrátili. Proto jsem se vrátil.*¹⁵⁹ U člena skupiny Plastic People of the Universe hrálo roli kontaktování přáteli i jistota (jak se ukázalo, zdánlivá) pracovního místa. Na otázku, proč se vrátil, odpověděl takto: *To je složitě. Měl jsem slíbené místo zahradnického šéfa na Pražském hradě. Mezitím umřela Olga Havlová. Když jsem přišel za Havlem a říkal jsem mu: „Slíbil jsi mi místo zahradníka na Pražském hradě, šéfa,“ říkal: „To jsem ti neslíbil já, to ti slíbila Olga.“ No a Olga už byla mrtvá.*¹⁶⁰ Fakt, že slíbené místo nedostal, se promítl do jeho prožitků v reemigraci a znamenal jistě pro něj osobně (podle jeho slov) jedno z jejích úskalí.

První dojmy po reemigraci měly silný emocionální vliv, avšak postupně pod dojmem pragmatičtějších problémů a událostí odeznívaly. Narátorka popisuje pocit spokojenosti, který prožívala po návratu: *První můj dojem byl pocit nesmírné úlevy, když jsme ještě s Josefem jeli poprvé do Čech a na hranicích chyběly ostatné dráty. Ten druhý se týkal Hradu. V mých představách byl mnohem větší, a jako by obitý tmavým plechem, prostě sídlo moci. A teď byla jedna jeho část světle zelená a sídlil tam Vašek, můj starý kamarád.*¹⁶¹ První léta po návratu ještě mohla působit pozitivně: *Potěšilo mě to, že se to otevřelo, že najednou tady byly knihy a časopisy ze Západu, že tady byla možnost svobodně žít a setkávat se s lidmi.*¹⁶² Jak ovšem narátoři upozorňují dál, nová československá svoboda nebyla zcela bez chyb.

Veskrze pozitivní pocit ze samotného návratu a prvotního přijetí vyjadřuje i další narátor: *To už je, jak mě bylo, když jsem se vrátil. Samozřejmě mě v tom špitálu měli rádi, byl jsem ten, co*

¹⁵⁶ Rozhovor s Violou Fischerovou, Praha 30.1.2007.

¹⁵⁷ Rozhovor s Olgou Marlinovou, Praha 24.4.2007.

¹⁵⁸ Rozhovor s Jaroslavem Vejskalem, Nepomuk 5.12. 2006.

¹⁵⁹ Rozhovor s Jiřím Holáskem, Sedlec u Mikulova, 10.4.2007.

¹⁶⁰ Rozhovor s Vratislavem Brabencem, Praha 23.1.2007.

¹⁶¹ Rozhovor s Violou Fischerovou, Praha 30.1.2007.

¹⁶² Rozhovor s Olgou Marlinovou, Praha 24.4.2007.

kurýroval krále. Holeček – ten, co kurýroval krále. Kromě toho jsem tam vedl akvarelové kursy, založil jsem tam muziku, která hrála na všech sokolských sletech v cizině, každý týden samozřejmě někde něco bylo, v místní nebo okresní kultuře. Dělal jsem i v krajských městech a pár vědeckých prací na univerzitě. V univerzitním špitálu. Byl jsem jediný, který přednášel na světovém kongresu, na několika evropských, na dalším světovém. Prostě měli mě tam rádi, nebyl jsem žádná nádiva. Aspoň si myslím, že jsem nebyl. Takže to fungovalo.¹⁶³ Další narátor na otázku dojmů po návratu odpověděl: *Dojmy byly bezvadné. Tehdy v devadesátém jsem řekl, že jsme přijeli ze slušné země, kde se kapitalismus dělá nějakým normálním způsobem. Kapitalismus, co se tady buduje, mi připadá pro nás příliš mafiánský.*¹⁶⁴ I zde narátorův dojem poněkud zastínily události, které přišly potom.

Někdy jsem se jako tazatel „mimo rámec“ snažil klást otázky, které sice vybočovaly mimo přesný rámec otázek práce, ale doplňovaly mozaiku zkušeností. *Úskalí reemigrace* se projevovalo v několika rovinách.

Mnoho z reemigrantů „pálí“ podoba a úroveň **demokracie**, která se zde ustálila, a fakt, že na vrchních místech jsou příslušníci bývalé tajné policie nebo lidé příliš spjatí s minulým režimem. Narátorka: *Očekávala jsem svobodu a to se splnilo. Neočekávala jsem, že nikdo nebude zodpovědný za bolševické zločiny. Neočekávala jsem, že ve vysoké parlamentní funkci bude sedět bývalý estébák. Neočekávala jsem tolik podvodů a mravní otrlosti od politických „elit“.*¹⁶⁵ Jiný narátor: *jme neustále v těchto strukturách, pod strukturama těch politiků nebo přímo kágebáků, to je smutné. To je fakt smutné.*¹⁶⁶ Stejný názor sdílí i jiný narátor: *Tady jsou komunisti dál u moci, i když ve formě sociálních demokratů, kapitalistů, podnikatelů a všeho možného. Všecko dál ovlivňují.*¹⁶⁷

Vztahy mezi lidmi jsou podle narátorů na úrovni, která je nižší než v ostatních zemích. Hodnotí jejich úroveň jako nedostačující: *Musím se přiznat, že jsem poznal lepší lidi než v Evropě třeba někde v Africe, mezi černochoy, nebo v Asii mezi lidmi, kteří na tom opravdu nejsou finančně a materiálně příliš dobře. Třeba na druhé straně jejich morální a lidské kvality jsou nezpochybnitelné. To se stalo vícekrát, že jsem se na cestách po světě ocitl ve finanční a materiální nouzi, a černoši v Gambii mě vzali mezi sebe, pomohli mi a rozdělili se mnou o to svoje málo. Bylo mi mezi nimi dobře. Spíš mám pocit, že materiální nadbytek lidí vzájemně odcizuje a oddaluje. Pak se vzájemně pro to, aby pak přežili, bezprostředně nepotřebují. A tím to kazí jejich charaktery. Můžou myslet jenom na sebe a nepotřebují ty ostatní k tomu, aby mohli fungovat. Tak to je, to jsem odpozoroval. Nechci to zobecňovat, ale jeví se mi to tak.*¹⁶⁸ Narátorka - psycholožka soudí: *Všeobecně mi přijde, je to taky z totality, že si tady lidé moc nepomáhají. V rodinných úzkých vztazích ano. Ale jinak, ve své generaci a ve střední - nechci to říkat všeobecně, protože mezi mladými lidmi to je jinak – jsou lidi jsou opatrní, ostražití, starají se hlavně o své výhody. Zkušenost z univerzity je, že lidé, kteří se mnou souhlasili, se mě nezastali, když přišlo k tomu, že by se něco mělo dělat. Znamenalo by to vyjádřit se proti vedení.*¹⁶⁹

Je zajímavé, že narátoři na dotazy o největších nedostatcích a zklamáních po reemigraci zmiňují spíše obecné věci, týkající se převážně veřejného života. Například dalším obecným úskalím je **politika**: *Navíc teď politici. Tady prostě není žádná politická kultura. Každý jenom - ti co jsou u koryta - hrabat, hrabat, a nikoho tam nepustit. Takže kdyby tu měli třeba jen*

¹⁶³ Rozhovor s Jiřím Holáskem, Sedlec u Mikulova, 10.4.2007.

¹⁶⁴ Rozhovor s Vratislavem Brabencem, Praha 23.1.2007.

¹⁶⁵ Rozhovor s Violou Fischerovou, Praha 30.1.2007.

¹⁶⁶ Rozhovor s Vratislavem Brabencem, Praha 23.1.2007.

¹⁶⁷ Rozhovor s Jiřím Holáskem, Sedlec u Mikulova, 10.4.2007.

¹⁶⁸ Rozhovor s Petrem Suchým, Brno 29.3.2007.

¹⁶⁹ Rozhovor s Olgou Marlinovou, Praha 24.4.2007.

změnit volební systém na většinový, jako to je v Anglii, ve Státech: Vyhrál jsi, vládni si, pak ti to spočítáme.¹⁷⁰ Jiná narátorka: Stát není dostatečně právní. Nedostatek politické kultury, samozřejmě. Potom podvody, vykrádání, to se tady rozvinulo ve velké míře.¹⁷¹ U narátorů se objevil i pocit, že bude vývoj po sametové revoluci vypadat jinak. V tomto smyslu bylo zažíváno zklamání: *Pádem komunismu jsem propadl určité iluzi: ne že tady bude idylka a všechno v pořádku, ale že alespoň ta garnitura, která se tehdy dostala k moci, se to bude snažit dělat trochu poctivě a zodpovědně. Ale za rok, nejpozději za dva bylo jasné, že to tak není. Opravdu zklamali, hoši, na celé čáře. Kopat je do zadku, to je málo. Taková korupce, co se tam dělá... já vím, že věděli, že jim nic nestane. Tak co by si nehráblí, že. To je jasné. Nad nimi už nikdo nebyl, tak věděli, že si to můžou dovolit.*¹⁷²

Druhou skupinou „úskalí“ jsou **pracovní problémy** po návratu. Mnoho narátorů se setkala s nepřijetím a zbytečnými prodlevami při shánění zaměstnání, ačkoli řada z nich má bohaté zkušenosti ze zahraničí a dokázala splnit i nároky nového pracovního trhu. Většina mých narátorů-reemigrantů (pokud nejsou v důchodovém věku¹⁷³) pracuje v současné době buď na „volné noze“, nebo na poloviční úvazek¹⁷⁴. Obšírně popisuje starosti se sháněním zaměstnání narátor - lékař: *První, co bylo, že jsem se dal k dispozici. Napřed jsem šel - protože tehdy jsem tam byl vlastně nakomandovaný - do toho pohraničí. Byl tam kluk, můj nástupce, kterého jsem si vyškolil. Já jsem ho i pozval - byl i ve Švédsku - jako „person“ v anglickém dopise. Byl ještě i v tom Švédsku, dělal u mě. Nemůžu ho vykúsat. Asi by to dali mě, kdybych žádal o to místo. Šel bych tam dělat třeba i sekundáře. Ale oni mě nechtěli. Šel jsem sem, ale tady mě taky nechtěli. Říkal jsem: „Poslyšte, jak si to můžete dovolit, že řeknete ne? Já mám tolik a tolik publikací, mám takové a takové merity, přednášel jsem na světových kongresech, a vy řeknete ne?“ „My bychom vás nemohli zaplatit.“ Říkal jsem: „Kdo mluví o penězích. Zaplatil jsem si předčasnou penzi a mám sloužit.“ - „No, dobře, ale byt pro vás nemáme.“ - „Budu bydlet u maminky.“ Maminka v tu dobu ještě žila v Poštorné. Doktor teď říká: „Ale co budu dělat já?“ Říkal jsem si: „Aha, tam to je.“¹⁷⁵ Další zkušenost stejného narátora: „Je tu docentka Drábková, ta, které já to budu předávat.“ Čili věděl jsem, že v tom devětaosmdesátém, když jsem se vrátil, že to dělá ona. Tak jsem šel za ní. Říkala: „Prosím vás, vy jste si tam málo nahrabal?“ Říkám: „Prosím vás, nahrabal, nenahrabal. Měl jsem tam víc platu jak vy tady.“ - „Přece nebudete našim lidem ubírat krajíc.“ - „Tak to ne, jsem ochotný dělat zadarmo.“ Říkala: „To tak! To na vás poštveme odbory.“ Z toho všeho jsem byl úplně vykulený. Šli jsme na medicínu, zámečník měl v osmnácti letech čtyřikrát větší plat, než já v pětadvaceti jako doktor. Šlo tam sedmkrát víc, než jsme chtěli nebo potřebovali, nebo tak. Prostě: „Málo jste si nahrabal. to na vás poštveme odbory.“ Říká: „Když pro nás něco chcete udělat: já vám poradím. Zaplaťte nám několik poplatků na světové kongresy.“ Říkal jsem si: Světový kongres je týden. Dělal jsem tam dvacet roků. Máte tu tak geniální doktory, že za týden se naučí to, co jsem se já naučil těch dvacet (let), i když jsem třeba blbější než oni? To mě urazilo. Ale tohle jsem neřekl. Pak říkala: „Tím byste nám pomohl.“ Potom jsem jel domů, za týden, za čtrnáct dní. žena mi povídá: „Prosím tě, máš zavolat tady toto číslo.“ Dal jsem jí k dispozici číslo. Už mě volali její syn a jeho snoubenka nebo její dcera a jeho snoubenec, že se ke mně přijedou učit. Takže: já ne, ale beze všeho tam můžu žít její (děti). Říkal jsem si: kde mám záruku, že ty lidi jsou aspoň tak chytrí jak já?¹⁷⁶ Podobnou zkušenost sdělují i ostatní narátoři, konkrétně narátorka-psycholožka: *Pozvali mě učit na univerzitu, na**

¹⁷⁰ Rozhovor s Jaroslavem Vejskalem, Nepomuk 5.12. 2006.

¹⁷¹ Rozhovor s Olgou Marlinovou, Praha 24.4.2007.

¹⁷² Rozhovor s Petrem Suchým, Brno 29.3.2007.

¹⁷³ vztah k práci v důchodovému věku popisuje Z.R.Nešpor: Sociální, pracovní a habitační aspekty...in: Lidé města 1/2005, s.19.

¹⁷⁴ v osobním rozhovoru po interview to uvedl např. Jaroslav Vejskal.

¹⁷⁵ Rozhovor s Jiřím Holáskem, Sedlec u Mikulova, 10.4.2007.

¹⁷⁶ Rozhovor s Jiřím Holáskem, Sedlec u Mikulova, 10.4.2007.

katedru psychologie. Jeden můj bývalý profesor mi řekl: Mohla byste tady psychoanalýzu učit. To mě velice podnítilo. To byl jeden faktor, velmi důležitý, že jsem tady mohla uplatnit něco ze svých zkušeností a znalostí. Mohla jsem to sem přinést, protože tady byla psychoanalýza hodně omezená. Za totality existovala, ale v malém kruhu lidí, neoficiálně. Zavést psychoanalytický kurz pro studenty pro mě bylo hodně lákavé a důležité (...). Na univerzitě, kde jsem učila, bylo jednání také často neetické. Současně jsem viděla, že lidi se bojí a že proti tomu nevystoupí. Studenti si stěžují po straně, ale nevystoupí. Většinou - ne vždycky - si nechtějí udělat nějaký problém, když nesouhlasí s tím, co se tam děje a tak dále.¹⁷⁷ Nespokojenost, strach z pokřivených vztahů a přijímání reemigrantů bylo silným fenoménem ve všech výpovědích.

Zkušenost, kterou sdělil narátor jehož reemigrace mu znemožnila jít směrem, který si vytyčil, se objevuje v dalším rozhovoru: *Po návratu z emigrace se řešilo, co se mnou bude dál, jaké vzdělání absolvuji. Místní funkcionáři Národního výboru u nás, v Ochozi u Brna, mi nedali doporučení ke studiu na střední škole a rodiče nebyli schopni si to pohlídat. Takže pak už bylo pozdě. A otec mě ještě horko těžko. Na konci léta, v srpnu, jsem se teprve dozvěděl, že jsem se dostal aspoň na zahradnické učiliště. I když jsem měl vztah k přírodě, nemohl jsem si absolutně vybírat, jaký typ vzdělání absolvuji. Přece jenom, nebyla to žádná výběrová škola, takže tam jsem se spíš trápil. Prostě, nebylo to pro mě nic perspektivního. Absolvoval jsem ten učňák, potom jsem si při zaměstnání udělal maturitu a říkal jsem si: za každou cenu se z toho musím dostat. Tak jsem se usilovně připravil na přijímací zkoušky na zahradnickou fakultu, které jsem zvládl na velmi dobré úrovni, takže mě přijali zcela nepochybně a jednoznačně.*¹⁷⁸

V tomto případě mu v lepším studiu a uplatnění zabránila ještě komunistická moc.

Reemigranti v poslední otázce hodnotili své **osobní a rodinné vazby**. Narátory poznamenaly osobní vazby v emigraci (kde ovšem o svých přátelstvích příliš nemluví) a i po reemigraci. O vztazích v emigraci vypovídá následující úryvek z rozhovoru:

*Pokud jde o setkání s přáteli, byla to v první chvíli pokaždé radost, že jsme se přece jen setkali. Teprve potom jsme si vyprávěli svoje osudy, a to už nebyvalo tak veselé. Některá spojení ale trvala i za normalizace. Tedy v osmdesátých letech. My jsme posílali domů léky, což bylo o to snazší, že Jedličkova první žena byla lékařka. A zpátky nám chodili desky s lidovými písničkami, kterých jsme s Josefem neměli nikdy dost. Jeden pokus pomoci mé kamarádce, která měla potíže z nohama, ovšem znemožnila všeobsáhlá cenzura. Hana po mně chtěla elegantní boty na svoje oteklé nohy. Chodidlo mi ovšem obkreslila tak nešikovně a tak obrovské, že nám nemohli vyhovět ani v továrně na mimořádné velikosti. Tak jsem jí napsala, aby mi poslala radši nějakou svoji starou botu. Učinila tak, leč vrátila se jí se zdůvodněním, že takové věci nelze vysílat do ciziny. Pokud jde o rodinné vztahy, svého otce jsem viděla naposledy v devětašedesátém roce ve Stuttgartu, kam přijel přemlouvát své dva nadané žáky, aby si alespoň formálně podali žádost o habilitaci na Palackého universitě, protože, jak říkal, tak malý národ si nemůže dovolit tolik emigračních vln v tak krátkém čase. To jsme ho už s jeho druhou ženou museli podpírat při přechodu široké stuttgartské silnice. Maminku už jsem nikdy neviděla. Bratra za mnou pustili do Basileje, když se v čtyřiaosmdesátém roce můj muž zabil. Ten týden Jiří mlčel, a jenom poslouchal. Když jsme pak po revoluci byli spolu na Elbě u moře, byl to podivný zážitek.*¹⁷⁹ Další narátor uvádí: *Staré přátele, které jsem měl před emigrací, jsem samozřejmě potkal. Nikdy se to nedá vrátit zpátky, je to poškozené. Z těch dobrých lidí nám nikdo neříká, že jsme krysy, co opustily potápějící se loď. Stejně to občas někdo řekne. Většinou to říknou lidi, které vystěhovat nechtěli, tak se vytahují. Ti, kteří to tady třeba odseděli v kriminále, ti to neřeknou.*¹⁸⁰ Odpověď další narátorky na otázku, zda

¹⁷⁷ Rozhovor s Olgou Marlinovou, Praha 24.4.2007.

¹⁷⁸ Rozhovor s Petrem Suchým, Brno 29.3.2007.

¹⁷⁹ Rozhovor s Violou Fischerovou, Praha 30.1.2007.

¹⁸⁰ Rozhovor s Vratislavem Brabencem, Praha 23.1.2007.

obnovila staré vazby: *Obnovila. Někdy jsem zjistila, že to jde, v některých případech. V některých případech to nejde. Dožila jsem se tady velkých zklamání. Toho, že když jsem sem jezdila, lidi mě přijímali, protože to bylo pro ně zajímavé. Když jsem se ale tady octla a potřebovala jsem sama pomoc, tak jsem jí nedostala. Musím říct, že se to týká i příbuzných a některých přátel. Bylo to velké zklamání. Spoléháte se na staré vazby, na toho, koho tady máte. Řekla bych, že tady mám přátele, vzájemně si pomáháme. Našla jsem si i nové přátele. Trvalo to dlouho.*¹⁸¹ Narátor, který se do emigrace dostal díky rodičům, naráží na to, že staré vazby se v případě jeho rodičů obnovily v původní míře i po návratu (na otázku: odvrhli se od vašich rodičů někteří přátelé? odpověděl takto: *Myslím, že ne. Po jejich návratu se v podstatě vrátili k původnímu stylu života, nijak to jejich život nenarušilo. Pokračovali ve vyjetých kolejích. Jediný, který nesl nějaké následky, jsem byl já.*¹⁸²

Narátor, který se věnoval opravování hudebních nástrojů a reemigroval především kvůli své rodině, popisuje nové vztahy pozitivně: *Vždycky, když jsem sem jezdil ještě než jsem se nastálo vrátil, snažil jsem se rodinu sezvat dohromady, na vesnici, což se mi celkem dařilo. Vztahy s rodinou mám myslím velice dobré, nadstandardní. Nejstarší bratr žije u matky, takže s ním se vidím poměrně často. Sestra, tu vidím poměrně často. Další bratr se naučil hrát golf, takže jezdí se mnou, tak toho vidím nejčastěji. Další je v Plzni, bratr, toho vidím občas. Ten sem moc nejezdí. To samé dvojče. Toho vidím tak jednou, dvakrát do roka. Jinak - perfektní vztahy. Teď budeme zrovna slavit, matka bude mít osmdesát pět, takže uděláme rodinnou oslavu, v jednom penzionu. Myslím, že mám dobré vztahy.*¹⁸³ Na otázku: *Co vaši přátelé? Zachoval jste si nějaké přátele z doby, než jste emigroval, dodnes?* odpověděl takto:

*Takhle: byl jsem posledních šest roků v Ostravě, tam jsem měl kamarády. Tam nejezdím, protože je už nemám. Mám tam známé, se kterými si občas volám, hlavně tedy muzikanty. Tady mám pár kamarádů, co jsem znal i předtím, taky muzikanti a tak. Moc nikam nechodím. Mám kamarády na golfu, který vidím, kdykoli je nějaký turnaj nebo tak. To jsou ale jenom kamarádi. Že by to byli přátelé, to bych netvrdil. Kamarád je kamarád a přítel je přítel. Takže přitele tady asi žádného nemám. Tady, v Nepomuku, vyloženě. Kamarádů pár.*¹⁸⁴

Jak byli vůbec reemigranti **obecně přijímání a přijati**, měli nějaké **další zkušenosti**? Na počátku rozhovoru se jeden z narátorů náhle obrátil k problémům, spojeným s reemigrací: *Tehdy jsem si říkal: ano, serou na nás, vědí, že se nevrátíme, odepíšou nás. Ale že se něčeho podobného dožiji v roce 1995, když se jednalo, jestli emigranti mohou volit nebo ne, zrovna tak jsem se cítil. Oni nás odepsali. (...) Chtěl jsem vám říct, že zrovna teď ještě pořád to cítím. Na první volby jsem tehdy musel dojet, a na druhé taky! To jsem ještě pendloval. Třiašedesátkrát jsem jel z toho Švédka sem, dokud jsem ještě pracoval. Skutečně tam tehdy byl, jak on se to jmenoval, ten chlap, na ministerstvu...co teď má prsty v úplatkách, Kavan. Ten byl taky proti tomu, abychom mohli volit.*¹⁸⁵

Sugestivní osobní dojem dalšího narátora: *(Moje žena vždy) dostane zápal plic, protože neumí dýchat místní vzduch. Tam chodí, v šedesáti skáče do října do jezera, plave dva kilometry denně. Přijede a za čtrnáct dní mi tady leží, blábolí nesmysly a má jednačtyřicet horečku. Co s ní mám dělat? To teď řešíme. Příští měsíc sem chce přijet. Mám hrůzu z toho, jak budu mít nemocnou ženskou doma v posteli, která bude naříkat. Jediné, co jí zachrání, když odjede zpátky do Kanady a tam je okamžitě za tři dny zdravá. Neumí dýchat pražský vzduch, přesto,*

¹⁸¹ Rozhovor s Olgou Marlinovou, Praha 24.4.2007.

¹⁸² Rozhovor s Petrem Suchým, Brno 29.3.2007.

¹⁸³ Rozhovor s Jaroslavem Vejskalem, Nepomuk 5.12. 2006.

¹⁸⁴ Rozhovor s Jaroslavem Vejskalem, Nepomuk 5.12. 2006.

¹⁸⁵ Rozhovor s Jiřím Holáskem Sedlec u Mikulova, 10.4.2007.

*že se tady narodila. My to umíme. Jsme kreatury, který žijí na cigárech, na strašném vzduchu a na alkoholu. Přežíváme.*¹⁸⁶

Osobní pocit z reemigrace rodičů a tím i z reemigrace svojí podává nejmladší z narátorů: *Já to řeknu tak: tehdy jsem bral ten návrat jako neúspěch, selhání a určité ponížení. V tom, že rodiče selhali. Jednou si řekli „jedeme tam“, a nebyli schopni se uplatnit. Vrátili se, protože tady měli určitou svou jistotu, dům i svou práci. Chtěl jsem se za každou cenu do toho světa dostat, vrátit. Vrátit se, kdy chci, dobrovolně, jet si tam podle svého. Jenom podle svého uvážení.*¹⁸⁷ Komentář ke stavu životního prostředí podal i další narátor: *Je tu lepší ovzduší, než bývalo, určitě. To se zlepšilo dost, jinak jsem tu vlastně dost roků strávil předtím, takže v podstatě je to pořád stejné. Je tu jiná vláda a čistější vzduch.*¹⁸⁸

Jiný důkaz toho, jak byli reemigranti přijímáni: *Myslím, že už o mém návratu víc nebudu vykládat. Lidi, co v tu dobu byli nebezpeční komunisté, jsou dneska podnikatelé. Ještě další, osobní věc k tomu: maminka opakovaně žádala o telefon. Staříčká, pětáosmdesátiletá. To tak. Baba, co tam seděla: „To tak, abyste volala synovi do Švédska, co? Málo vám píše, málo vám posílá?“ Maminka pokorně říkala: tak mě neponižovali lidi ani jako nemanželskou, jak mě ponižovali za to, žeš byl v cizině. Dneska tito lidé posílají svoje děcka a vnuky. Dopovím to s tím telefonem. Když se to stalo párkrát, maminka se na to vybodla. Konec - devětaosmdesátý rok, odzvonili jste to klíčkami, a maminka šla znovu žádat o telefon. „Nezlobte se, paní Holásková, bohužel vám ho nemůžeme připojit, musíme upřednostňovat podnikatele.“ Maminka dostala telefon za čtyři roky. To už jsem byl tady.*¹⁸⁹ Reemigrace zanechávala i pachut', které se někteří narátoři nezbavili dodnes.

IV.3 Otázka přepisu

Mluvená řeč je velmi specifická a zachytit ji do psané podoby vyžaduje poměrně značné úsilí. Obsahuje některé prvky, které nelze zachytit v textu.¹⁹⁰ Nikdy se nepodaří zachytit tóny hlasu nebo není možné určit pravý smysl narátorova sdělení, které může kolísat – jedna věta se dá vyslovit obdivně nebo naopak sarkasticky, přičemž v obou případech jde o stejná slova. Přepis nahrávky je nedílnou komponentou vlastního pramene, kterým jsou obě části: nahraný nebo natočený rozhovor (jako součást pramene, která je nepochybně autentičtější než přepis, ale je také méně strukturovaný) a přepis, který znamená proniknutí do „bludiště slov“ a je pro případného badatele lepším zdrojem pro vyhledávání konkrétní informace nebo tvrzení z rozhovoru. Je přehledný, čitelný a utříděný.¹⁹¹ Je třeba mít na paměti rovněž to, že jednotlivé věty a jejich skladba jsou historikův konstrukt a kladou na něj požadavky stylistické. Badatel s citem pro jazyk zde má určitou výhodu.

Rozhovor v orální historii se musí redigovat tak, aby v něm nebyly vynechány důležité informace či dokonce úryvky textu a zároveň tak, aby na případného dalšího čtenáře či badatele působil přehledně a nerušil zbytečnými slovy nebo odbočkami. Oběma těmito extrémům (doslovnému přepisu a výrazně zkrácené verzi) je třeba se vyvarovat.

Konkrétní postup při redigování nahrávek není zatím nikde pevně ukotven. Úprava vychází ze specifík mluvy každého jednotlivého narátora.

¹⁸⁶ Rozhovor s Vratislavem Brabencem, Praha 23.1.2007.

¹⁸⁷ Rozhovor s Petrem Suchým, Brno 29.3.2007.

¹⁸⁸ Rozhovor s Jaroslavem Vejskalem, Nepomuk 5.12. 2006.

¹⁸⁹ Rozhovor s Jiřím Holáskem Sedlec u Mikulova, 10.4.2007.

¹⁹⁰ Vaněk, Miroslav; Orální historie, o.c., s. 87.

¹⁹¹ Ibid.,s.88.

Sám jsem se snažil držet následujících parametrů:

- **členit** text do tematických celků-vět a odstavců podle tematické příbuznosti.
- vyvarovat se **výplňkových slov** tam, kde nespecifikují narátorovu mluvu, kde nejsou důležitá pro zdůraznění věci, pro další promluvu, poskytnuté informace atd.
- **vynechávat opakovaná slova** nebo opakované části vět, pokud ovšem nejsou výrazným osobním specifíkem narátora a podle nich se můžeme dozvědět mnoho o jeho osobnosti, názorech, postavení, či hodnotách (např. podle kladení důrazu).
- ponechávat nespisovnou češtinu a neologismy, gramatická pochybení, pouze pokud to charakterizuje osobnost narátora nebo to narátor vědomě nepoužil. V opačném případě nespisovný jazyk **přepisují**.
- pod čarou **vysvětlit** nebo **osvětlit** některé zvláštnosti nebo zjevné (především faktické, logické) chyby.
- Pokud možno **neupravovat** (pro vyprávění) klíčové slangové žargonové výrazy, profesní mluvu atp. Pokud jsou nesrozumitelná, pod čarou vysvětlit jejich význam.¹⁹²

V zásadě lze říci, že text by neměl být po redakci mluveného slova výrazně krácený. Veškeré podstatné informace by zde měly zůstat.

Pokud dávám slovo nebo informaci do **závorky**, znamená to, že narátor měl evidentně toto slovo nebo slovní spojení na mysli a z kontextu věty vyplývá, že by ho použil, ale přeskočil ho nebo se vrátil k jiné myšlence. Používám tento systém proto, že je lepší „označovací“ strategie, než umazávání příslušných vět, které jsou zdánlivě mimo kontext.

Pozn.: v rozhovorech, konaných pro tuto práci, někteří narátoři střídavě užívali obecnou češtinu a nespisovnou češtinu střídavě, přičemž při užití nespisovného jazyka se změnila situace, postavení či obsah toho, co vyprávěli. Pokládám za důležité tyto rozdíly a nuance částečně zachovat, protože značně pomáhají (i při čtení přepisu) odhalit skutečný smysl narátorova sdělení. Zároveň se domnívám, že zachování všech nespisovných tvarů ruší plynulé čtení textu. Proto zachovávám některé úseky nespisovné češtiny, jiné přepisují do spisovné podoby. Podobnou redakci jsem provedl v tazatelových dotazech i v narátorových odpovědích.

IV.4 „Úskalí“ autorizace

¹⁹² K této podobě výše uvedených „pravidel“ jsem dospěl po konzultacích s vedoucím mé práce a vycházel jsem částečně z literatury (zejm. Vaněk: 2004, Vaněk: 2003; úvod k projektu Vítězové-Poražení, 2005) i z mých zkušeností z rozhovorů, z úprav a redakcí hotových textů. Pokládám za nutné nějak uspořádat pravidla přepisu do podoby, která by byla srozumitelná a dala by se rychle dohledat a byla by jasným „návodem“ k tomu, jak s textem pracovat. Myslím si, že redakce výsledného textu je pro podobu samotného rozhovoru velmi důležitá. Zvláště, když přepis jako jeden z hlavních pilířů má sloužit i k tomu, aby si případný další badatel mohl z něj vytáhnout informace, které jsou pro něho zajímavé a podstatné. Musí se v textu vyznat. Určit si „pravidla“ přepisu, jak jsem to udělal pro tuto práci, je proto nezbytností pro každý projekt, vedení formou orální historie. Tyto poznámky jsem zaslal i svému vedoucímu práce, který je posoudil jako v zásadě obecně platné při přepisování jakéhokoli rozhovoru vedeného formou oral history.

Všechny rozhovory v této práci jsou narátory autorizovány. *Autorizace rozhovorů* probíhala postupně. Každý narátor byl ještě před poskytnutím samotného rozhovoru **poučen**, že rozhovor bude používán pouze pro účely bakalářské práce a byla mu nabídnuta možnost rozhovor po jeho přečtení vidět a s autorem práce (tazatelem) ho konzultovat. Této možnosti využili 4 narátoři.

Při společné autorizaci bylo zejména důležité neměnit narátorovu dikci a vyjadřování, pouze změnit některé faktické omyly anebo přeslechy v rozhovoru. narátoři byli seznámeni s tím, co je formát „oral history“ již před rozhovorem, proto při společné autorizaci bylo zájmem obou, aby se rozhovor od původního neodchyloval a byly opraveny pouze omyly, přeslechy nebo vložena některá doplnění. Jedna narátorka se se zněním rozhovoru nesmířila, především ji vadila dikce a vyjadřování. Po vzájemné dohodě vznikly dvě verze – jedna původní a jedna zcela nová, které se neliší obsahově, ale především svým zněním, stylem a způsobem vyjadřování.

Zásahů do textu bylo co nejméně a týkaly se pouze marginálních problémů. Konečný produkt, rozhovor, musel zůstat jako celek neporušen. Rozhovory byly redigovány za přítomnosti tazatele i narátora, většinou během jedné schůzky. Narátor poté souhlasil s vydáním svého textu a s jeho uveřejněním v bakalářské práci. Autor práce respektuje i rozhodnutí, jejichž důsledkem bylo vyjmutí pasáží nebo jmen, která si narátor nepřál zveřejnit s ohledem na své působení v některých institucích, jejichž je členem.

S rozhovory v této bakalářské práci může manipulovat pouze autor této práce po konzultaci s autory jednotlivých promluv, s narátory. Rozhovory obsahují některá osobní data, jejichž zveřejnění by pro narátory být nepříjemné, proto se rozhovory v orální historii považují za důvěrná sdělení, která nejsou volně publikovatelná.

Podepsané prohlášení přikládám v příloze.

V. Závěr

Šest narátorů mi sdělilo své zkušenosti a životní příběhy, ale většina z nich programově současnou českou společnost jako celek neodsoudila. Reemigranti mají sice jisté výhrady a dívají se na své současné působiště kriticky (takovouto zpětnou kritickou reflexi však potřebuje každá společnost, nejen ta česká), ale tím, že představuje jejich nynější domov, s ním začínají být opět svázáni a „navrací se“ do něj. Česká společnost je oproti tomu vůči reemigrantům stále podezíravá a převažuje i názor, vzešlý z totalitní ideologie, že reemigranti odešli a tím „zradili“¹⁹³, i jiné názory, které mají své kořeny vesměs v apriorních předsudcích nebo zkreslených představách o tom, jak vlastně emigrace vypadala.

Emigrace a reemigrace patří k sobě. Jak jsem zmínil v kapitole „psychologické aspekty reemigrace“, při emigraci i reemigraci dochází ke kulturnímu šoku.

Během mého dotazování se mi spíše potvrdilo, že česká společnost ani po 17 letech od získání svobody není schopna nalézt s emigranty **společnou řeč**, převážně proto, že sféra **zkušeností, názorů, postojů, hodnot a norem** je diametrálně odlišná. Chyba je zřejmě na obou stranách¹⁹⁴: reemigranti přinášejí nové zkušenosti, které v české společnosti ještě nezdómácnili, sami často přicházejí s očekáváními, která jsou větší, než může česká společnost splnit.

Pracovní zařazení jednotlivých reemigrantů je zpravidla na bázi práce na „volné noze“, a to i pokud jsou v důchodovém věku. I v tomto období se snaží zakotvit a mít kontakty s lidmi.

¹⁹³ Marlinová in Hrubý-Bouček, o.c., s. 88.

¹⁹⁴ Jak se zmínila i jedna z mých narátorek. Proto nesouhlasím s tvrzením Z. Nešpora, že reemigranti z vyspělých zemí cítí sociokulturní nadřazenost. (Zdeněk R. Nešpor: *Sociální, pracovní a habitální aspekty reintegrace západních reemigrantů do české společnosti*; In: *Lidé města 1/2005*, s. 29) Narátoři mi to nepovrdili.

Jejich volná povolání jim dávají možnost k tomu sledovat veřejný život (byť ho sledují jenom někteří z nich) a k tomu vyjadřovat se k problémům. Více tak činí narátoři, kteří emigrovali z politických pohnutek¹⁹⁵. Jiní dění sledují, ale jsou znechuceni nebo si nevytváří vlastní názor. Narátoři ochotně vypovídají i svých prožitcích z emigrace a reemigrace, mnozí byli rádi, že s nimi někdo takovýto rozhovor udělal a jsou vděční, že mohou poskytnout zajímavou zkušenost.

Osobní vztahy jsou na bázi starých přátelství, ale jak potvrdil i jeden narátor: *Nikdy se to nedá vrátit zpátky, je to poškozené.*¹⁹⁶ Přátelé se od reemigrantů neodvrátili, ale reemigranti nezískali větší počet nových přátelství. Jejich rodinné vazby se většinou zachovaly, u někoho byly i důvodem k návratu.

Individuální zážitky jsou různorodé, ale důležité. Snažil jsem se mířit je především na období emigrace/reemigrace. Na emigranty/reemigranty působilo vždy nové prostředí. Prosadit se v cizí zemi nebylo nikdy jednoduché a podle výpovědí byl základem umět jazyk. Oproti dnešní době nebyl přístup k angličtině, která představovala řeč, kterou se dalo poměrně jednoduše v emigraci domluvit. Tento handicap doháněli emigranti různě – soukromými hodinami i učením se za pochodu. Některým pomohly i „východní“ jazyky (polština).

Reemigranti přijížděli do vlasti právě s vědomím, že zde obnoví staré vazby a vrátí se na místa, které měli rádi. Některé motivovala nabídka práce, jiné přátelé a kamarádi, kteří je zvali k návratu. Před svojí reemigrací měli narátoři kontakt s Českou republikou (Československem) a již věděli, „kam“ se vrací. Zpočátku se k nim stavěli příznivě, postupem času se však vazby zhoršovaly. Pro reemigranty tak byl návrat těžký dvojnásobně.

Orálně-historický výzkum emigrace a reemigrace je stále na počátku. Pomocí metody **orální historie** je možné zachytit tyto příběhy v podobě, která je velmi autentická. „Velké dějiny“ emigrace se vlastně ani psát nedají, protože emigrace/reemigrace je tématem, které se každého člověka týká osobně. Psát „velké“ dějiny se dá snad pouze tehdy, pokud se zkoumá historie krajských spolků či jiných organizací, které zajišťovaly informovanost nebo shromažďovaly emigranty. Dotazování pomocí orální historie také nekopíruje jiné formy výzkumu¹⁹⁷; odlišuje se od ní tím, že každého narátora bere jako svébytnou osobnost, která má svůj vlastní život a prožívá problémy jinak. Orální historie by se neměla soustředit jen na faktické informace, ale i na způsob, jakým jsou sdělovány a reflektovány. Narátor není pouhé číslo, ani pouhá studnice informací

Individuální, ale i kolektivní paměť má své specifické podoby a významy, a přisuzuje událostem zcela jiný ráz, jiný časoprostorový i duchovní smysl, než historie „suchá“, historie právní, politická, „událostní“. „Vyprávěná“ historie se snaží vnést historickou antropologii do současnosti, a zkoumat „kulturu myšlení“, jak individuální, tak i skupinovou.

VI. Použitá literatura

Emigrace a reemigrace

Karel Hrubý – Stanislav Bouček (eds.): Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století ; symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu. Praha 2000.

¹⁹⁵ případ O. Marlinové, V. Fischerové, V. Brabence.

¹⁹⁶ Rozhovor s Vratislavem Brabencem, Praha 23.1.2007.

¹⁹⁷ biografickou sociologii, atp.

S. Bouček, K.Hrubý, A.Měšťan (eds.): *Emigrace a exil jako způsob života. II.symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu. Praha 2001.*

Jaroslav Vaculík: *Češi v cizině, emigrace a návrat do vlasti. Brno 2002.*

Zdeněk R. Nešpor: *Reemigranti a sociálně sdílené hodnoty. (Prolegomena k sociologickému studiu českých emigračních procesů 20. století se zvláštním zřetelem k západní reemigraci 90. let). Praha 2002.*

Články:

Zdeněk R. Nešpor: *Sociální, pracovní a habitální aspekty reintegrace západních emigrantů do české společnosti. In: Lidé města 1/2005.*

Olga Marlinová: *Emigrace a reemigrace, reflexe osobní a klinické zkušenosti. In: Daniel Heller – Irena Sobotková – Jaroslav Šturma: Kořeny a vykořenění (psychologické dny 2002) Olomouc 2003, s.185-190.*

Historie, metodologie, orální historie

Vaněk, Miroslav: *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin. Praha 2004.*

Dějiny zemí koruny české, I.+ II.díl, Praha 2003.

Milan Otáhal - Miroslav Vaněk: *Sto studentských revolucí. Studenti v období pádu komunismu – životopisná interview. Praha 1999.*

Vaněk, Miroslav: *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin. COH AV ČR, Praha 2004.*

Vaněk, Miroslav: *Orální historie. Metodické a „technické“ postupy. (elektronická verze, dostupná na http://www.coh.usd.cas.cz/pages_cz/centrum.htm). vydáno jako skriptum FF UP, Olomouc 2003.*

Otáhal. Milan – Sládek, Zdeněk: *Deset pražských dnů, 17. – 27. listopad 1989. Praha 1990.*

Vaněk, Miroslav 2002: *Ostrůvky svobody. Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu. Praha 2002.*

Vaněk, Miroslav–Urbášek, Pavel 2005: *Vítězové? Porážení? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Životopisná interview. Praha 2005.*

Čapek, Karel: *Hovory s TGM. Praha 1936.*

Přílohy

Příloha 1

Seznam rozhovorů a místo konání:

Rozhovor s Jaroslavem Vejskalem, Nepomuk 5.12.2006.

Rozhovor s Vratislavem Brabencem, Praha 23.1.2007.

Rozhovor s Petrem Suchým, Brno 29.3.2007.

Rozhovor s Jiřím Holáskem, Sedlec u Mikulova 10.4.2007.

Rozhovor s Violou Fischerovou, Praha 30.1.2007.

Rozhovor s Olgou Marlinovou, Praha 24.4.2007.

Informace o narátorech

Jaroslav Vejskal

Současné zaměstnání: opravář hudebních nástrojů (zkrácený úvazek)

Místo bydliště: Nepomuk u Plzně

Vratislav Brabenec

Současné zaměstnání: hudebník, spisovatel

Místo bydliště: Praha – Vršovice

Petr Suchý

Současné zaměstnání: pracovník zahradnictví v Brně

Místo bydliště: Ochoz u Brna

Jiří Holásek

Současné zaměstnání: v důchodu, dříve lékař - anesteziolog

Místo bydliště: Sedlec u Mikulova

Viola Fischerová

Současné zaměstnání: autorka na volné noze, básniřka

Místo bydliště: Praha - Barrandov

Olga Marlinová

Současné zaměstnání: psychologka – soukromá psychologická praxe

Místo bydliště: Praha - Dejvice

Příloha 2.: Přepisy rozhovorů

Jaroslav Vejskal

Moje první otázka bude odkud pocházíte, v jaké rodině jste vyrůstal, v jakém rodinném prostředí, a co si z toho pamatujete.

Pocházím asi čtrnáct kilometrů od Nepomuka, ta vesnice se jmenuje Štěpoklasy. Bylo nás šest dětí, dva rodiče. Myslím, že to dětství bylo dobré, i když bylo plno práce. Jako děcko se muselo pracovat a chodit na brigády do JZD. Tady nic moc nebylo. Zase, dětství bylo o to lepší, myslím si. Těžko říct. Mám bratra, který byl nemocný když byl mladý, malý, takže ten tolik doma makat nemusel. Ale to nevadí. Je o to línější dodneška. Dětství bylo v pohodě a rád na to vzpomínám. Určitě.

Ale máte spolu stále dobrý vztah, s bratrem.

Já se snažím mít dobrý vztah s každým, pokud to je možné. Někdy to možné není, jsou lidi, na které je prostě lepší zapomenout a jít dál.

Jo, určitě máme. Nevidím ho moc často, protože on bydlí v Příbrami a je vlastně legálně slepý, takže se vídáme tak dvakrát, třikrát do roka.

Moje druhá otázka bude co jste vystudoval a jaké zaměstnání jste po vystudování získal, kam jste potom nastoupil.

Vychodil jsem devět tříd, pak jsem se vyučil mechanikem hudebních nástrojů v Amátě v Kraslicích. Tam jsem dělal v podstatě do vojny. Pak jsem šel na vojnu, po vojně do Ostravy, kde jsem hrál v různých kapelách. Měl jsem kamarády z Ostravy, tak jsem tam šel. Dělal jsem tam opraváře hudebních nástrojů. Asi pět let. Mezitím jsem taky jezdil s nákladákem sem tam, chodil dva roky na konzervatoř, s tím, že pak jsem opustil republiku, takže jsem ji nedodělal.

Jaký obor to byl na té konzervatoři?

Trumpeta.

Od jakého věku jste hrál na trumpetu?

Táta hrával kdysi dávno, takže ve třinácti nebo ve dvanácti jsem si zapamatoval, jak ji mačká. Tak jsem se naučil první písničku. Pak jsem začal chodit do hudebky v Klatovech, dva roky, a do těch Kraslic, tam jsem vlastně hrál taky. I v Americe jsem hrál. Skončil jsem tři roky zpátky, kdy mě odešly zuby.

V Americe jste někde vystupoval, nebo jste hrál jenom tak?

Hrál jsem tam s nějakou kapelou, říkalo se tomu irská kapela, ale nebyla to irská, byli to samí Američani. Vedla to původem Irka, takže jsme jezdili do Irska třeba na St. Patrick's Day. Bylo to pěkný. Ještě jsem neměl žádný pas, a už jsem jel do Irska. Ona mi ho vyběhala. Zнала se tenkrát ještě s úředníkem, to byl O'Neill. Dobře se s ním znala. Na pasovém mi řekli: „Nemáte šanci, jsou to dva měsíce“. Za tři dny mě volali, že si mám přijít pro pas. Takže známosti platí i tam. Pak jsem s nimi přestal hrát, ale s třema českýma klukama jsme si udělali kapelu a hráli jsme pro Čechy. Plesy, Silvestry a tak.

Jak často jste tam vystupovali? Zkoušeli jste, vystupovali jste?

Zkoušeli jsme dost, a hráli jsme jeden čas celkem slušně. Prostě jsme poslali lidem pozvánky. Tam to funguje trochu jinak než tady, tam si kapela musí v podstatě ten sál pronajmout. Takže jsme si ho pronajali, manželky navařily různý jídla, takže to byla zábava s dvojitým teplým jídlem, i se studenými mísami. Já nevím, tak šestkrát, sedmkrát do roka.

Hlavně ty Silvestry, to byla sranda. Akorát, že tam v Americe tyhle zábavy můžou být maximálně do půlnoci. S povolením nějakého City Hall se dá do jedné hodiny, ale to je maximum. Takže Silvestr tam byl poměrně krátký proti tomu, co se děje tady. Tady se to jede až do rána a někdy i druhý den. Ale bylo to fajn, byla sranda.

Třetí otázka už se bude týkat vaší emigrace. Kdy a kam jste emigroval? Zeptal bych se také, jak dlouhou dobu jste strávil v zahraničí.

Odešel jsem někdy v červnu osmdesát dva. Kamarád mi někdy v lednu říkal: „hele, sehnal jsem si dovolenou do Jugoslávie vlastním autem. Pojeď se mnou.“ Říkám, tam na mě tak čekají, že tam bude místo. Zavolal jsem do Poruby na nějakou cestovku, a ono tam ještě jedno bylo. Tak jsem to koupil, a vlastně jsem jel do Jugošky. Tam nás už potom Rakušáci nikde nepustili. Zkoušeli jsme přejet přes hranice. Všude nás vraceli už tenkrát a nepouštěli, pokud to nebyla rodina. Asi po deseti pokusech, kdy nás vrátili, dokonce i z vlaku nás vytáhli, jsme nechali auto pod horami, šest set marek v kapse, džínovou bundu, džínovou košili a džíny na sobě. Šel jsem do Rakouska přes kopce.

Pomáhal jsem do kopců jedné rodině. Ti měli dvouletého kluka, takže přelézt to nám vzalo osm hodin. Pak nás naštěstí na rakouské straně vzal nějaký myslivec dalších asi šest nebo sedm kilometrů do první vesnice, Wingenstein, tam jsme přespali na hotelu. V pondělí jsme jeli do Vídně, do Treiskirchenu do sběrného tábora, tam jsme se nahlásili o azyl. Původně jsem chtěl jít do Kanady, na tu se dost dlouho čekalo, tak jsem to pak změnil na Spojený státy. Tam byl pohovor, jestli jsi politický nebo nejsi politický, bylo to dost tvrdé. Byli tam kluci, které vyhodili z vejšky. Ty vzali bez problémů, protože řekli, že je vyhodili kvůli politice. Já jako normální dělník jsem to měl horší. Nakonec mě přijali. Skoro přesně po půl roce jsem letěl do Bostonu.

V jakém smyslu to bylo do té Kanady složitější?

No, v tom Rakousku se na Státy čekalo pět, šest měsíců, na Austrálii to bylo skoro to samé. Ale na Kanadu se čekaly dva roky. V Rakousku. Rakušáci nás uprchlíky neměli moc v lásce, i když za to samozřejmě měli dost velký prachy od Unie. To ještě nebyla Unie, od nějakého evropského fondu za nás brali dost velký prachy. Já jsem v Rakousku vlastně mohl zůstat, protože matka je narozená Rakušanka. Kdybych chtěl, tak bych tam bez problému občanství dostal. Rakousko je krásné, ale být bych tam nechtěl. Je to prostě Švábsko. Tenkrát byla navíc

ta velká polská vlna, takže tam bylo Poláků asi dva miliony, rozstrkaných různě po Rakousku. Bylo to dost tvrdé. Takže jsem se rozhodl pro Státy, a udělal jsem dobře. Přesně tak, jak jsem si představoval Státy, to tam bylo. Ani dobré, ani špatné, prostě správné. Tam mě prskli, a druhý den jsem se musel starat sám o sebe. Což je při těchhlech situacích nejlepší.

Jak dlouho jste v Rakousku na Státy čekal?

No, zhruba takhle: ten pohovor, než jsem měl s tou americkou ambasádou, to bylo asi tak měsíc, a potom těch pět měsíců skoro přesně. Letěl jsem.

Jak dlouhou dobu jste tam vlastně strávil, kolik let?

Ve Státech?

Ve Státech.

Přijel jsem tam 14. prosince 82 a vrátil jsem se domů 17. srpna 2000, takže osmnáct let a něco. Osmnáct a půl.

Jaký byl hlavní důvod té vaší emigrace? Jaké hlavní faktory tam hrály roli? Hrály tam roli pouze politické, zčásti osobní, nebo jiné?

Určitě to nebyly finanční faktory, protože já jsem byl svobodný, hrál jsem a ještě jsem pracoval, takže peněz jsem měl dost. Jako muzikant, sladký život, že jo, veselý. Ale já ty komunisty nenáviděl, a vždycky budu nenávidět. Nikdy jsem to neplánoval, že uteču nebo kdy uteču. Ale říkal jsem si, že až mě jednou naštvou, tak se seberu a zkusím to. Koupil jsem si tenkrát auto, Fiata italského, šestistovku. Vojáci mi ho ukradli a rozflákali. Řekl jsem si: a jdu, kašlu na vás. A tak jsem tu vojnu koupil a šel jsem. Právě v té Jugoslávii, když už nás vrátili, já nevím, desetkrát, dvanáctkrát ze všech různých přechodů, tak jsem si říkal, tam stejně bude hláška, takže už se prostě nevrátím. Tak holt jsem přešel ty kopce pěšmo, a bylo to. Takže určitě politické důvody, samozřejmě. Protože ten režim, to bylo hrozný.

Co vaši rodiče, kamarádi, známí nebo sourozenci, jak se stavěli k vašemu odchodu?

To nevím, protože nikdo z nich to nevěděl, že půjdu. To věděl jeden člověk na světě, kamarád, muzikant, v Ostravě. Naši se to dozvěděli, až když jsem jim napsal z Rakouska. Mamce jsem napsal: Ty jsi přišla do Čech, já už jsem zase v Rakousku, haha. Takhle nějak. Byl jsem mladý. Mladý a nebál jsem se vlastně ničeho.

Co jste si myslel, že si o tom budou myslet? Jaký na to budou mít názor?

Ani jsem nějak o tom nepřemýšlel. Nejde o tom moc přemýšlet. Kdyby člověk přemýšlel, jestli je jim to líto, tak by to samozřejmě nemohl udělat. Určitě jim to bylo líto. Problémy s policajty snad žádný neměli, jednou snad tam byli nějaký tajný za mámou, když to prasklo, že jsem pryč, tak se jí ptali. Jezdil jsem domů z Ostravy jednou, dvakrát do roka, tak oni stejně o mě nevěděli v podstatě nic. Tím to padlo a měli pokoj. Jak říkám, nedá se o tom moc takhle dopředu přemýšlet, jak se na to bude kdo tvářit. Kdybych jim to řekl, tak určitě by to ... samozřejmě, kdybych to řekl matce nebo tátovi, tak táta by to udržel, ale mamku by to určitě mrzelo, že to plánuju. Určitě by to řekla sousedce a už by to bylo prasklo. V podstatě vůbec nikdo to nevěděl. Bylo to tak nejlepší.

Byli vaši rodiče také takoví antikomunisti?

Mamka ne, ale táta, ten s tím byl známý. Jednou dokonce přišli, aby šel volit. Poslal je tam, kam patřili, a samozřejmě, za režimu, nešel volit. Takže obecní lampa, která měla stát přímo před vratama, tam dodneška není. Ale to je jedno. Táta byl dobrý, ten je nenáviděl, to mám po něm.

Jo?

Určitě.

Takže on v tom hrál taky roli, v tom vašem názorovém formování.

To ani ne. Jako děcko jsem měl dokonce Rusy rád. V podstatě my všichni. Jenže pak, co se stalo v tom osmašedesátém, tak oni si to všechno sami zpackali. Do té doby byli v podstatě pořád bráni jako přátelé. Hustili to do nás ve škole, tohle všechno. Dneska je ta historie trochu jiná - že v Praze byli až druhý den, když už Praha padla. To je jedno, to už je historie. Ale ten osmašedesátý asi hodně lidí převrátil v myšlení. Takže ne že by táta na to měl nějaký vliv, ale v podstatě jsem takhle vyrost, jenom jsem se v tom vlastně ještě přitvrdil.

Bylo na začátku těch osmdesátých let znát pro vás osobně nějaké určité uvolnění? Jaký vliv na vás měly iniciativy typu Charta? Mezi vašimi známými, přáteli, mělo to nějaký vliv?

Bavili jsme se o tom. Tenkrát jsem o tom ani moc nevěděl, nevím. Jako muzikanti jsme samozřejmě neměli rádi komunisty, ale zase jsem se moc o tyhle věci nezajímal. Možná jsem měl, když se dneska dívám zpátky. Ale chodil jsem osm hodin do práce, a ještě ženský a muzika. Moc času nebylo prostě na nic. Samozřejmě jsem o tom věděl. Dva tisíce slov, Charty, to jo. Ale že bych vyloženě znal některé osobně, to jsem tedy neznal. Možná jsem je znal, ale nevěděl jsem, že v tom jsou. Takže asi nic.

Co na vás v té emigraci zapůsobilo nejdřív? Měl jste nějaký výrazný první dojem, ať už z vašeho pobytu v Rakousku nebo ze Spojených států?

Nějaký první výrazný zážitek, pokud si na něj vzpomínáte.

V Rakousku, jsme v podstatě měli všechno jídlo a ubytování zdarma, jako emigranti. Navíc jsem tam začal hrát v kapele. Dostal jsem tam ty jejich kožené kalhoty, bílý dlouhý fusekle a klobouk. Dokonce jsem si tam vyrobil i nějaké nářadí, tak jsem tam i spravoval nástroje. Když jsem pak odjížděl, tak jsem za to dostal od toho kapelníka tři sta dolarů. Takže to jsem měl do Ameriky s sebou. Jinak v tom Rakousku žádný zážitek...jo vlastně, to byla sranda.

Práce tam žádná nebyla. Jednou jsem vyrazil stopem do Vídně, do Vídně 9 nebo 11, teď nevím. Šel jsem tam na nějaký ten úřad, německy jsem neuměl v podstatě nic. Oni česky taky nic. Nějak jsem se domluvil, potom přišla nějaká paní v tom úřadě k okýnku. Byla původem nějaká Jugoslávka, ale studovala někde v Praze. Takže jsme se jakž takž domluvili. Říkal jsem, že hledám rodinu, že se tam narodila matka. Říkala: To nemáte šanci. Tak jsem si tam sedl a ona asi za pět minut přišla a česky mi řekla: babička ještě žije. Takže moje babička ještě tenkrát žila, ale já jsem ji stejně nikdy neviděl. Ona byla už v nějakým starobinci, ale potom jsem našel tetu, sestru matky. Byla ze mě zkraje vyděšená, protože si myslela, že po ní něco budu chtít, že tam chci zůstat. Nakonec pochopila, že tam nechci zůstat, takže jsme se trochu domluvili, ona znala pár anglických slov a já taky. To byl vlastně jeden takový celkem zajímavý zážitek.

Potom, v Americe, přijeli jsme v deset večer do Bostonu, přilítli z New Yorku. Vzali nás tam na byt, vždycky po dvou, byl jsem s kamarádem na bytu. Druhý den jsme šli na sociální úřad,

na welfare, ten jsme hledali kvůli podpoře. Zrovna napadl sníh, taková břečka všude byla. Boston je, narozdíl v podstatě od celé Ameriky, jediné město, který je stavěné ještě v evropském stylu, takže tam nejsou ty třídy sever-jih, ty avenue, tam jsou ulice. My jsme šli po té ulici a ona skončila, a ten úřad furt nikde. Říkám si: co- mapu jsme neměli. Stál takhle u baru nějaký takový děda, tak já na něj... v Rakousku jsem si nastudoval angličtinu u jazykovky na jednotku, takže jsem měl znát tak 400, 500 slov, uměl jsem trochu číst, uměl jsem trochu psát. A myslel jsem, že umím mluvit. Takže jsem se toho dědy ptal, kde je ten welfare, a on mě asi třikrát nerozuměl. Pak pochopil, co hledám, a odpověděl, bylo to jak samopal. Vůbec jsem nezachytil co říká. Tak ještě jednou, podruhé, no a on viděl, který mám přízvuk jako blázen, tak říkal: „A pan mluví popolsky?“ – „No, pravda“. V Rakousku tam byli Poláci, a já jsem mluvil polsky jako oni, navíc jsem byl v Ostravě šest roků předtím. Byl to Polák, tak nám to pěkně polsky řekl. Ulice za 50 metrů zase začínala za blokem, tam jsme to potom našli. My mokří od té břečky a černoši v Lincolnech, v Cadillacách, v kožichách si šli pro podporu. Jezdili si tam přímo. To byl takový zážitek.

Amerika mě hned vyučila s mojí angličtinou. Já mám Ameriku rád, dodneška je to pro mě nejvíc demokratická země. I když ty svobody už nejsou jak bývaly, samozřejmě. Svět se mění k horšímu, všude. Ale já na ně dopustit nedám. navíc jsem pravičák, smýšlením, takže nenávidím demokraty v Americe. Mám rád Bushe, oba dva jsem měl rád. Druhá věc je teďka v tom Iráku, tam to asi podcenili, takže to byla chyba, ale těžko říct.

Moje další otázka, na tu jste mi tedy už částečně odpověděl, čím jste se v emigraci živil, zda to odpovídalo vašemu zaměření...to už tady tak trošku padlo.

Měl jste ještě nějaká jiná zaměstnání, mimo to, co už jste zmínil?

Na podpoře jsem byl asi tři měsíce, nemohl jsem sehnat práci. Našel jsem starý telefonní seznam, takový silný, bichle, asi třetí den. Vyhledal jsem si všechny hudební obchody v Bostonu. Protože jsem bydlel na kraji Bostonu, tak jsem šel asi deset kilometrů pěšky, přes černý čtvrti, kam normálně běloši se báli chodit. Mě to nepřipadalo, byl jsem z Evropy. Všechny ty obchody jsem obešel a všude jsem tou svojí špatnou angličtinou říkal, že chci práci- ne, že hledám práci. Samozřejmě nebyla práce, tak jsem to udělal za 14 dní znova. To už jsem měl doma v bytě zařízený telefon. A zase nic. Pak jsem šel a říkám, takhle to nejde dál. Tak jsem si vzal od státu Masseuretts půjčku, studijní, a šel jsem dělat čtyřměsíční rychlokurz na „dog glumer“, to znamená v podstatě stříhač psů, kadeřník psů a koček. To jsem tedy udělal, a ta škola dostala prachy od státu. Těm bylo jedno, jestli rozumím nebo nerozumím, že jo. Takže ten kurz měl angličtinu, uměl jsem to za chvíli. Dokonce jsem se snažil psát poznámky, všecko, a protože na ruce jsem byl vždycky dobrý a učitelky si tam chodily fotit psy, tak já jsem je ostříhal. Byl jsem tam prostě nejlepší. Dokonce jsem byl první žák vůbec v historii té školy, který už ve třetím měsíci šel na mistrovskou licenci. Na soutěž. Samozřejmě mi ji nedali, protože takovou drzost tam ještě nikdo neviděl. To je jedno. dělal jsem to, to mi dalo opravdu perfektní vzdělání, nebo ne perfektní, ale angličtinu tak dobře, že jsem mluvil kdekoli kdykoli s kýmkoli. Teď jsem to dodělával, jezdil jsem ještě do vedlejšího státu na Long Island do Newportu, po sobotách stříhat tam u nějaký, měla tam shop, taková mladá ženská. Stíhal jsem to. Mezitím, jak jsem furt otravoval v těch hudebních obchodech, v jednom tam byla soukromá opravna. Ten starý pán mě zkusil. Viděl, že to umím, tak mě vlastně taky zaměstnal. Takže soboty jsem stříhal psy atd, a když jsem to končil, tak jsem měl možnost se rozhodnout. Jednak jsem měl možnost v tom Newportu nastálo, na ty psy, a nebo nastálo na ty nástroje. Tak jsem se rozhodl pro to, co znám líp, což byly ty nástroje.

Dneska vím, že to možná byla chyba. Finančně, dejme tomu. U těch psů se dá vydělat daleko větší peníz. No, to je jedno. Pak jsem dělal nástroje vlastně sedmnáct let v jednom obchodě. Mezitím, než jsem začal dělat nástroje, protože jsem začal na šesti dolarech na hodinu

hrubého, tak jsem ještě dělal noční šichty v Dunkin Donuts. To jsou takové koblihy. Takže jsem to asi rok, nebo rok a půl, dělal ještě vedlejší job. Celkem to šlo. Pak už se peníze u těch nástrojů zlepšily, takže jsem toho nechal.

Tenkrát to řemeslo tam nevynášelo tolik peněz, ve srovnání s jinými zaměstnáními.

Určitě ne. Takhle: ono to tam funguje trochu jinak. U těch různých soukromých prací, tam si člověk vydělá, kolik si vybojuje u svého šéfa. Když budu vědět, že jsem tak dobrý, neposeru to a vím, že nikoho za mě nesežene, tak můžu jít na víc. Což jsem taky několikrát udělal. Ten starý pán pak dílnu prodal obchodu. Majitel toho obchodu byl Izraelec, ale Američan. Když nemusel, tak by mi moc neplatil. Říkal: „Jerry, máme půjčky“. – „Tak fajn, až to vyplatíš“...A furt nic. Tak jsem mu říkal, „hele...“. Tak zvednul, že jo. Pak zase nezvedal a nezvedal, ostatním ale něco zvednul, protože tam dělalo zhruba patnáct dvacet lidí. Úředníci v kanceláři, různí prodavači, všechno možný. Pak jsem mu napsal dopis. Protože on tam byl málokdy, v New Yorku měl základnu, měl tam taky ještě jeden obchod, tak jsem mu napsal dopis. Buď mi dáš tolik, nebo prostě končím. Tak mi dal, v pohodě. Když něco slíbil, tak to dodržel. Ale když nemusel slibovat, tak radši platil míň, to je logický. Na tom to celé funguje. Takže dělal jsem jenom tohle. Když to tenhle ten starý pán prodal, tak jsem u toho obchodu skončil a odešel jsem na rok na Západní pobřeží. Byl jsem taky půl roku ve Washingtonu, poblíž kanadských hranic. Pak jsem byl půl roku v Kalifornii, v Sacramentu. Během té doby jsem dělal, tady se říká „obchodní zástupce“, nebo pendler. Vozil jsem v autě materiál a v atašé tašce ukázky materiálu. Nabízel jsem kancelářské potřeby, ale jenom jako business. Soukromě k lidem jsem nechodil, to ne. Chodil jsem do kanceláří, někde mě vyhodili, někde jsem se zakecal, tak koupili. Všechno to je vlastně na mluvení. To už jsem byl celkem dobrý v angličtině. Už jsem tam byl vlastně dva roky a něco, v Americe. Pak už jsem si hrál na přízvuk -lidi hádali, jestli jsem Němec, nebo Skot. Podle ksichtu mi někdo taky hádal Turek. Bylo to zajímavé, byla sranda. Dobré na tom je, že člověk ztratí ostych a že může začít mluvit kdykoli, s kýmkoli a o čemkoli. Jako malý jsem byl vždycky stydlivý. I když jsem byl muzikant, byl jsem stejně stydlivý. Amerika mě odnaučila stydlivosti, taková poměrně odtržená země. I když ten východ, to východní pobřeží, to jsou trochu takový studený čumáci, stará Anglie. Když to ale člověk opustí a přeleze 400 mil na západ, tak to jsou nejlepší lidi na světě. Nikoho tam neznám a kraksne mi auto - tak první poslední. To je všechno. I když třeba ta Kalifornie, to západní pobřeží, ty jsou taky trochu jiní než ten vnitřek. Jsou zas daleko teplejší....to ne, ale daleko otevřenější a upřímnější než třeba na východě. Tam jsem vlezl do podniku, kde vyráběli počítače. Ten chlap - nohy na stole, kovbojské boty, džíny, kostkovanou košili. Majitel, ani čtyřicet neměl. Určitě musel být pěkně prachatej. Viděl, že prodávám. Ne, že by mě vyhodil. „Co to dneska máš?“ Ukázal jsem mu to a říkal: „No, to mám, tak nic, tak přijď klidně zpátky.“

V Sacramentu jsem vlezl to fotostudia. Měla to nějaká Angličanka, holka. Zrovna nějakého pendlera vyhazovala, a tedy dost natvrdo. A ona hned: „Kdo si to zase přišel povídat?“ Začali jsme si povídat. Měl jsem přízvuk, takže viděla, že jsem z Čech. Začali jsme se bavit a nakonec ode mě koupila nějaký zboží a říkala: „Jerry, kdykoli půjdeš okolo, stav se.“ Takže je to všechno o té komunikaci.

Toho pendlera, toho jste dělal až do svého odchodu?

Ne, ne. To jsem dělal v podstatě necelý rok. Pak jsem se vrátil zpátky na východní pobřeží a v té firmě jsem v podstatě dělal až do roku 2000.

Ted' se přesuneme právě k tomu roku 2000. Jaké byly důvody Vašeho návratu do České republiky?

Nebyl jsem moc zdravý. Brala mě slinivka, byl jsem asi čtyřikrát v nemocnici na kapačkách. Dodneška nevím, proč vlastně. Vážil jsem skoro metrák. A v podstatě nebyl čas na sebe, protože jsem ráno v půl sedmé odjel a v půl sedmé večer se zase vrátil. Říkal jsem si, zkusím jít zpátky tam. Jsem tady, zhubnul jsem asi 25 kilo, nevím vůbec jak. Slinivka, musím tady zaklepat, mě od té doby nevezala. Zase tu nejsou ty peníze, jako byly tam. Všechno má něco. Když tam budu skučet, ta slinivka, to je snad největší bolest, co může být. Člověk neví, jak by si lehnul, sednul, pomalu by chodil po stropě. Asi je možná lepší mít míň peněz a být zdravější, než mít hodně, a být na tom špatně. Navíc, to jsem říkal, ty základní školy jsou podle mě tady do té devítky lepší než tam¹⁹⁸, ty děcka se dneska naučí o dost víc. Dítě chodí tady do školy. Vrátit se tam můžu nějak vždycky, to není problém. Kdybych ted' prodal barák a tamhleto chalupu, naráz, v podstatě si můžu ne v každém státě, ale v určitých státech koupit barák. Koupil jsem to, když to bylo velice slušně nahoře. V podstatě 21 korun, to je směšný.

Co jste čekal, že tady uvidíte v roce 2000? Rok 2000, to tedy není bezprostředně po revoluci. Co jste čekal?

Já jsem neočekával nic moc. Vrátil jsem se, taky protože moje mamka ještě furt žije, ted' bude mít za pár týdnů 85. Táta, ten umřel, když jsem ještě nemohl jezdit. Abych jí byl trošku blíž. Rodiče jsou jenom jedni. Tátu jsem nestihl, takže jsem chtěl ještě aspoň u té mámy nějakou chvíli být.

Sledoval jste tady popřevratovou politiku, veřejné dění nebo něco podobného?

Popřevratovou, ani ne. To jsem byl tam. Jezdil jsem sem dost často. Během prvních dvou let, co to padlo, během dvou kalendářních roků, jsem tu strávil osm měsíců, celkově, když jsem to spočítal. Šéf řekl „čau.“ Všechnu práci jsem udělal, na chvíli jsem to zase opustil. Byl jsem svobodný, byla to sranda.

Nějak moc jsem to nesledoval. Fandil jsem tenkrát strašně Havlovi, dneska už mu nefandím. Ono to asi bylo nějaký... Podle mě to bylo domluvené, v podstatě všechno. Předáme si to, vy nás necháte být. Taky to tak vypadá. No, takže nesledoval, ani se nějak moc nezajímal, když jsem sem přišel. Fandím třeba Klausovi a mám ho rád, jako prezident je podle mě určitě lepší, než byl Havel.

Neměl jste pocit, když jste odjížděl zpátky tam, nějakou touhu vrátit se sem nastálo? Třeba v letech 90, 91, 92?

Ne,ne. O tom jsem nikdy nějak nepřemýšlel. Nikdy se mi nestýskalo, já jsem byl odmalička vlastně furt někde venku. Od 15 do učení a už pak vlastně furt někde sám, na svém. Takže nikdy se mi nestýskalo, až v tom devadesátém devátým říkám - no tak, žádný čas nemám, nemocný jsem nebyl, ale zdravý nejsem, tak to prodám a půjdu tam. Takové rozhodnutí. Nějak moc nad tím nepřemýšlím, prostě mě to napadne, udělám to a nazdar. To je to samé jako s tím, když jsem utekl. Nebylo to nijak plánované. Jsem asi trochu takový dobrodruh. Každý to neudělá, takovéhle věci. I když třeba měli důvody, možná i pádnější než já. Každý jsme prostě nějaký.

¹⁹⁸ Narátor má malou dceru.

Když jste se sem vrátil nastalo, tak jaký jste měl z toho pocit, když jste tady byl na delší dobu? Jak byste to porovnal? Spojené státy a Českou republiku roku 2000. Z jakékoli strany.

To asi moc nejde srovnávat. Tady je to něco úplně jiného než tam. Česko je malá země, Češi jsou určitě asi víc uzavření, než normální Američani. Je to dáno tím, že tam jsou lidi odevšad. Tady je to takové uzavřené. Navíc dneska je to ještě horší. Tím, že tak jako v každé západní zemi (tu) přibývá bohatých a chudých zároveň. Dělají se mezi nimi velké rozdíly. To asi moc tomu národu neprospěje. Navíc teď politici. Tady prostě není žádná politická kultura. Každý jenom- ti co jsou u koryta- hrbat, hrbat, a nikoho tam nepustit. Takže kdyby tu měli třeba jen změnit volební systém na většinový, jako to je v Anglii, ve Státech: Vyhrál jsi, vládní si, pak ti to spočítáme. Když tu vidím soudruha Paroubka - nenažraný buvol. Jednou se dostal k moci a chce ji mít za každou cenu furt. Nepustí nic, aby to mohlo běžet nějak normálně.

Dá se říct, že vás tohle zklamalo?

Ta politika určitě, to jistě. Já se v podstatě o moc...Bydlím tady šest roků, znám tu dohromady tak třicet lidí, nikam nechodím. Nevím. Jezdím si hrát golf, to mě baví. Ale tady, politiku...Já do ní nepůjdu, takže mě nijak nezajímá. I když mě vždycky zajímala, ona mě zajímat bude vždycky. Ale tady se s ní moc dělat nedá. To by musela přijít další revoluce, ta už nikdy nepřijde. V Unii žádné revoluce už nikdy nebudou. Proto já třeba Unii moc nefandím. Byl jsem první volič, čekal jsem asi dvě minuty a volil jsem proti. V podstatě (je to) režim, jako tu byl předtím, akorát se jmenuje jinak a dělají to o něco chytřejší. Chtějí, já nevím, soupeřit ekonomicky s Asií, s Amerikou, (to) nemůžou. Je tu tolik příkazů a zákazů, člověk nemůže ani podnikat. To nemůže pořádně fungovat nikdy. Já se toho nedožiju, ale moje dcera asi jo. Podle mě se stejně jednou Unie rozpadne. Až do sebe nabere, co může nabrat do sebe, tak pak za nějaký rok, až to položí, tak to bude všechno zvlášť. Každý stát.

Ještě se zeptám ohledně návratu. Byla tu naopak nějaká věc, co jste nečekal, která vás tady v tom českém prostředí překvapila, ve smyslu - potěšila?

Já nevím. Je tu lepší ovzduší, než bývalo, určitě. To se zlepšilo dost, jinak jsem tu vlastně dost roků strávil předtím, takže v podstatě je to pořád stejné. Je tu jiná vláda a čistější vzduch.

Položím otázku poslední, a ta se bude týkat vašich osobních vazeb, vašich rodinných vazeb. Zachovaly si vaše vazby po vašem návratu stejnou intenzitou, jakou měly předtím, nebo jste se setkával s jinými lidmi? Setkal jste se s celou svojí rodinou, vždy, když jste přijel a potom i po vašem definitivním návratu? Jak to bylo?

Vždycky, když jsem sem jezdil ještě než jsem se nastalo vrátil, snažil jsem se rodinu seznat dohromady, na vesnici, což se mi celkem dařilo. Vztahy s rodinou mám myslím velice dobré, nadstandardní. Nejstarší bratr žije u matky, takže s ním se vidím poměrně často. Sestra, tu vidím poměrně často. Další bratr se naučil hrát golf, takže jezdí se mnou, tak toho vidím nejčastěji. Další je v Plzni, bratr, toho vidím občas. Ten sem moc nejezdí. To samé dvojče. Toho vidím tak jednou, dvakrát do roka. Jinak - perfektní vztahy. Teď budeme zrovna slavít, matka bude mít osmdesát pět, takže uděláme rodinnou oslavu, v jednom penzionu. Myslím, že mám dobré vztahy.

Co vaši přátelé? Zachoval jste si nějaké přátele z doby, než jste emigroval, dodnes?

Takhle: byl jsem posledních šest roků v Ostravě, tam jsem měl kamarády. Tam nejezdím, protože je už nemám. Mám tam známé, se kterými si občas volám, hlavně tedy muzikanty. Tady mám pár kamarádů, co jsem znal i předtím, taky muzikanti a tak. Moc nikam nechodím. Mám kamarády na golfu, který vidím, kdykoli je nějaký turnaj nebo tak. To jsou ale jenom kamarádi. Že by to byli přátelé, to bych netvrdil. Kamarád je kamarád a přítel je přítel. Takže přítele tady asi žádného nemám. Tady, v Nepomuku, vyloženě. Kamarádů pár.

Já bych vám už jen rád poděkoval za rozhovor.

Viola Fischerová

Moje první otázka je, z jaké rodiny pocházíte.

Můj táta byl filosof a sociolog, a taky to, čemu se říkalo levicový intelektuál. Byl v komunistické straně od roku 24 do roku 29, kdy se prosadil Gottwald. To vystoupil. Angažoval se silně proti Hitlerovi, ale současně psal, jako jeden z prvních, ne-li úplně první, proti moskevským procesům. Takže to měl, jak říkal, za každého režimu polepený. Dva dni poté, co nás obsadili Němci, si pro něho přišlo gestapo. Nebyl naštěstí doma a tak se mu podařilo utéct do Holandska, kam měl pozvání na několik přednášek, a tam – stejně lovná zvěř s falešnými papíry – přežil válku. Když jsem se ho jako dítě protřelé socialismem zeptala, jak to dělal, a kolik platil za ta razítka na úřadě, řekl mi, že v Holandsku se za takové věci peníze nebraly.

Po válce založil Palackého univerzitu v Olomouci. To co mu tanulo na mysli, byla univerzita po vzoru malých elitních periferních univerzit v Anglii. Pokud šlo o profesorský sbor, tak ho tvořila nejlepší jména. Profesori Levý a Lesný, docenti Trost, Oldřich Králík a tak. Jenomže pak přišel únor. Táta měl pošetile zato, že univerzitu může spíš zaštitit, bude-li, tak říkajíc, ve straně. To skončilo v tom momentě, kdy mu partaj začala nutit do profesorského sboru doktora Langa, prokazatelně konfidenta gestapa a odborně nulu. A jelikož to byl příkaz strany, tak otec hodil na stůl stranickou legitimaci a složil na protest svou rektorskou funkci. To bylo v devětačtyřicátém roce. Potom se to začalo tak různě hroutit. Někaký čas směl ještě přednášet, když ale zkritizoval reformu jednotné školy, tak v roce 1953 definitivně skončil. Potom byl léta v penzi, tisícikorunové, což bylo sice více peněz než dnes, ale se dvěma děckama, která studovala, to bylo možné jen díky mé matce, která uměla vařit guláš snad i z vody.

Otce, který byl, jak říkal, pedagogický typ, tížilo nejvíc to, že nesměl přednášet. Až koncem padesátých let mu jeho bývalý žák, docent Macháček, vybojoval na brněnské filozofické fakultě přednášku pro první ročník. S tím současně začaly otcovy ne bytové, ale hospodské semináře, kam se chodilo po skončení přednášky. O tom, jaký význam měla tato setkání pro jeho procitnutí, o tom svědčí např. přední sociolog, profesor Petrusek. V osmašedesátém roce byl otec rehabilitován. Ale jaká scenerie! Viděla jsem to v televizi. Narvané náměstí v Olomouci, na klandrech lamp zavěšení studenti, a celé to náměstí skandovalo: „Fischer, Fischer...“, což znělo skoro jako „Hitler.“ Zpotila jsem se úzkostí, protože táta byl velice spontánní a emociální člověk. Ale táta mluvil velice klidně a rozvážně o tom, co je třeba teď dělat, k čemu je třeba se vrátit a na co navázat, a vůbec ne pomstychtivě, což mu měli někteří dokonce za zlé. Ani ne po dvou letech byla jeho rehabilitace odvolána a on už byl odkázán jen na svoji osamělou práci bez studentů – víc než pětadvacet let.

Bylo pro vás důležité to klima ve vaší rodině? Dá se říct, že bylo demokratické?

Naprosto. A s důrazem na sociální citění. Maminka i mladičkový brácha vstoupili v rauši z ruského osvobození v šestačtyřicátém roce do partaje. Maminka z ní vystoupila v čtyřiapadesátém roce, když od ní místní pobočka žádala, aby se vyjádřila kriticky k osobě svého muže. Bratra vylili na počátku normalizace. Pro mne bylo důležité jedno: to, že mi v šestnácti otec vysvětlil, kdo je Stalin. – V třiapadesátém roce, krátce po Stalinově smrti, jsme se Milan Uhde a já octli zásluhou naší profesorky češtiny v kroužku začínajících autorů při brněnském Domu umění. Jenomže tam vůbec nešlo jen o začínající autory. Na té první schůzce se brněnské básnictvo dělilo o pořadí, kdo napsal nejlepší panychidu. Vyhrála to básen, kde opuštěné ovečky plakaly nad ztrátou pastýře. Oni všichni byli mnohem starší než já, a tak jsem jen nevěděla, jestli jsou opravdu tak nevědomí, a nebo jestli jim jde o tu soutěž. Byla jsem tam potom ještě dvakrát, ale pak jsem měla pocit, že buď píše člověk poezii a nebo chodí tam.

Co jste vystudovala a jak vaše studium probíhalo?

Měla jsem neuvěřitelnou kliku, protože se mi u maturity podařila i jednička z matematiky. Se samými jedničkami jsem tedy nemusela psát přijímací písemku. Ale já – frajer – jsem tam šla. Dnes se chytám za hlavu. Ale právě to patrně způsobilo, že jsem se na fakultu dostala i jako Fischerova dcera. Proti těm, kteří se mnou chtěli zamést, stáli ti jiní s argumentem: „Ona ale přece vůbec nemusela tu písemku psát – a hleďte!“ Místo na češtinu a ruštinu jsem byla přijata na hlavní polštinu. Což se během let, jak už v Polsku vycházely knížky, o kterých jsme si doma mohli dát jen zdát, ukázalo nakonec jako ohromná výhoda.

Na filosofické fakultě?

Původně jsem chtěla jít na JAMU na divadelní režii. Ale to mi táta rozmluvil s tím, že jestli nějaká škola dává dnes alespoň jakýsi vzdělanostní základ, tak je to pořád ještě filosofická fakulta. To byl jeden z jeho omylů. O světové literatuře jsme se nedověděli nic už z toho prostého důvodu, že když jsme jako bohemisti měli přednášku z literatury, vůbec nešpatnou u profesora Jeřábka, měli rusisti ruskou literaturu a germanisti německou. A protože, se rozšířilo, že na germanistice má doktor Beck přednášky s přesahem do světové literatury, tak jsem chodila hlavně tam a žila ze zápisů kamarádky. Polština, pokud jde o výuku, byla víc než katastrofální. Staříčkový pan profesor nám vyprávěl příběhy ze života, a když jsem pak přestoupila na pražskou filosofickou fakultu, neuměla jsem polsky ani pípnout, ačkoliv žáci profesorky Šaunové ve třetím roku už normálně tlumočili. Z té nouze mě vytáhl táta, který mě poslal k jednomu svému známému do polského Těšína. Ta rodina se mnou mluvila polsky, jenomže já nic. 14 dní jsem jen poslouchala a pročítala se polskými časopisy. A pak mně jednou opili vodkou s malinovou šťávou a já jsem – jako ta pohádková pana – promluvila.

Pokud jde ale o studium na brněnské fakultě, tam jsem ještě předtím, v šestapadesátém roce, zažila svoji totální politickou iniciaci. Dva měsíce po maďarských událostech se konala na fakultě beseda s představiteli médií. Měl tam být Milan Kundera, který se nedostavil, takže přítomní byli jen ředitel brněnského rozhlasu Buriánek, a pak soudruh Marčák, který byl redaktorem v Rovnosti a ještě jeden neurčitý pán. Redaktor Rovnosti nám vysvětlil, jak důležitá je role médií v socialistické společnosti a vyzval nás k diskusi. Bylo ticho, až najednou zvedl ruku adékař, tedy jediný dělnický kádr v našem ročníku, a zeptal se, proč Rudé Právo ani Rovnost neotisklo Nehruův soud o maďarských událostech, který odsuzoval sovětský zásah v Maďarsku, když si to člověk mohl přečíst ve všech cizích novinách, které k nám mají normálně přístup. Ale soudruh Marčák nám trpělivě vysvětlil, jak se dělají noviny, že se večer láme a to a ono a kdoví co ještě, vylíčil nám jakousi horečnou atmosféru, kde na Nehruův článek prostě nezbylo místo. Jenomže náš boží dělnický kádr namítl, že článek o výstavbě Parku Julia Fučíka, který se bude určitě stavět ještě pár let, mohl snad počkat. A

soudruh redaktor znova, že to nebyl žádný úmysl, že něco takového se prostě může v novinách stát. A to už jsem vyletěla a řekla, že to ale nesvědčí zrovna o profesionalitě, a že se můžu vykašlat na doktora, který mi vysvětlí, že mi ve zmatku vyoperoval místo nemocné ledviny tu zdravou. „My ale nikomu žádnou ledvinu neoperujeme“, zněla odpověď. A já na to: „Vy děláte horší věci.“ A teď to začalo. Např. Proč se hraje o půlnoci vedle naší hymny i hymna sovětská. Odpověď ředitele brněnského rozhlasu Buriánka. „A ona se hraje? Vidíte, já jsem si toho ještě nevšiml.“ A tohohle betla s námi hráli necelé dva měsíce po maďarských událostech. Všechno to zakončil kolega Perka několika přesnými, dnes normálními otázkami po roli médií. Nejdřív nás chtěli z fakulty vyhodit pět. Pak to odnesl jen Perka, který měl na krku navíc amnestovanou katolickou akci.

Sehrály určitou roli ve vašem rozhodování o emigraci tyto zkušenosti?

V pozadí určitě. Radovan Perka byl studijním oborem archivář. Jako vyhozený pracoval někde na silnici, a když chtěl dokončit svou rozdělanou práci, potkal ho ten soudruh redaktor v archivu a řekl mu, že si ho tam nepřeje vídat, protože jinak se začne zajímat o to, kde je zaměstnaný. Soudruh se sice angažoval za pražského jara, ale co já s tím. Do mrtvých protivníků nekopali ani barbaři.

Položil bych třetí otázku. Skládá se z první podotázky - kdy a kam jste emigrovala?

Podívejte se: Myslím si, že úplně klíčová otázka pokud jde o emigraci je, jestli člověk utíká někam s plány a představou, co tam bude dělat, a nebo jestli jen odněkud utíká.

My jsme s Pavlem, on byl tím iniciátorem, protože já bych se sama k emigraci neodhodlala, měli jeden společný zážitek, který určitě přispěl k našemu rozhodnutí. Koncem srpna jsme viděli v zbraslavském kině dokument. Nějaký zlomyslný filmař, nevím jestli to nebyl Vít Olmer, sestříhal všechny Sjezdy Svazu mládeže od roku 1946 do jednoho filmu. A byli to pořád titíž lidé, jen bříchatější a plešatější a kanili pořád totéž. Mlátili jsme se smíchy, ale když jsme pak vyšli ven, padlo to na nás jako dusná deka. A to jsme si řekli, -tak toto ještě jednou, to ne. U mne v tom hrála roli ještě jedna věc. Strach, že ta protiokupační jednota se pod tlakem zlomí, a že mě to bude příliš bolet. Že tohle si radši nestříhnu.

V prvních dnech mluvili skoro všichni naši kamarádi o emigraci. Jenom my dva s Pavlem jsme říkali –ne. Ale potom jsme z našeho okruhu odešli jenom my a Jiří Pištora, ale ten se pak vrátil.

Tu situaci, v které jsme se octli, vystihl nejpřesněji můj kamarád, básník Rudolf Matys. Když jsme spolu mluvili o tom, jestli utéct nebo ne, řekl: „Víš, my jsme jako šneci, kteří vylezli z domečku ven a oschli. A teď nemůžeme zpátky.“ O emigraci mluvili skoro všichni naši kamarádi, ale nakonec jsme do ní šli jenom my dva a Jiří Pištora, ale ten se posléze vrátil. Jeli jsme jeho Dofinkou, která měla za sebou dvě havárie někde v Africe, a ještě 14 dní předtím existovala doslova na papíře, rozložená v prvočinitele u jakéhosi automechanika – amatéra. Takže prokluzovala spojka a brzdy taky nic moc. A takhle jsme se octli v Alpách za příšerné bouře. Tehdy nás myslím udržely nad vodou Pavlovy vojenské odrhovačky, včetně té, jak komsomolci přijechali, do klavíru nablili, vsje děvčoky pojebali atd.

V Basileji na náměstí Dofinka vypustila duši. Do Švédska odjel Michal sám a já jsem těch 14 dní seděla ve studovně teologické fakulty a učila se německy, obklopená koženými folianty, včetně jednoho svazku J.A.Komenského.

Kdy to bylo?

V říjnu 68. Zvládla jsem sice během těch 14 dní středoškolskou učebnici němčiny, ale nikdo se mnou nemluvil, takže jsem sice uměla leccos říct, ale skoro vůbec nic jsem nerozuměla. A přece právě tady, s tím mizerným jazykovým vybavením, se mi splnil životní sen. Vždycky

jsem chtěla dělat divadlo, ale doma se mi to poštěstilo jen jednou, když Jan Grossman inscenoval Kafkův *Proces*, což byl původně můj nápad. A divadlo Na zábradlí hostovalo krátce před tím v Basileji. A já, když mě oslovil šéfrežisér Werner Dügellin, jsem se mu s mojí basic němčinou pokoušela vysvětlit, jak jinak interpretuje Grossman Kafku. Když režisér Erich Holiger prozradil Dügellinovi, že jsem před 14 dny neuměla ani slovo, dostala jsem neuvěřitelnou nabídku. Smlouvu na asistenta režie. Dva měsíce na odposlouchání a pak jsem byla při Dügellinově inscenaci *Vojcka* a posléze ještě při Dürrenmattově *Play Strinberg*. Pak ale došlo ke konfliktu mezi Dürrenmattem a hospodářským ředitelem, Dürrenmatt odešel, s ním na protest Dügellin, začalo se šetřit – a bylo po snu.

První místo, které jsem si našla na inzerát, bylo dost kuriózní. To jsme jezdili po celém Švýcarsku a vždycky v jisté vytypované čtvrti jsme chodili po domech s krabičkou žlutých a zelených slámek a když si někdo jednu z nich vytáhl, tak jsme ho museli přesvědčit, že má nárok na výhru v té a té hospodě, kde se jim pak předváděli zvláštní, pro dietu vhodné parní hrnce. To nebylo vůbec tak špatné, protože se jezdilo po celém Švýcarsku a navíc jsem na procentech vydělávala velice slušné prachy. Jenomže po 14 dnech se ozvaly moje plotýnky a nedalo se s tím nic dělat. Vzpomínám si, jak jsem brečela do telefonu vedoucí slavistického semináře, jak jsem k ničemu, že nedokážu ani tohle atd. Paní profesorka chvíli poslouchala a pak mi řekla: „Mein liebes Kind, je to taková tragedie nemoc prodávat po domech hrnce?“ – což jsem uznala. A protože mi bylo jasné, že bez slušného germanistického vzdělání žádnou šanci na pořádné místo nemám, tak jsem se přihlásila – za 500 franků stipendia – znovu na filosofickou fakultu, tentokrát na germanistiku a historii. Jenomže když jsem studia skončila, začaly ve školách nabíhat tzv. antibabypilulkové ročníky, žáků bylo čím dál míň a půlka mého ročníku byla nezaměstnaná. Tady bych chtěla říct, že tak laskavé a vstřícné lidi jako byli ti tři úředníci na pracovním úřadě, jsem nikdy a nikde nezažila. Za sklem tam měli obrázek boxera s podtitulkem. „Ne za každou přepážkou sedí zlý pes.“ Mně se posléze podařilo najít místo na učňovské škole, kde jsem učila němčinu, občanskou a hospodářskou nauku, ale taky základy práva, což byl učiněný horor, protože právě na to neexistovala slušná učebnice, takže veškerý materiál jsem si musela opatřovat sama. Když jsem měla učit o tom, co jsou to obligace a akcie, byl v učebnici jejich obrázek, dvě slova o rozdílu mezi nimi a Rothschildův bonmot, že kdo chce dobře spát, kupuje obligace, kdo chce dobře jíst, akcie. Tak jsem šla za naším referentem v bance, jestli by mi to nemohl vysvětlit, a on skutečně zavolal k okénku kolegu a v kanceláři za přepážkou to do mne hustil skoro půl hodiny.

Tím jste mi vlastně odpověděla na to, jak dlouhou dobu jste tam strávila - šestnáct let. Hrály roli, když to shrnete, i jiné důvody ve vašem rozhodnutí emigrovat?

Jo, jeden. Poprvé a naposledy jsem sežrala bolševikovi hada. To bylo v červnu, když jsme měli v rozhlase schůzi. Byl tam Dubček, a říkal – „Oni“ - mínil tím Rusy - a „My“. Říkala jsem si - dobrý, ok, to беру. Když se potom vrátil z Ruska, tak jsem si řekla, to je konec. Ale tak jednoduché to vlastně nebylo. Ve Švýcarsku jsem měla první čas pocít, že jsme možná odešli příliš brzo, že se třeba ještě dalo něco zachránit, četla všechny noviny, které nám posílala Pavlova maminka a všechny německé a švýcarské zprávy o situaci v Československu, ale brečela jsem nad nimi čím dál víc. Definitivně jsem to vzdala, když jsem se dověděla, že emigroval i Josef Jedlička, přítel, kterého jsem si velice vážila.

S emigrací je to jako ze vším. Bud jsou k ní lidé nadaní, nebo ne. A to nesouvisí s tím, jestli znají jazyk země, do které utekli, ani se schopností se ho rychle naučit. Nejspíš to má co dělat s představou, jakou má člověk o sobě. K tomu druhému typu patřil Pavel, tedy spisovatel Karel Michal. Pavel uměl perfektně německy a jeho „Bubáci pro všední den“ mu vydal západoněmecký Hanser Verlag. Kdo Pavla znal dobře, pochopil, jak osudovou roli pro jeho emigraci sehrála jedna nepatrná příhoda. To bylo krátce po našem příchodu do Švýcarska, kdy

Pavlovi jeden náš nový kamarád domluvil schůzku s lidmi z basilejského divadla, kde zrovna hledali dramaturga. V Kunsthalle si k Pavlovi – jen na jedno pivo – přisedl švýcarský novinář Dieter Fringeli. Dali se do řeči a Fringeli se Pavla zeptal, co dělal v Československu. Pavel řekl, že leccos, ale naposledy že byl filmovým dramaturgem a posléze autorem na volné noze. Načež se Fringeli zasmál: „Všichni Češi, z kterými jsem tady mluvil, byli buď dramaturgové nebo spisovatelé.“

A právě to se nemělo člověku, jakým byl Pavel, stát. Protože Pavel se zařal. A když jeho film Čest a sláva v Bočanově režii získal na filmovém festivalu v Benátkách vedle Felliniho Satyrikonu cenu za nejlepší zahraniční film, a jiný náš kamarád mu chtěl domluvit schůzku s jakýmsi vlivným televizním mužem, prohlásil Pavel, že „nepřišel do Švýcarska zahrát nákladného ptáka“ a našel si místo u noční bezpečnostní stráže. Po nějakém čase začal učit na soukromém gymnaziu, první tři roky dvaadvaceti hodin týdně.

Ptáte se na rozdíl mezi Švýcarskem a Německem. Švýcarsko je nepochybně krásná země, ale mně zůstala podivně cizí. Nevím, do jaké míry se na tom podílejí počáteční, ale i dlouhodobé existenční úzkosti a taky ty vysoké hory, kam se jezdí radovat boháčci z celého světa a kde se taky necítím dobře. Ani krajina kolem Basileje ke mně nemluvila. Mám jednu báseň, kde ji oslovuji, aby se pohnula, promluvila, vždyt tady budu přece ležet, – ale ona nic. Teprve když jsem se octla v Bavorsku, tak jsem se poprvé nadechla. Když mě Jedlička zavezl k Herschingu, kde bylo jezero, louky a seníky, tak jsem měla poprvé trochu pocit, že jsem někde trochu jako doma.

Takže vám to vlastně připomínalo Třeboň. Ted' bych se přesunul ke zpětné emigraci, k reemigraci. Proč jste se vrátila do republiky?

Josef Jedlička zemřel v devadesátém roce. Měl plicní emfyzem. Když se mě asi v dvaadevadesátém roce zeptala jeho první žena, jestli se nechci vrátit domů, vykulila jsem na ni oči, jako bych si měla koupit letenku na Měsíc. Nemohla jsem se dlouho odtrhnout od Jedličkova hrobu. Chodila jsem si s ním k večeru povídat, i s naší fenkou, a nikdy mi nikdo neřekl, že pes ne.

Přemýšlela jste o tom, že se vrátíte zpátky?

To je právě to, co já nikdy nevím. Já jsem naprosto intuitivní člověk, o racionalitě se u mne nedá mluvit. Nevím nikdy přesně, co ve mně zraje. A pak najednou přijde rozhodnutí. Během jednoho kroku, jako když jsem si v prvních dnech ve Švýcarsku prohlížela ceny jídla a náhle si spočetla, že na jídlo si tu vydělám i jako posluhovačka, a při dalším kroku už věděla, že zůstanu. S návratem to bylo podobné. Jistě tu hrálo roli, že bolest ze ztráty Josefa už si lehla. A že se mi začalo stýskat po mých starých přátelích, které jsem celá ta léta vídala ve snu, ale vždycky na druhé straně ulice, většinou to bývalo na Vinohradské před rozhlasem, ale nikdy jsem se neodvažovala jít k nim, abych je nekompromitovala. Někteří mě po revoluci navštívili v Německu, a bylo to vždycky, jako bych byla nikdy neodešla.

Intuitivní rozhodnutí?

Byla jsem o vánocích u kamarádů a 27. prosince 93 po večeři jsem je poprosila o psací stroj, že si napíšu žádost o byt. S tím bytem se to táhlo ještě půl roku, ale nakonec to klaplo nad pomyslením dobře, bydlím teď na Barrandově a za domem máme, já a můj pes, les až do Prokopského údolí.

Co vaše bezprostřední pocity po návratu? Měla jste nějaká očekávání, která se vám splnila, nebo naopak očekávání, která se vám nesplnila?

První můj dojem byl pocit nesmírné úlevy, když jsme ještě s Josefem jeli poprvé do Čech a na hranicích chyběly ostnaté dráty. Ten druhý se týkal Hradu. V mých představách byl mnohem větší, a jako by obitý tmavým plechem, prostě sídlo moci. A teď byla jedna jeho část světle zelená a sídlil tam Vašek, můj starý kamarád.

Pokud jde o Vaška, tak je tu ještě jedna vzpomínka ze Švýcarska. Seznámila jsem se v Basileji s Piou Brogliovou, členkou Amnesty International, která měla pod patronací Vaška. A tak vždycky, když Vaška zavřeli, tak jsme psaly jménem AI protestní dopisy prezidentovi, vládě, vyslanectví. Až nás někdo upozornil na to, že důležité je jenom to, co se objeví ve švýcarském tisku a co musí vyslanectví hlásit do Prahy. A že do novin by se to mohlo dostat např. jako protest Švýcarského svazu spisovatelů. Spisovatelské organizace byly ve Švýcarsku dvě. Vlastní svaz spisovatelů, který tvořili většinou starší a méně významní autoři, kteří se výhodně bratřili s normalizačním svazem, jedni jezdili na Dobříš, druzí do Alp, a druhou byla tzv. Oltenská skupina, s významnějšími autory, kde bylo ale také několik rudochů. To jsme poznali, když Pia přednesla návrh, aby Oltenská skupina zvěřejnila svůj protest proti Havlovi zatčení. A teď to začalo. První kdo Piinu žádost odmítl, byl kdosi, kdo svůj nesouhlas zdůvodnil tím, že Havel je z veleburžoazní rodiny, jeho rodiče za války kolaborovali s nacisty a Havel chce v Československu zvrátit socialistické zřízení. Já jsem měla v životě jen dva záchvaty amoku a tohle byl jeden z nich. Přihlásila jsem se a řekla, že bych do těch pohádek chtěla vnést trochu životní prózy. Že nevím, odkud má soudruh tyhle informace, ale já že jsem se právě tohle dočetla nedávno v Rudém právu. A pak jsem jim udělala přednášku o tom, kdo byl Václav Havel senior, jak se Havlovi chovali za války a komu všemu pomohli, o čemž existují svědectví, a kdo je Vašek, kterého znám od 16 let. Zakončila jsem to téměř prorockou větou. Totiž, že kdyby Vašek měl možnost něco někam zvrátit, tak bych určitě nebyla tady.

Moc to nepomohlo. Skupina sice protestovala proti Havlovi zatčení, ale publikovat se to nesmělo. Když jsem o tom vyprávěla filosofu Hansi Sanerovi, který na schůzi nebyl, tak zase dostal amok on.

Ale zpět Vaší otázce, co jsem očekávala a co se nesplnilo.

Očekávala jsem svobodu a to se splnilo. Neočekávala jsem, že nikdo nebude zodpovědný za bolševické zločiny. Neočekávala jsem, že ve vysoké parlamentní funkci bude sedět bývalý estábák. Neočekávala jsem tolik podvodů a mravní otrlosti od politických „elit“. Co se mi splnilo? Poprvé v životě se nemusím především živit. Mohu psát, aniž bych musela shánět kšefty.

Psala jsem verše už jako mladých a nosila jsem je jako všichni z nás, ze skupiny šestatřicátníků, Janu Grossmanovi. To byl náš guru. Když se stal Grossman někdy sedmapadesátém roce – pochopitelně jen nakrátko – redaktorem sbírek poezie v Československém spisovateli, trval na tom, abych mu z těch básní, co jsem mu nosila, udělala sbírku. To po mně mohl chtít právě jen on. Tak jsem mu přinesla *Propadání*, s motem z *Alenky v říši divů*: „Dolů, dolů, dolů, nic jiného se nedalo dělat.“ Čekala jsem na něho roztřesená před Československým spisovatelem, ale on když přišel od Vltavy, tak mi řekl: „Violo, mně se ty básně velice líbí, ale kdybychom to vydali, tak ukamenujou tebe, mne a ještě rozbijou tuhle vitrinu.“ Byl to jeden z nejšťastnějších okamžiků mého života.

Pak jsem se ovšem setkala s geniálními texty Věry Linhartové, a protože jsem neměla nic, čím bych jim mohla čelit, tak jsem přestala psát. Až po víc než třiceti letech, rok po smrti mého prvního muže, když jsme o Dušičkách jeli s Jedličkou do Basileje na jeho hrob, nebyla to vize, ale před sklem auta jsem prostě viděla Pavla tak blízko, že jsem si řekla, tak to se tady někde rozbijeme, a on je tu od toho, aby si nás odvedl. Nestalo se nic, jen na zpáteční cestě jsem si poznamenala na program koncertu – cosi. A ráno při úklidu jsem zjistila, že je to báseň, a nejspíš klíčová. A tak jsem začala psát *Zádušní básně za Pavla Buksu*, s tím, že jsem se potřebovala dovědět, o co vlastně šlo v našem životě, když Pavel spáchal sebevraždu.

Myslela jsem, že jde jenom o tuto jednu knížku, ale pak se už ke konci začala odnožovat *Babí hodina* a pak i ty další sbírky. Vlastně z pocitu, že už nebudu moudřejší, a že jestli chci něco říct, tak že to musím udělat teď.

Jaký vliv měla emigrace na vaše přátelské a rodinné vazby?

Pokud jde o setkání s přáteli, byla to v první chvíli pokaždé radost, že jsme se přece jen setkali. Teprve potom jsme si vyprávěli svoje osudy, a to už nebývalo tak veselé. Některá spojení ale trvala i za normalizace. Tedy v osmdesátých letech. My jsme posílali domů léky, což bylo o to snazší, že Jedličkova první žena byla lékařka. A zpátky nám chodili desky s lidovými písničkami, kterých jsme s Josefem neměli nikdy dost. Jeden pokus pomoci mé kamarádce, která měla potíže z nohama, ovšem znemožnila všeobsáhlá cenzura. Hana po mně chtěla elegantní boty na svoje oteklé nohy. Chodidlo mi ovšem obkreslila tak nešikovně a tak obrovské, že nám nemohli vyhovět ani v továrně na mimořádné velikosti. Tak jsem jí napsala, aby mi poslala radši nějakou svoji starou botu. Učinila tak, leč vrátila se jí se zdůvodněním, že takové věci nelze vysílat do ciziny.

Pokud jde o rodinné vztahy. Svého otce jsem viděla naposledy v devětašedesátém roce ve Stuttgartu, kam přijel přemlouvát své dva nadané žáky, aby si alespoň formálně podali žádost o habilitaci na Palackého universitě, protože, jak říkal, tak malý národ si nemůže dovolit tolik emigračních vln v tak krátkém čase. To jsme ho už s jeho druhou ženou museli podpírat při přechodu široké stuttgartské silnice. Maminku už jsem nikdy neviděla.

Bratra za mnou pustili do Basileje, když se v čtyřiaosmdesátém roce můj muž zabil. Ten týden Jiří mlčel, a jenom poslouchal. Když jsme pak po revoluci byli spolu na Elbě u moře, byl to podivný zážitek. Zapsala jsem ho v jedné básni.

Petr Suchý

Zeptal bych se na první otázku. Odkud pocházíte a v jaké rodině jste vyrůstal?

Pocházím z Ochoze u Brna, kde jsem žil od narození s rodiči a s nejstarším bratrem. Zpočátku jsme bydleli 4 roky u dědy a u babičky, pak jsme se přestěhovali asi na pět let do Brna, do panelového domu. Rodiče později v Ochozi koupili rodinný domek, to mi bylo 11 let. Přestěhovali jsme se tam. Od té doby tam téměř nepřetržitě žiji. Mám tři mladší sourozence, dva bratry a sestru. V době komunismu otec pracoval jako řidič taxislužby ve službách města Brna, řídil dodávku nebo nákladní auto. Matka byla většinou s mými sourozenci v domácnosti nebo si přivydělávala jako uklízečka. Otec má střední vzdělání a matka pouze základní.

Jaké to bylo u vás doma? Měl jste šťastné dětství?

Šťastné dětství... Měl jsem spokojené dětství, nemůžu si stěžovat. Ochoz se nachází v jižní části Moravského krasu, kolem jsou lesy, pěkná příroda. Vždycky jsem byl k té přírodě, takže jsem v dětství se zabýval chytáním ryb, motýlů a vyrážel jsem do přírody. Hrál jsem dětské hry. Když si vzpomenu - to mi bylo asi pět let - říkal jsem, že budu archeologem, lesníkem, cestovatelem. Zajímal mě svět, jeho vývoj, jeho podstata a všechno, co s tím souvisí.

Co jste vystudoval a jak vaše studium probíhalo? Už jsme o to hovořili. Mohl byste to nějak rozvést?

Začal bych tak nějak od počátku. Můj vztah ke škole a ke vzdělávání se vyvíjel tímto způsobem: V první a druhé třídě jsme měli třídní učitelku - bylo to v Brně na ulici Jarouškově - soudružku učitelku Moučkovou. Měla vůči mě, podle mého mínění, nezaslouženou averzi a všemožně se mě snažila zdepat. I když jsem byl malý žáček, tak jsem se nedal a vzdoroval jsem, což ji popuzovalo. Přesto se stále více a více snažila, a neuspěla. Takže jsme se spolu potýkali. Měla nás z češtiny, z počtů, z matematiky. Vycházely mi na vysvědčení objektivně jedničky, dala mi vždycky dvojky a nějak si to zdůvodnila. Nějak mě s tím neotrávila, ale říkal jsem si: co bych se snažil, když to stejně k ničemu nevede. Ke škole jsem začal mít takový rezervovanější přístup. Možná kdybych dostal na začátku školní docházky lepší učitelku, že bych si k té škole vybudoval lepší vztah. Školu od té doby beru tak, že tam převažoval formalismus a spíš strohé biflování, tupé memorování nějakých informací než samostatný úsudek a kreativní myšlení. Myslím, že škola tak nějak ustrnula, že systém školní výuky neodpovídá aktuální době. Tak nějak se to traduje, desetiletí. Někde jsem četl, že v době Marie Terezie a Josefa druhého byli učitelé, kteří byli vysloužilí vojáci a kteří tam zavedli drezúru, musíš poslouchat a budeš sedět rovně, opřený jak pravítka. Nějak se pozapomnělo na to, co razil kdysi Komenský - škola hrou a tak podobně.

Projevila se ve vašem dalším vzdělávání vaše averze vůči škole, nebo to už pak bylo spíše lepší?

V průběhu základní školy jsem neměl problémy. Výsledky jsem měl obstojné. Nějak zvlášť jsem se učit nemusel, ale ignoroval jsem požadavky, které mi připadaly zbytečné. Když si vzpomenu, co po nás chtěla učitelka v dějepise, v zeměpise - kreslit si do sešitu nějaké grafy času, slepé mapky, čmárat do sešitu. Bylo mi to všechno jasné, dokázat jsem si tu časovou, chronologickou posloupnost představit, stejně jako když jsem se podíval do atlasu. Měl jsem obrazovou paměť, tak jsem to viděl. Připadalo mě tupé a ponižující, abych to tam idiotsky kreslil do sešitu. Takže jsem to nedělal. Z dějepisu a zeměpisu mi někdy na vysvědčení vyšla dvojka, protože jsem neplnil nesmyslné příkazy. Tak to je.

Chtěl jsem nicméně ještě dodat, že jsem si uvědomoval, že získávám vzdělání pro další život a profesní kariéru. Vždycky jsem hodně četl, jako dítě. V sedmé třídě, když si vzpomenu, byla učebnice dějepisu. Když jsem se na to podíval, tak jsem učebnici odložil a už jsem se do ní nepodíval, protože předtím jsem měl přečtené dějiny starověkého Říma, tam to bylo podané velice kvalitně. V té učebnici to nesneslo srovnání. Tak to bylo i v jiných disciplínách ve škole.

Ted' se obrátíme k vaší emigraci. Kdy a kam jste emigroval?

Bylo to v roce 1982. Měl jsem po deváté třídě a byl jsem s rodiči o prázdninách na zájezdu v tehdejší Jugoslávii na Vejanovském pobřeží. Rodiče se už předtím rozhodli, že emigrují z tehdejší Československé socialistické republiky. Jejich důvody byly ryze praktické. Prostě chtěli se mít líp. Hmotně. Nesvoboda a nemožnost cestování, to jim ani tak nevadilo. Šlo jim o to, aby na tom byli finančně a hmotně lépe.

Jak dlouhou dobu jste tam s nimi strávil?

Trvalo to od července až do listopadu roku 82. Zprvu nás nepustili z Jugoslávie do Rakouska. Pak jsme odjeli do Bělehradu, kde jsme strávili asi měsíc v uprchlickém táboře pod hlavičkou Spojených národů. Přes OSN nám bylo vyřízeno povolení k vycestování do Rakouska. Tam jsme odjeli a nějakou dobu jsme strávili v uprchlickém táboře v Traiskirchenu u Vídně. Pak jsme byli umístěni v jednom penzionu asi 150 km na západ od Vídně, v jednom alpském

údolí, kde se mi docela líbilo, byla tam pěkná příroda. Měli jsme zažádáno o vycestování a azyl v Austrálii, nicméně posléze nám ta žádost nebyla kladně vyřízena.

Odtud jsme s pomocí jednoho známého v Norimberku překročili ilegálně hranici do Německa blízko Garmish-Parkirchenu. Jeli jsme do Norimberku a tam jsme se přihlásili německým úřadům. Dál jsme byli v uprchlickém táboře Zindorf u Norimberka.

Otec to nějak neustál. Nebyl psychicky připraven na to, že se tam o něj nebudou starat a asi ty výsledky nesplnily jeho očekávání a nebyl na to připraven. Takže pak se s matkou rozhodli, že se vrátíme. Pustili tam za námi jeho bratra se slibem, že pokud se vrátíme, tak to bude beztrestné. Tehdy bylo opuštění republiky trestným činem. Dostal příslib, že se může vrátit, aniž bude nějak postihován.

Co si myslíte, že od toho váš otec očekával? Zmiňoval jste ekonomické důvody, zlepšení ekonomické situace. Ještě něco?

Přesně tak. V té době mi to ani nevysvětloval. Komunikace mezi námi nebyla na patřičné úrovni. Mně to vadilo, ale nemohl jsem s tím nic dělat. Byl jsem vždycky zvědavější. Četl jsem exilové tiskoviny, co vydával pan Škvorecký v Torontu, nakladatelství 68, nebo pánové Pelikán s Tigridem v Paříži. To byl, myslím, časopis Západ¹⁹⁹ a ještě Svědectví.

Kolik vám bylo tenkrát let, když jste tohle četl?

Bylo mi 15 let, právě jsem skončil základní školu. Prostě zajímalo mě to a byl jsem schopen chápat souvislosti a podstatu těch záležitostí, takže jsem si udělal jasno v tom, jaký systém tady v té době byl a že nemá význam a perspektivu tady setrvávat. Na druhou stranu, se mi zase stýskalo po známém prostředí, ale přece jenom po určité době jsem si začínal zvykat. Svět mě zajímal, lákal, a býval bych se tehdy rád dostal někam jinam, abych něco poznal a zažil. Když jsem byl na pohovoru na australské ambasádě - kde nám pak oznámili, že nám neposkytnou azyl nebo nepřijmou nás - tak úřednice se mě nakonec ptala, že to pro mě ta emigrace byla náhlá změna, jak to snáším nebo co cítím. Řekl jsem jí, že to pro mě byla opravdu náhlá změna, ale že už si zvykám a docela mě zaujalo, kam jsem se dostal. Řekla, že děkuje za upřímnou odpověď, a to bylo všechno.

V čem to pro vás byla náhlá změna? Byl jste vytržen od svých kamarádů, nebo jste byl vytržen z nějakých jiných vazeb, které jste tu měl? Jakožto pro dospívajícího to pro vás muselo být docela markantní...

Určitý šok to pro mě byl. Šok, to je možná silné slovo. Abych se přiznal, tak jsem vlastně v té době důvěrné a blízké kamarády neměl. Spíš mě připadalo třeba absurdní, že bych se už nikdy nemohl vrátit do prostředí, ve kterém jsem do té doby žil. Ani na návštěvu. Tím, že jsme se tam octli, tak nebyla cesta k návratu bez nějakých problémů. Připadalo mi to absurdní a nesmyslné. I když mi třeba scházel děda, děda s babičkou, přece jenom jsem už nebyl dítě, které by na ně bylo nějak fixované. To zas ne.

S tím souvisí i další otázka - první silný dojem v emigraci, respektive po odjezdu z Československa, jestli si nějaký vybavujete.

Silný dojem, to se těžko postihuje. Rozhodně bylo zajímavé sledovat tam lidi, jaké měli motivy a pohnutky k tomu, že odešli. Ať už třeba v Jugoslávii, nebo potom v Kaiserskirchenu. Rozhodně byl velký kontrast - vidět, jak to tam funguje, v jakém je společnost stavu. Už jenom na první pohled ta města, vesnice. Jak je to v Rakousku všechno bylo uspořádané, kdežto u nás (to bylo) takové nevýrazné, šedivé.

¹⁹⁹ Americký krajanský časopis, v Paříži nevycházel.

Největší překvapení bylo to, když jsem se tam v těch exilových plátcích dočetl něco o historii – jak třeba proběhl takzvaný Vítězný únor, co tomu předcházelo a co bylo potom. Byly tam objasněny různé souvislosti. Pro mě to bylo rozhodně poučné a zajímavé. Před tou emigrací jsem se už na základní škole věnoval studiu v dějepise a občanské nauce. Různé ty nesmysly, už tehdy jsem tomu nevěřil. Přece jenom, rodiče mě nepoučili, takže jsem mnoho věcí a souvislostí prostě nevěděl a nechápal. Když jsem je nevěděl, tak jsem je nemohl chápat. Teprve tam jsem si leccos přečetl a mnohé mi došlo.

Uměl jste v té době cizí jazyky, anebo jste se to spíš tak doučoval za pochodu? Byl to pro vás problém?

Mám docela cit pro jazyky. Už na základní škole jsem neměl žádné problémy s češtinou, s mluvnicí, s pravopisem. Jednak taky, že jsem hodně četl. Ve škole, když nám vysvětlovala některé mluvnické záležitosti, jsem to zpravidla velice rychle pochopil a pak jsem se nudil. Tam se to pořád znova a znova obměňovalo, různá cvičení, takže mě to spíš otravovalo než aby mě to dál zajímalo. Prostě mi to bylo jasné. Proč se k tomu pořád vracet. Na základní škole jsme měli samozřejmě pouze ruštinu, kde jsem problém neměl. Jak jsme byli v Rakousku, Německu, tak jsem tu němčinu pochytil. K angličtině jsem se tehdy nedostal.

Vyjel jste ještě někam před rokem 89? Co bylo po vašem návratu, jak jste říkal, v listopadu?

No, po tom našem návratu, to bylo ke konci listopadu, umřel Brežněv a pak ho hodili do díry u kremelské stěny. To předznamenalo pád železné opony nebo konec studené války. Pak se tam střídali sovětsí vůdci - Andropov, Černěno, Gorbačov. To už byla perestrojka, přece jenom už se ten komunistický kolos pomalu nakláněl a hroutil, i když to tak zpočátku nevypadalo. Ta eroze byla pomalá, ale nezadržitelná.

V roce 86 jsem s jedním kamarádem jel na léto přes Maďarsko, Rumunsko, do Bulharska na hory. Rila, Pirin, pak jsme byli na pláži u Burgasu, takže cesta trvala asi pět týdnů, bylo to zajímavé. Byla to vlastně má první individuální cesta do zahraničí. Když jsem byl v polovině dubna 86 žádat na tehdejší Leninově ulici na policii na oddělení pasů a víz o vydání pasu, tak jsem trnul, jestli ten pas vůbec dostanu. Úřednice se mě ještě zeptala, jestli jsem nebyl v zahraničí. Já jsem tak hloupě ještě schválně řekl: A kdy? Pak jsem ten pas dostal bez nějakých problémů. Ale nemuselo to tak být. Tehdy, přece jenom, ten pas mohli vydat komu chtěli, a vzít taky. Nevím, jestli je to známo, teď vlastně vydávání veškerých dokladů spadá pod policii, tento systém dobíhá několik let po pádu komunismu. Dneska už to tak naštěstí není. Tato agenda spadá pod běžné civilní orgány, městské nebo obecní, a je to tak lepší, samozřejmě.

Zeptal bych se, jestli jste cítil nějakou touhu vyjet, třeba v tom roce 86 na Západ, nebo už tam ta touha nebyla?

No, určitě. Už tehdy, když mě bylo těch 15 let, tak prostě svět mě zaujal, samozřejmě mě lákal a vábil svou mnohotvárností a rozmanitostí. Ale taky jsem potřeboval mít pocit nějakého zázemí nebo ukotvení, čili domova. Já jsem se tomu systému nechtěl přizpůsobovat a začlenit se do něj. Věděl jsem, že v tom systému nemám nějakou perspektivu, že opravdu jsem ten systém opravdu upřímně nenáviděl a opovrhoval jsem jím, protože jsem věděl, že na něm není téměř nic dobrého.

Je známo, že se v té době nedalo jen tak vycestovat, vzít do kapsy pas a kamkoli jet. Vyřídít si výjezdní doložku, devizový příslib dostat v bance. Výjezdní doložku vydávali na policii, na oddělení pasů a víz. A kdo potřeboval vyjádření zaměstnavatele, případně školy nebo v místě bydliště, kdokoli z těch dotyčných funkcionářů, kteří se k tomu vyjadřovali, mohl zamítnout a tím pádem člověk neuspěl. Tak to bylo.

Jak a kde jste prožíval listopad 89?

Listopad 89 jsem prožil v druhém ročníku zahradnické fakulty v Lednici na Moravě, kam jsem se posléze po určitých peripetiích dostal.

Jaké to byly peripetie? Popište je trochu...

Tak jistě, to je vcelku snadné. Po návratu z emigrace se řešilo, co se mnou bude dál, jaké vzdělání absolvuji. Místní funkcionáři Národního výboru u nás, v Ochozi u Brna, mi nedali doporučení ke studiu na střední škole a rodiče nebyli schopni si to pohlídat. Takže pak už bylo pozdě. A otec mě ještě horko těžko... Na konci léta, v srpnu, jsem se teprve dozvěděl, že jsem se dostal aspoň na zahradnické učiliště. I když jsem měl vztah k přírodě, nemohl jsem si absolutně vybírat, jaký typ vzdělání absolvuji. Přece jenom, nebyla to žádná výběrová škola, takže tam jsem se spíš trápil. Prostě, nebylo to pro mě nic perspektivního. Absolvoval jsem ten učňák, potom jsem si při zaměstnání udělal maturitu a říkal jsem si: za každou cenu se z toho musím dostat. Tak jsem se usilovně připravil na přijímací zkoušky na zahradnickou fakultu, které jsem zvládl na velmi dobré úrovni, takže mě přijali zcela nepochybně a jednoznačně. No, a když jsem v roce 88 nastoupil na zahradnickou fakultu, tak to pro mě bylo obrovské zklamání, protože já jsem měl o vysokém školství poněkud idealizované představy, objektivně jsem nevěděl, jak to funguje. Když jsem to tam viděl, tak to pro mě bylo opravdu velké zklamání a rozčarování. Z prvních ročníků jsem měl ještě dějiny mezinárodního dělnického hnutí a KSČ. Všichni spolužáci aktivně chodili na semináře a připravovali si výpisky. Bylo to absurdní, no.

Vzhledem vlastně k vaší zkušenosti ze Západu – říkal jste, že jste ty věci tam prohlédl. Znamenal pro vás Listopad něco jako takovou jistotu, že už to bude jinak? Jaké změny jste očekával, vzhledem k vaší emigraci?

Pádem komunismu jsem propadl určité iluzi: ne že tady bude idylka a všechno v pořádku, ale že alespoň ta garnitura, která se tehdy dostala k moci, se to bude snažit dělat trochu poctivě a zodpovědně. Ale za rok, nejpozději za dva bylo jasné, že to tak není. Opravdu zklamali, hoši, na celé čáře. Kopat je do zadku, to je málo. Taková korupce, co se tam dělá... já vím, že věděli, že jim nic nestane. Tak co by si nehráblí, že. To je jasné. Nad nimi už nikdo nebyl, tak věděli, že si to můžou dovolit.

Myslíte, že Západ a Česká Republika jsou na stejné úrovni, nebo stále máme co dohánět?

Na stejné úrovni - jak a v čem. Na stejné úrovni to není a hodně dlouho nebude. Já bych se s tím Západem za každou cenu ve všech sférách nesrovnával. Skutečně. Ekonomická vyspělost a hmotný standart, to není všechno. Skutečně. Co bych k tomu dodal. Musím se přiznat, že poznal jsem lepší lidi než v Evropě třeba někde v Africe, mezi černochoy, nebo v Asii mezi lidmi, kteří na tom opravdu nejsou finančně a materiálně příliš dobře. Třeba na druhé straně jejich morální a lidské kvality jsou nezpochybnitelné. To se stalo vícekrát, že jsem se na cestách po světě ocitl ve finanční a materiální nouzi, a černoši v Gambii mě vzali mezi sebe, pomohli mi a rozdělili se mnou o to svoje málo. Bylo mi mezi nimi dobře. Spíš mám pocit, že materiální nadbytek lidí vzájemně odcizuje a oddaluje. Pak se vzájemně pro to, aby pak přežili, bezprostředně nepotřebují. A tím to kazí jejich charakter. Můžou myslet jenom na sebe a nepotřebují ty ostatní k tomu, aby mohli fungovat. Tak to je, to jsem odporoval. Nechci to zobecňovat, ale jeví se mi to tak.

Ještě se vrátím k té, řekněme, rodinné emigraci,. Navázala vaše rodina vztahy nebo vazby s těmi lidmi, nebo spíše ne? Pamatujete si třeba na nějaké přátele?

Když jsme byli v tom Německu, tak jsme tam nějakou dobu pobývali u jedné rodiny, se kterou jsme se znali už několik let dříve. Oni tam emigrovali v roce 79 a vztahy v té rodině nebyly taky moc dobré, protože manžel s manželkou měli na prvním místě peníze a majetek. Byla mezi nimi taková rivalita a snažili se jeden druhého trumfnout, kdo vydělá víc peněz, ten je lepší, má navrch. Takže nebylo to dobré. Potkali jsme tam fajn a příjemné lidi, i když ti Němci jsou slušní, ale vůči cizincům takoví poněkud odměření a rezervovaní. Ale to už tak je. Jinak jsou slušní, ale to už je taková jejich národní povaha.

Udržujete kontakty s tou rodinou ještě dnes, nebo už více méně ne?

No, situace se trochu změnila. Ale vzájemně o sobě víme. Určitě.

Myslíte si, že se od vašich rodičů tou emigrací odvrhli nějací jejich přátelé? Myslíte, že to na to mělo vliv?

Myslím, že ne. Po jejich návratu se v podstatě vrátili k původnímu stylu života, nijak to jejich život nenarušilo. Pokračovali ve vyjetých kolejích. Jediný, který nesl nějaké následky, jsem byl já. Výhradně. Moji mladší sourozenci pokračovali na základní škole a potom, po několika letech, když se hlásili na střední školu, jim učitelé problémy nedělali. Co pamatuji třeba ze základky, a i dál, většina učitelů nebyla nijak zaslepena komunistickou ideologií, ale samozřejmě museli mlčet a aspoň navenek se tvářit vůči tomu systému loajálně. Tehdy to pochopitelně jinak nešlo. Ale rozhodně nějak ten systém sami, z vlastní vůle, aktivně nepropagovali. Ti, co museli, a to bylo všechno.

Myslíte si, že ty vztahy emigrantů, a těch, kteří se potom vrátili, s těmi lidmi tady byly vždycky takhle bezproblémové, nebo jste slyšel nebo četl o tom, že někde nebyly takové, že emigranti reemigranti byli vnímáni jinak? Co si o tom myslíte?

V tehdejší době se oficiálně razilo, že kdo emigruje, je zrádce nebo odpadlík. Mnozí lidé toto hledisko přijali za své. Kdo odejde do zahraničí, tak si zaslouží opovržení, že zradil vlast nebo opovrhnul svou zemí. Dnes je jasné, že to tak není, že přece jenom svět je prostě mnohostranný a k dnešní době už patří, že mnoho lidí vyjede do světa, ať už se chce mít hmotně lépe, poznat jiné kultury a něco zažít. Patří to k modernímu stylu života.

Ještě bych se vás zeptal na poslední otázku. Co vám po emigraci zůstalo jako jisté „dědictví“? Co jste si ze zahraničí, nebo z vašich cest po světě přinesl? V čem to obohatilo váš pohled na současnou Českou Republiku? Nebo i obecně.

Já to řeknu tak: tehdy jsem bral ten návrat jako neúspěch, selhání a určité ponížení. V tom, že rodiče selhali. Jednou si řekli „jedeme tam“, a nebyli schopni se uplatnit. Vrátili se, protože tady měli určitou svou jistotu, dům i svou práci. Chtěl jsem se za každou cenu do toho světa dostat, vrátit. Vrátit se, kdy chci, dobrovolně, jet si tam podle svého. Jenom podle svého uvážení.

A to se vám splnilo, řekněme.

No, splnilo... Musel jsem tomu hodně podřídit a obětovat, skutečně mně v tom nikdo nepomáhal a já jsem si na to musel opravdu vlastními silami vydělat a vydat se do světa na vlastní pěst. Nebylo to vždycky snadné, skutečně ne. To říkám s plnou zodpovědností. Taky jsem riskoval. Nejen zdraví, ale dokonce v několika případech život. Bez přehánění. Nechci, aby to znělo pateticky, ale je to tak.

Dobře. Já vám už jen děkuji za rozhovor.

Olga Marlinová

Zeptám se vás odkud pocházíte a v jaké rodině jste vyrůstala.

Pocházím z Prahy, narodila jsem se a vyrůstala v Praze. Pocházím z dvojjazyčné rodiny a „bi-cultural“ rodiny, kde byly dvě kultury a dva jazyky. Můj otec byl Rus a matka Češka. Mluvilo se oběma jazyky. Otec byl ruský emigrant, který sem přišel ve 20. letech a vystudoval České vysoké učení technické, potom se oženil a žil tady celou dobu. Matka pocházela z české rodiny. Mám ještě bratra, který je o sedm let mladší.

Jaké bylo ve vaší rodině prostředí? Jaké na to máte vzpomínky, formovalo vás to nějak výrazně?

Jistě, že mě formovalo. Rodina formuje člověka velice výrazně na úrovních vědomých i nevědomých. Není to všechno ve vědomí. Hodně jsem se tím zabývala, protože jsem v Americe prošla psychoanalytickým výcvikem. V psychoanalýze se člověk hodně zabývá vlastní rodinou, kořeny, vlivy a tak dále.

Jednak na mě měly vliv obě kultury, oba jazyky, pak tam byly mezi rodiči určité střety a konflikty. Řekla bych, že hodně často to byly kulturní věci. Ale byly i osobnostní. V rodině na mě měla ještě vliv babička, která byla podpůrná osoba, laskavá a hodně pečující. Odmalička jsem s ní byla hodně ve spojení. Otec i matka na mě samozřejmě měli odlišný vliv.

Co se týče emigrace, tam je těch vlivů spousta, sama jsem to zpracovávala ve svých člancích. Můj otec byl ruský emigrant, čili měla jsem příklad člověka, který odešel ze své země, když nesouhlasil s tím, co se tam dělo a bojoval proti tomu. Nějakým způsobem se tady přizpůsobil, v něčem se ale nepřizpůsobil. Prošel emigrací a mělo to na něj velký dopad a vliv. Matka byla sice Češka a vyrůstala tady, ale v mládí se vydala do Francie a pracovala tam v rodinách. Byla tam řadu let a mělo to pro ni velký význam. Už se tam nemohla vrátit, protože za totality spadla klec. Vždycky toužila vrátit se zpátky do Francie. Mokrát mi vyprávěla o tom, co tam prožívala. Pro mě to bylo takové okno do světa za hranicemi. Pro mě to bylo strašně důležité, velmi mě to ovlivnilo.

Oba dva měli nevyřešené vztahy, pocity a konflikty, spojené s tím, že odešli. Otec ze své země, matka se zase nemohla vrátit tam, kde byla velmi šťastná, samostatná, nezávislá. Předávali mě tyhle pocity. Dítě to samozřejmě nabere do sebe, aniž o tom nějak vědomě ví, a identifikuje se s tím. Začíná se s tím ztotožňovat. Ve své vlastní analýze jsem přišla na to, že to pro mě byly velmi důležité motivační faktory pro moje rozhodnutí k emigraci v pozdější době. Odejít z totality, nežít tady v tom prostředí. Že ještě existuje ten svět za hranicemi, kde je možné žít svobodně a kde moji rodiče žili. Byli mi příkladem, že to dokázali. Taky se mnou o tom mluvili, čili mi to zpřístupnili. Tady byla jen propaganda a všechno bylo uzavřené. Mluvím teď o padesátých a šedesátých letech, vyrůstala jsem po válce.

Co jste vystudovala a jak studium probíhalo?

Vystudovala jsem psychologii, specializovala jsem se na klinickou psychologii. I když to bylo za totality, měli jsme ještě na katedře tři profesory ze staré doby, kteří byli velcí odborníci a hodně nám přednášeli o věcech, které oficiálně nebyly povolené. Byli před důchodem a už jim na tom tolik nezáleželo. Nebáli se říkat věci, které byly třeba neschvalované. Později jsem to ještě víc ocenila, když jsem si uvědomila co dokázali a v jakém to bylo systému. Studium bylo na celkem dobré úrovni. Měli jsme velice dobré interdisciplinární studium. Studovali jsme třeba s mediky, některé přednášky jsme měli z psychiatrie, z interny, na úrovni mediků. Samozřejmě nějaká omezení byla a byla značná co se týkalo literatury, dostupnosti psychologické literatury a dostupnosti zahraniční literatury. Spousta věcí byla na indexu, takže jste v univerzitní knihovně nemohl získat třeba sebrané Freudovy spisy. Muselo to být povolené. Dostala jsem povolení, jako studentka psychologie jen k některým pracem. Bylo omezené, co nám povolili a co ne. Takže jsme to sháněli, pokud někdo měl zájem, po soukromých knihovnách. Lidi měli z první republiky ještě nějaké knihy schované. V tom to bylo omezené a poplatné propagandě. Samozřejmě jsme měli marxismus, museli jsme z toho skládat zkoušky, dialektický materialismus a jak se to všechno jmenovalo. Řekla bych ale, že po odborné stránce studium bylo dobré. Když jsem přišla do zahraničí, do Ameriky, tak jsem zjistila, že jsem měla dobré základy.

Ve kterém roce jste studium ukončila?

V šedesátém.

Po ukončení jste pracovala v oboru?

Potom jsem pracovala v oboru, než jsem odjela. Tedy, odjela - než jsem emigrovala. V té době to bylo samozřejmě nelegální. Člověk odcházel a věděl, že se nemůže vrátit, pokud se rozhodne zůstat za hranicemi. Získat vůbec tu možnost bylo velmi složité a těžké.

Kdy a kam jste emigrovala, do jaké země?

Emigrovala jsem do Rakouska. Na několik dní byl turistický zájezd do Rakouska ve Vídni. Z toho zájezdu jsem utekla. Protože jsem měla příbuzné ve Spojených státech, tak jsem jela na americké vyslanectví, kde jsem se hlásila. Propojili mě tam s organizací, která v té době fungovala. Jmenovalo se to Czechoslovak Fund for Refugees...

Czechoslovak Refugee fund...

Takhle. No a ti mě potom v něčem pomáhali. Pomohli mi třeba v tom, že mě dali (peníze). Neměla jsem samozřejmě peníze a prostředky k životu. Umístili mě do hotelu. Byl to příšerný hotel, starý a hrozný, plný alkoholiků a prostitutek. Ale na ty první pobyty. Strýček z Ameriky mi poslal nějaké peníze, takže jsem měla prostředky k životu. Pak jsem pracovala. Dělal jsem služku v rodině, abych si vydělala nějaké peníze, protože v oboru se nedalo vůbec pracovat. V té době byli uprchlíci - byla studená válka, v roce 64 - byli nahlížení se strašně velkým podezřením, jestli nejsme špióni. Fond pro uprchlíky - tam nás hodně vyslýchali, zpovídali. Bylo to jako výslech. Na rakouské policii nás taky zpovídali. Byla to hodně napjatá atmosféra v té době, nepřátelská, a řekla bych, že velice podezřívavá vůči lidem z východu. Nedávali povolení k pobytu, jenom přechodné. Bylo velice těžké tam zůstat. Musela jsem tam mít blízké příbuzné nebo rodinu, jinak dávali politický azyl lidem v podstatě výjimečně. Bylo to velice výjimečné. Jinak tam nebylo možné zůstat.

Změnilo se to v šedesátém osmém. Protože po okupaci vzali nějaké uprchlíky. V průběhu půl roku jsem pochopila, že všelijaké peripetie a těžké situace, které jsem tam zažila budu řešit tím, že budu emigrovat dál, a sice do Ameriky. Měla jsem kontakty, měla jsem tam v New

Yorku strýčka. Musím říct, že se mi moc nechtělo, nechtělo se mi odjíždět z Evropy. představovala jsem si, že budu žít v západní Evropě, ne ve Spojených státech. Bylo to pro mě těžké, byla to velká kulturní změna, životního stylu, všeho. Odhodlala jsem se k tomu, protože situace byla hrozně omezená. Nemohla bych tam vůbec pracovat ve svém oboru.

Můžete říct, jak dlouhou dobu jste strávila v Rakousku a potom jak dlouho jste strávila v Americe, ve Spojených státech amerických?

V Rakousku asi celkem rok, v Americe 27 let.

Co mělo hlavní úlohu v tom vašem rozhodnutí odjet, jaká hlavní faktor tam hrál roli? Režim nebo nějaký jiný faktor?

Řekla bych, že nejdůležitější faktor byl opravdu režim. Způsob života, nesvoboda, omezení. Strašně mi vadila nutnost přetvářky. Člověk musel žít s maskou a nemohl být sám sebou. To mě neustále rozčilovalo a těžce mi to vadilo. Byla jsem vychovávána v rodině, která byla antikomunistická, a teď jsem musela žít v systému, který byl ovládán ideologií a propagandou. Všude. Člověk se musel nějakým způsobem přizpůsobovat. Když jste byl na vysoké škole, nemohl jste říkat svoje názory. To nešlo. Velice mi to vadilo.

Pak byly motivy, které jsem vám už začala říkat, a které, myslím si, nebyly ani vědomé. Na ty jsem přišla právě psychoanalytickým zkoumáním. Měla jsem v té době i nevědomé motivy, identifikace s rodiči. Otec byl emigrant a matka v určitém smyslu taky. Tíhla k tomu. Nebyla sice emigrantka, ale neměla tu zkušenost ze zahraničí zpracovanou, řekla bych. Psychicky je strašně těžké zpracovat emigrantství. Člověk na tom pracuje celý život. Rodiče ještě navíc měli ten problém, že přišla válka a pak komunismus. Všechno to byly traumatické zkušenosti.

Co vaší známí, vaše okolí, jak se k tomu stavělo? Věděli o vaší emigraci?

Jenom velice málo lidí, řekla bych. Z mých přátel asi jenom dva. Dva nebo tři. Věděl to můj bratr, ale například jsem to neřekla otcí. Jednak jsem se bála, že by mi to vymlouval, ale taky jsem se snažila co nejméně lidí s tím co nejméně zatížit, protože jsem věděla, že pak bude vyptávání, výslechy. Můj bratr musel jít na výslechy. Tak jsem je taky chránila, tím pádem. Sebe i je.

Myslíte, že ti lidé, co to věděli, cítili to samé co vy? Ten tlak?

Myslím, že ano.

Takže víceméně se k tomu stavěli pozitivně. Měli k tomu pozitivní vztah.

Ano.

Trochu jste o tom mluvila. Jaký první zážitek na vás zapůsobil nejdříve? Budeme tedy mluvit především o tom Rakousku. V Rakousku nebo ve Spojených státech. První dojem, zážitek.

V Rakousku byl první zážitek ten, že jsem se dostala do úplně barevného, pohádkového světa. Všude bylo spousta věcí a barev. Pamatuji si barevnost proti tomu našemu šedivému světu. Můžete to asi těžko pochopit. Bylo to všechno jednobarevné, šedivé, oprýskané. Najednou všechno bylo úžasně barevné, různorodé, bohaté, že se to zdálo až pohádkové. Pamatuji si ty světla, barvy, všechno to zboží. Neměla jsem na nic peníze, měla jsem s sebou jenom nějaké kapesné. Bylo to ohromující.

Lidi se také chovali jinak. Pamatuji si, že volněji. Bylo vidět, že lidé jsou svobodní, že se nebojí, že nejsou - jako tady - stažení, zastrašení a tak. Postupně to bylo čím dál patrnější.

Vnímala jste rozdíl mezi Evropany a mezi Američany? Byl tam, myslíte si?

Určitě. Když jsem se dostala do Spojených států, tak jsem měla kulturní šok. Měla jsem ho i v Rakousku. ale ve Spojených státech byl ten kulturní šok horší, protože tam byl svět hodně odlišný od evropského. I když, řekla bych, New York má ještě hodně evropského, na rozdíl od jiných amerických měst. V té době to pro mě byl velký rozdíl. Ve způsobu života, v mentalitě. Nebyla tam historie, kultura, na kterou jsem byla zvyklá. Tradice, historie, umění - všechno, co bylo součástí mého prostředí odmalička. Všechno se zdálo nové. Pamatuji si, že New York na mě udělal hrozný dojem, že se mi zdál strašně ošklivý a nepřístupný. Takové chladné, nepřístupné a divné město. Trvalo mi dost dlouho, než jsem si zvykla. Pak jsem si postupně zvykala a viděla jsem, že tam byly i evropsky vypadající čtvrti. Hledala jsem, co mi tam připomíná domov, Evropu. Musím říct, že Evropa - nejenom Praha, ale protože jsem rodilá Pražanka, vždycky jsem měla k Praze strašně silný vztah - byl jeden z důvodů návratu. Stýskalo se mi. Milovala jsem Prahu, stýskalo se mi ale po Evropě vůbec, po kultuře. Tím, že tam je nový svět, tak je daleko dynamičtější, daleko otevřenější. Byl jste tam?

V Americe jsem nebyl.

Je daleko dynamičtější, daleko otevřenější. Je tam větší tlak. Když tam přijdete, tak je to rozdíl od Evropy. Už ne takový, v té době to byl propastný rozdíl od té naší totalitní skutečnosti. Najednou se octnete v otevřené společnosti.

V Rakousku to bylo takové přechodnější. Je tam taky hodně Čechů, a patřili jsme předtím k jednomu celku za Rakouska-Uherska. Máme tam hodně společného - v architektuře, v umění, jazyk je srozumitelnější. Všecko je prostě tak, že v tomhle ohledu jsem se tam cítila víc jako doma. Na druhé straně tam nebyly podmínky k životu a k vývoji. Pro emigranty to bylo v té době strašně omezené. Kdežto Amerika zase dávala možnosti, ty možnosti byly veliké a pozitivní. Amerika je země emigrantů, vždycky tam přijímali lidi velice dobře. Zejména v té době. Bylo to velice vstřícné. Pořád vidíte, že spousta lidí tam přichází z různých zemí. Byla i pomoc pro emigranty. Byly tam různé společnosti, organizace atd. Člověk se mohl učit zadarmo jazyku, angličtině. Já jsem chodila k nějaké starší paní, která dobrovolně učila cizince. Tím způsobem pomáhala. V Americe berou lidi hlavně na základě toho, čeho je člověk schopen. Jak pracuje - na to je tam veliký důraz. Když se prokážete jako schopný člověk s dobrou pracovní morálkou, tak vás přijímají, hodně vám pomůžou, dají vám oporu.

My už jsme to nakousli předtím, ale zůstala jste ve vašem oboru?

Ano. Zůstala. Dostala jsem tam místo, poměrně velmi brzo - během několika měsíců - v psychiatrické léčebně, jako psycholožka.

Kde to bylo?

V New Yorku ne, ale v městečku, které bylo asi v půlhodinové vzdálenosti od New Yorku. Jmenovalo se to Rockland State Hospital. Byla to státní psychiatrická léčebna. Dost zastaralá, připomínalo to naše Bohnice. Byl to pro mě v té době šok, protože jsem si Ameriku idealizovala a představovala jsem si, že je tam všechno na vysoké úrovni. Což nebylo. Tahle léčebna byla hodně pro chudé lidi, ale byly tam samozřejmě i jiné léčebny. V Rocklandu měli volná místa psychologa, takže mě vzali. Dostalo se mi velké podpory a byla to v té době pro mě ohromná příležitost. Dali mi čas se učit novým metodám. Musela jsem pak udělat

zkoušku, během roku, na pozici klinického psychologa. Napodruhé jsem ji udělala. Bylo to hlavně jazykově obtížné. V těch zkouškách jsou multiple choice, oni byly písemné. Jestli znáte multiple choice - jsou to tři otázky, musíte vybrat tu správnou. Jsou tam velmi malé rozdíly a musíte přesně odhadnout tu správnou. Na to člověk potřebuje dobrou znalost jazyka. Bylo to ze začátku těžké. Sice jsem se angličtinu učila asi sedm let, než jsem tam jela, ale byla to víc školní angličtina. Samozřejmě mi pomohlo, že jsem se mohla domluvit a že jsem mohla dostat místo. Jinak bych ho byla nedostala. Ale nestačilo to.

Měla jste v Čechách možnost dostat se k angličtině?

Měla, ale soukromě. Chodila jsem léta na soukromé hodiny, potom jsme to měli na gymnáziu a na vysoké.

Tohle zaměstnání jste dělala celou dobu?

Celou dobu. Amerika mi pomohla k vývoji v mojí práci a v mém oboru. Postupně jsem získávala větší specializaci. Nejdřív jsem pracovala jako psycholog na klinické psychiatrické léčebně, potom jsem pracovala ve škole pro neslyšící, a pak jsem mimo to taky pracovala na klinice. Dělala jsem psychoterapii na večerní klinice, protože mě to vždycky velmi zajímalo. Vzali mě, bylo to za nízký plat, ale byla to velká praxe. Dostala jsem se do psychoanalytického institutu, což byl můj sen - dělat psychoanalytický výcvik. Dali mě tam velice dobré stipendium. „National institute of Mental Health“ dával v té době dva fellowshipy pro psychology každý rok. Jeden z nich jsem dostala jako první Češka z východní Evropy. Dávalo vám to stipendium, na které člověk mohl normálně skromně žít a kromě toho platili dva roky výcvik. Pracovala jsem na klinice - to bylo asi 15 hodin týdně - s pacienty a byl tam k tomu ten výcvik. To je jinak velmi drahý výcvik, protože člověk musí platit osobní analýzu a supervizi. Výcvik trval pět let. Dva roky jsem na to měla stipendium a tři další jsem si musela platit sama. To už jsem ale měla svoje klienty, které nám posílali přes institut. Začala jsem svoji soukromou praxi a pak už jsem si to mohla platit sama. Byla to v té odbornosti obrovská pomoc. Byl to špičkový institut v New Yorku, který je známý v Americe. Jmenuje se to Williamson White. Říká vám něco jméno Erich Fromm?

Samozřejmě.

Ten byl právě v tom institutu velmi činný. Bohužel, když jsme tam přišla, už tam nebyl. V té době už byl v Mexiku. Ještě si ho tam lidé velmi dobře pamatovali a byl tam velice respektován. Ihned jsem se seznámila s jeho pracemi, tehdy to u nás nebylo vůbec k dostání. Kniha jako „Útěk od svobody“ - „Escape from Freedom“ - vůbec tady nebyla. Byla na indexu, protože byla proti totalitě.

Byl to neoanalytický institut, velice otevřený. Tolerovaly se tam různé názory, různé přístupy, byl neortodoxní. Připadalo mi to jako nereálný svět. Po tom, co jsem zažila v totalitě, to byl neuvěřitelný rozdíl.

Kdy jste se vrátila zpátky?

V devadesátém čtvrtém roce. Plánovala jsem to několik let, několik let jsem na tom pracovala. Pozvali mě učit na univerzitu, na katedru psychologie. Jeden můj bývalý profesor mi řekl: mohla byste tady psychoanalýzu učit. To mě velice podnítilo. To byl jeden faktor, velmi důležitý, že jsem tady mohla uplatnit něco ze svých zkušeností a znalostí. Mohla jsem to sem přinést, protože tady byla psychoanalýza hodně omezená. Za totality existovala, ale v malém kruhu lidí, neoficiálně. Zavést psychoanalytický kurz pro studenty pro mě bylo hodně lákavé a důležité. Chtěla jsem se taky vrátit domů a žít tady ve svobodě. To byl silný motiv, protože

jsem tady nikdy svobodně žít nemohla. Tím, že jsme byli od toho domova odříznutí - patnáct let jsem sem vůbec nemohla - potřeba vrátit se a být v kontaktu byla velmi silná.

Co nová česká svoboda - jak na vás působila v těch prvních letech po vašem návratu? Čím vás zklamala nebo čím vás naopak potěšila?

Potěšilo mě to, že se to otevřelo, že najednou tady byly knihy a časopisy ze Západu, že tady byla možnost svobodně žít a setkávat se s lidmi. Tohle všechno pro mě hrálo velkou roli, na univerzitě jsem mohla říkat svoje názory. Porevoluční nadšení trvalo dlouho.

V té první vlně, řekla bych, takové euforické, jsme tady byli dost přijímáni. Pak se to změnilo. Pak nastala ta zklamání, protože spousta věcí, které se jevily jako pozitivní, se ukázaly jinak. Ptal jste se, co tady bylo negativního. Řekla bych, že jsem shledala, že lidi byli velice poznamenáni totalitou. I když jsem věděla, že tady byla totalita, neuměla jsem si představit, do jaké míry jsou tím lidé poznamenáni. Nežila jsem tu 27 let, žila jsem v otevřené společnosti. Postoje lidí tady mě potom strašně vadily – strach, podezřívavost, závist. Řekla bych, že je to tady hodně vyjádřené. V Americe ta závist prostě není. Lidé, když jsou úspěšní, jsou hodnoceni pozitivně. Závist je tu strašně zakořeněná. Když jste úspěšná nebo máte víc než oni, tak jim to vadí a nepřejí vám to. Nepřející postoje - to tady hodně převládá. Jsou tu výjimky. Myslím si, že vaše mladá generace, tam už to bude jinak. Střední a moje generace, tam jsem to hodně cítila. Řekla bych, že ta zklamání byla v lidech, především o lidech.

Na druhém místě je tu nedostatek etiky - dodržování slova, dodržování smluv a všechny tyhle věci. Zákony, legalita, to tady špatně funguje. Všechny pilíře demokratické společnosti. To se tady teprve vyvíjí. Stát není dostatečně právní. Je tu nedostatek politické kultury, samozřejmě. Potom podvody, vykrádání, to se tady rozvinulo ve velké míře. Samozřejmě jsem se s tím setkala v osobním styku. Lidé vůbec nedodrželi, co mi slíbili. Opakovaně. Na univerzitě, kde jsem učila, bylo jednání také často neetické. Současně jsem viděla, že lidi se bojí a že proti tomu nevystoupí. Studenti si stěžují po straně, ale nevystoupí. Většinou - ne vždycky - si nechtějí udělat nějaký problém, když nesouhlasí s tím, co se tam děje a tak dále. Taková zstrašenost, tak mi to přišlo. Strach z autorit, z lidí, kteří mají moc. V neposlední řadě nedostatek služeb a úrovně. Životní úroveň, to byl velký rozdíl. Abych vám dala příklad: šla se svým příjmem desetkrát dolů, když jsem přišla. Lidi se na mě koukali a nechápali, co to dělám. Člověk nemá v životě jen motivaci materiální. Jak říkal Solženicyn: „Ně chleba edinyj živ čelovek“. Nechápali, že to všechno člověk nedělá jenom z ekonomických důvodů.

To je zajímavé. Jste druhá, kdo mi to říká. Jeden pán mi říkal, že by tu pracoval klidně i zadarmo. Přesto ho nechtěli, nebyli schopni to pochopit. Myslíte si, že tyto - když to řeknu silně, „totalitní návyky“ - že tedy mizí, nebo spíše z té společnosti nemizí?

Řekla bych spíš, že nemizí. V tomto jsem dost pesimistická. I když vidím, že s vaší novou generací a s lidmi, kteří budou jezdit do ciziny, žít jinde, mít jiné zkušenosti, se to bude měnit. Myslím, že to je nejméně na dvě generace.

Ještě se vrátíme k vašemu návratu. Obnovila jste nějaké staré vazby?

Obnovila. Někdy jsem zjistila, že to jde, v některých případech. V některých případech to nejde. Dožila jsem se tady velkých zklamání. Toho, že když jsem sem jezdila, lidi mě přijímali, protože to bylo pro ně zajímavé. Když jsem se ale tady octla a potřebovala jsem sama pomoc, tak jsem jí nedostala. Musím říct, že se to týká i příbuzných a některých přátel. Bylo to velké zklamání. Spoléháte se na staré vazby, na toho, koho tady máte. Řekla bych, že tady mám přátele, vzájemně si pomáháme. Našla jsem si i nové přátele. Trvalo to dlouho.

Všeobecně mi přijde, je to taky z totality, že si tady lidé moc nepomáhají. V rodinných úzkých vztazích ano. Ale jinak, ve své generaci a ve střední - nechci to říkat všeobecně, protože mezi mladými lidmi to je jinak – jsou lidé jsou opatrní, ostražití, starají se hlavně o své výhody. Zkušenost z univerzity je, že lidé, kteří se mnou souhlasili, se mě nezastali, když přišlo k tomu, že by se něco mělo dělat. Znamenalo by to vyjádřit se proti vedení.

Co se týče starých vazeb, zjistila jsem, že tam je taky problém, a ten je pro reemigranty dost všeobecný: my si nerozumíme s lidmi tady. O tom právě taky píšu v tom mém článku. Máme jinou zkušenost. Jinak jsme žili. Vytvořili jsme si jiné hodnoty a postoje. To naráží. Lidé tady mají jinou zkušenost a jiné postoje. My tomu taky nerozumíme, je to z obou stran. Zdejší lidé totálně zkreslují naši zkušenost. Lidé tady si myslí, že v zahraničí každý přišel k bohatství a já nevím, jak úžasně se tam měl, a závidí. Nevidí ztráty, co jsme tam museli prožít. Emigrace je traumatická situace. Jste odříznutý od svých lidí, od kořenů a všeho. Jak jsme tam za všechno museli bojovat, snažit se a pracovat. Tam je konkurence. Musíte ze sebe vydat maximum, abyste to zvládli. Všechny ztráty, co jsme museli prožít, a kolik lidí se tam zhroutilo a zasebevražďilo, o tom jsou statistiky. Málokdo to tady chápe. Myslí si, že tam někdo šel zbohatnout a že mu to spadlo do klína.

Na druhé straně bych řekla, že reemigranti zase často nechápu lidi tady, co tady prožili a s čím museli zápasit. Je to těžké pochopit.

Takže do určité míry je to oboustranné.

Oboustranné. Oboustranné černobílé vidění.

Pokud už nechcete nic dodat, děkuji vám za informace a za rozhovor.

Jiří Holásek

První otázka bude odkud pocházíte a v jaké rodině jste vyrůstal.

Jsem rodák z Poštorné u Břeclavi, my říkáme „Poštórňa“, ne Poštorná. To všechno byl pozdější jazykový vývoj. Narodil jsem se v rodině lidí, kteří byli chudáci oba nemanželští. Velice to formovalo moje rodiče. Za prvé byli velice nábožensky založení; maminka byla vychovávána prakticky na faře. Tatínek se vyučil kovářem, maminka dělala v břeclavském pivovaru. Našli se tak: Za první republiky a za Rakouska se chodilo vandrem. Když někdo udělal v nějakém řemesle mistrovskou zkoušku, tak se stal tovaryšem a mohl pracovat samostatně. Zajímavé je, že v budoucnu to potkalo například medicínu. První atestace, to mohl (lékař) pracovat samostatně. Druhá - to už mohl být mistr, mohl učit a byl zodpovědný za celé oddělení. Takže něco podobného jsem potom později zažil v medicíně.

Tatínek, jak šel vandrem, to bylo zajímavé. Vyprávěl, jak byl na vandru v Maďarsku i Polsku. Přišel k místnímu kovářovi. Tehdy (ho) měla každá dědina, všechno bylo (převáženo) koňskými a kravskými potahy. Přišel k tomu kovářovi, pozdravil, ukázal svůj tovaryšský list a kovář buď pro něho měl práci a zaměstnal ho, ale když neměl práci, tak mu alespoň dal najíst a mohl se tam vyspat, když přišel večer. To bylo pěkné. Tovyaryši sehnali hromadu zkušeností, styků. Tatínek se naučil i jazyky. Jednou skončil v Poštorné, nějak tam spravoval studnu a vylezl z té studny, tam seděla nějaká děvčata a hihoňala se. Strašlivě se řehtala. Byla špinavá a zašmouaná. Tak poznal mojí maminku. Potom chodili do Orla a cvičivali spolu.

Tatínek šel potom na vojnu a protože ty kováři a podkováři chodili ke kanonýrům nebo k jízdě – v tu dobu jsme ještě měli i jízdu – tak si tam, na vojně, udělal školu. Zaprvé měšťanku a za druhé školu veterinárního technika. Což ho potom velice ovlivnilo, protože když jsem dorůstal do rozumu já, pro něho by byl vrchol, kdybych se stal veterinářem. Na vojně měli veliký respekt. Maminka ze mě chtěla mít faráře.

Jak říkám, to jejich pozadí muselo být strašné, když si uvědomuji, jak vykládali, jak jimi společnost tehdy opovrhovala. Oni z toho vyvodili takové důsledky, že když spolu spali, tak z toho byly děti. Byli jsme sice jenom čtyři, ale oni asi spávali tak málo, protože výchova byla tak tvrdá. Obracelo se to tak, že třeba oni, protože jsme byli chudobní, jsme spávali třeba po dvou. V jednom jediném pokoji. Maminka spala v kuchyni. Vtrhli tam třeba ve dvě v noci a: „Proč nemáš ruce na dece?“- „Protože je mi zima“- „Nevykládej!“- Ještě jsem nevěděl, co bych s těma rukama pod dekou mohl dělat. Byl jsem ještě hloupý. Byli na tom chudáci takhle - tak byli stigmatizováni tehdejší společností. Takže toto je můj původ.

Tatínek, protože byl obrovský vlastenec, zůstal na vojně jako déle sloužící. Stal se nějakým důstojníkem stráže obrany státu, to byli jak dneska jsou kontráši... ne, on se stal styčným důstojníkem stráže obrany státu, to bylo něco takového. Když jsem se narodil a měl dva roky, přeložili ho na Slovensko do Medzilaborcí. Odsud nás Slováci vyhodili, dostali Slovenský

štát. Je zajímavé, že to v něm nikdy - v našich rodičích ani ve mně - nic nezanechalo. Nemůžu si pomoci, sám tomu nevěřím.

Vzpomínám si, když tatínek vyvěšoval černý prapor v kasárnách, ptal jsem se co to je a proč to je. On říkal: umřel tatíček. A měl slzy v očích. Mě to nějak nešlo (dohromady) -tatíček tam leze a tatíček umřel. Ve dvou letech. Mám na to naprosto jasnou vzpomínku. Mám ještě jednu vzpomínku, na to Slovensko. Našli jsme tam modřítko, šmolku takzvanou, s dalším klukem nějakého důstojníka. Víím, že pořád říkal: už jim teče do bot. To asi Němcům, když tehdy v Polsku řádili, já nevím. Už jim teče do bot, a já jsem si hrál mezitím s tou šmolkou. Dostal jsem strašlivý nářez. Potom, když jsem ve škole četl, že když lidi dříve neuměli číst a psát a měnily se třeba pozemky - tak vzali deset kluků, zmlátili je na těch změněných pozemcích a ti si to potom pamatovali do konce života. Chápu, že něco takového mohlo být. Tam jsem se narodil. Potom jsme se několikrát stěhovali, tatínka za Vítězného Února vyhodili ze státních služeb a šel dělat zpátky svoji kovařinu do státních statků.

Co jste vystudoval a jak vaše studium probíhalo?

To je taky taková věc. Zažil jsem několik reforem. Za reicher, když skončila válka, mě bylo deset let. Chodilo se tehdy do gymnázia ze čtvrté obecné. Chodil jsem do školy v Ivanovicích u Brna, to je dědinka, která měla jednotřídku. To je zajímavé, syn se přestěhoval ze Švédska, našel si s rodinou byt v těch Ivanovicích, ve kterých naše rodina strávila (mládí). Dnes je to milionářské centrum, dá se říct. Byl jsem u nich, ten starší vnuk měl teď narozeniny, pět let. Oslavovali jsme to, ze zahrady vedle přišla ženská a říkala: „Poslyš, ty už mě nepoznáváš, že?“ Říkám: „Ne, ne. kdo jste?“ „Já jsem nějaká Čechová, chodila jsem s tebou do školy. Já říkám: „Ano. Ano.“ Všichni od pětadesáti do pětasedmdesáti, co tam ještě žijí, jsou moji spolužáci.

V Ivanovicích jsme byli a skončila ta válka. Protože Rusové se tehdy ožrali v Brně, a my jsme byli čtrnáct dní ve sklepě, měli jsme jídlo tak na tři, čtyři dni. To je zajímavé, to není škola, ale člověka to taky formovalo.

Bylo tam 40 lidí a bylo to vypočítané tak pro 12, že nás tam bude. Když to tak dlouho trvalo ty lidi, co tam měli takové ty bunkříčky, utekli z lesů. Bylo nás tam přes 40, v tom sklepě. Nevím, jestli možná dvačtyřicet. Dodnes se občas scházíme, co ještě žijeme, a vykládáme.

Oni na tatínka: „Vy jste důstojník? Cítíme tady vůni chleba, jenom 300 metrů je pekárna, doneste aspoň chleba, ať můžeme něco pojmít.“ Tatínek říkal: „Jako vyškolený voják víím, že mají být aspoň dva. Kdyby se něco stalo s jedním, aby druhý mohl provést úkol a mohl říct, kde leží zraněný.“ Jenomže, nikdo se z těch lidí nenašel. Tatínek - nevím, jestli jim chtěl udělat ostudu - mě vždycky na všecko bral. Říkal: „Jirko, půjdeš se mnou?“ Říkám: „Půjdu.“ Šli jsme a dostali jsme to oba. Dostal jsem to jenom do nohy, tatínek to dostal do krku, do ruky a taky do nohy. Natolik, že jsme mohli jít. Jeden z těch, co přišli z toho lesa, byl doktor. Měli jsme nakonec štěstí, že nám vyškubal střešiny. Buďto to byl granát, který tam dopadl, nebo to byla mina. Potom jsme se dozvěděli, kdo po nás střílel, ale to s tím nemá nic společného.

To ze mě udělalo pacifistu. Říkal jsem si, že tento svět bude určitě válčit dál. Alespoň ať válčím jako doktor nebo jako veterinář. Spíš mě zajímala ta medicína. Chtěl jsem dělat tu medicínu hlavně proto, že jsem veliký milovník folklóru. Hraji na všechny nástroje od cimbálu, akorát na klarinet hraji velice škaredě a falešně. Ani housle nemůžu udržet. Dokonce jsem dělal u profesora konzervatoře, soukromě, čtyři roky. Ředitel hudební školy, který si myslel, že to nějak společnosti vrátím, mi to sehnal. Jenomže já byl na lidovou muziku, s cikánama, a tak. Ty peníze mě pak pomohly dostudovat, nahrával jsem po různých podnikách, zachránilo mě to studie, protože to byla masová činnost. Naši byli, jak říkám, lidovci. Kromě toho Poštorenská kapela zanechala samozřejmě v tom poštorském obyvatelstvu takovou hrdost, i komunisti na to byli hrdí. Když zrušili skauting, pořád jsme

pracovali. Dokonce, myslím, devětačtyřicátý rok - šli jsme prvního máje v kroji, a zpívali jsme amerického námořníka: „S čistým štítem všude bojoval sovětský námořník.“ Lidi tleskali, byli rádi. Nikdo nás neudal, z těch, co to znali.

V pětačtyřicátém jsem se připravoval na zkoušku na gymnázium, do primy. Jenže oni udělali reformu - pan Zdeněk Nejedlý - takže jsem chodil do páté třídy. Učil jsem se stejnou látku, co v té čtvrté obecné. Pan řídící učitel Kalužík, ten to dělal tak, že říkal: ty už umíš číst, tak si sedni do druhé lavice. A už jsem byl ve druhém ročníku. Pak jsem se hlásil, když byli třetíáci a čtvrtíáci zkoušeni, tak mě posadil do čtvrté lavice a už jsem byl se čtvrtákama. Protože mě chtěl nějak unavit, nechal mě opravovat a doučovat ty prvňáčky. Vlastně jsem tu látku dělal potřetí. Byl jsem se čtvrtákama, ještě jako třetíák nebo druhák. Byla to ztráta života, když si uvědomuji, že to mám s těmi chorobami spočítané. Počítám s každou hodinou a každým dnem. Jaká to byla strašlivá ztráta času.

Pak jsem z té páté šel do gymnázia, do primy. Dělal jsem primu, sekundu, a dědek Nejedlý si vymyslel jednotnou školu. Poslali nás zpátky do třetí a čtvrté měšťanky, která byla jednotná. Byl přechod k těm jedenácti a dvanáctiletkám. Ze čtvrté měšťanky jsem potom šel do prvního gymnázia, v tu dobu byla kvinta. Dělal jsem kvintu, sextu a septimu, oktávu jsme dělali za šest týdnů.

K tomu mám pěkné vyprávění. Celou dobu jsem dělal buďto v té hnojnici, v družstvu nebo státních statcích, kde mě tatínek našel práci. Buď v té kovárně nebo jezdit s koňmi, to si vzpomínám. Byl to jeden z nejkrásnějších měsíců. Navíc - k hranici, tam tehdy ještě nebyly dráty. Tam se střílelo, nechal jsem si tam třeba hrabačku nebo sekačku, ráno jsem nakšíroval koně, přehodil mu postroje přes chrbec, sedl si na něho a jel jsem na východ proti vycházejícímu slunci. V tu dobu jsem byl samozřejmě skaut, a jako skauti jsme tyto „vesterňácké“ zvyky rádi vyznávali.

Pojďme se tedy přesunout k té vysoké škole...

Ještě ty reformy. Je tu ještě taková zajímavá věc, která mě formovala. Jsem z Břeclavi. Kdybyste jel po cestě, tak dneska je tam jenom jeden most. Tehdy jich bylo sedm. Sedm mostů a třetí se stavěl novou metodou, která se jmenovala předpjatý beton. Do nosníku dali rouru, do té roury dali ocelové struny, dali jich tam osm nebo deset, a jak ty struny byly, tak je roztáhli a dali tam klín. Teď je natahovali. Když ten oblouk natahovali, a on se trochu vyrovnal, zploštil, tak celý nosník pružil. Dělal to firma Baraba. Odsud vím, že baraba znamená námezdní dělník, který se nedoveče ani podepsat. Ale byli to vynikající chlapi. Vesměs byli ze Slovenska, chtěli dojíždět. Čili dřeli ve dne v noci třeba na dvě směny, aby mohli už v pátek už na východní Slovensko, aby se mohli v neděli v noci zas vrátit. Měli mě velice rádi. Já jsem s nimi vycházel dobře. Když byla pauza, zaskočil jsem pro pivo, skočil jsem pro cigarety, protože jsem byl zvyklý dospělé poslouchat. Když jsem potom měl dělat za těch šest týdnů tu oktávu, tak oni říkali: „Ajaj. Přijď ráno a potom večer, a my ti tam nějaké hodiny napíšeme. To bylo všecko úkolem. Takže se se mnou rozdělili. Když jsem maturoval a mistr se ptal kde jsem, tam jich bylo hromada. Dělal jsem jak u tesařů, tak u betonářů. Když se ptali, kde je Jura: „Jurka? Tuším, že šel na hajzl. Ne, já jsem ho poslal pro pivo.“. Mám maturitu zaplacenou jejich hodinami.

Měl jsem blízko k dělnické třídě, protože vím, že lidi jsou v principu slušní, když je člověk slušný k nim. To se potom odrazilo jak v té emigraci, tak v tom návratu. Měl jsem, když jsem se vracel, tolik krásných vzpomínek na mojí vlast a hlavně na tento kraj, i přes ty křivdy, které snad ještě bude čas povědět, které mně dělal režim. S ženou jsme klekávali, dlouho, dlouho jsme klekávali a každý večer jsme se modlivali, abychom se mohli vrátit. Když jsem se vrátil, za týden jsem se rozbřečel. Patnáct let v emigraci jsem nebrečel, a najednou brečím, když jsem to viděl. Ale pojďme k věci.

To byla moje pátá školní reforma. Pak byl další průser, když jsme šli k maturitám. Ve kterém roce to bylo? V šestačtyřicátém, ta měnová reforma?

Padesát tři.

Ano. Padesát tři jsem maturoval. Měl jsem našponováno na maturitní obleček, protože maturanti museli mít dlouhé gatě. Já jsem chodil v kraťasech, po tatínkovi, všelijak přešíváných. Děcka se my smály, že mám plavky z deky. Říkal jsem: ne, to jsou tepláky. Já mám v těch plavkách teplo, že to je z tepláků.

Vydělal jsem si na ten oblek. V sobotu nebo v pátek před tou reformou mluvil Zápotonda a řekl, že zlé jazyky v cizině říkají, že bude měnová reforma. Ale že nebude, abychom věřili. A tehdy to ruplo. My jsme tehdy byli s muzikou ve Znojmě. Všichni se ožrali, včetně nás, spousta lidí potom, jak nadávala, šla do kriminálu. Nevím, jak mě pánbůh ochránil. Víím, že jsme pili růžové víno, nebylo to nic moc, ale lidi byli zoufalí. Byli to sedláci, to byl folklór. Družstvo ještě nebylo, ale byli to ti, co dělali ve statkách. Ještě jsem to stihl, protože jsem byl na těch mostech. Bylo to dobře placené. Stihl jsem koupit si ty hadry. Nové. Tatínkovi ještě navíc týden předtím proplatili životní pojistku, čili neměl to na knížce. Ti, co měli na knížce, tak snad mohli jedna na pět. Jinak jedna na pět, to bylo myslím do dvou stovek. A potom už to šlo všechno jedna na padesát. Měl z životní pojistky, z několika desítek tisíc, dvě stovky. Víím, jak plakal. Tatínek neplakával, byl to tvrdý chlap. Ale tehdy plakal. Donesl to mamince, měla kasu. Samozřejmě na nás, čtyři děcka, měnili jedna na pět do těch dvou stovek. Já jsem si na to našponoval tam na tom mostě a šel jsem k maturitě hrdě, v bílé košili a černém obleku.

Poručili nám, že musíme ve svazáckých košilích. Byl jsem jediný, který šel v tomto (oblečení). Předseda maturitní komise mě napřed nechtěl vůbec připustit, že to je demonstrace. Povídal jsem: „Podívejte se. Věřil jsem panu prezidentovi, že nebude žádná reforma, a podruhé jsem společnosti ten oblek zaplatil.“ Všecko tehdy vlastnil stát, obchody, všecko. Jednou mě to uteklo, a já, místo abych začal nadávat a proklínat, měl jsem na to jakési právo, jsem říkal: pan prezident ví, co dělá. Jednou cikáni a podruhé ne. Tak jsem si znovu plívl do rukou a podruhé jsem si na ten oblek vydělal. Myslím si, že ten oblek má větší cenu než modrá košile, kterou bych si vypůjčil. Tehdy, když zrušili skaut, tak jsem řekl, že tu hnědou košili - zelené byly tehdy, dneska je hnědá - tu ze mě vysvlékli a modrou že si nikdy neobleču, i když jsem ve svazu²⁰⁰ být musel, a taky byl. Dělal jsem tu kulturu, tehdy se nosil folklór, takže mě tam chtěli mít. Mohl jsem si otevřít hubu na špacír.

Načež jsem odmaturoval. Faktum je, že ten chlap mě navrhoval vždycky o stupeň horší známku než ostatní členové poroty. Jenom on a svazák, co tam seděl, měli toto. Nezapomenu těm profesorům- poslední zemřel minulý rok- že řekli: učili jsme ho tři roky a víme, jakou má hodnotu. Písemky jsem měl taky na jedničku. Prosadili, že jsem dostal dvě jedničky a dvě dvojky, čili jsem maturoval s vyznamenáním, protože věděli, že to budu mít potom těžké, dostat se na vysokou. Tím pádem mě byla maturita uznána, ale: „Nedoporučuje se ke studiu na vysoké škole“. I když jsem už potom nedělal v té hnojnici, přišel jsem za ředitelem té hnojnice a říkám: „Soudruhu řediteli, nechtěl bych už být brigádník, ale natrvalo.“ „Juro, neblbni. My s tebou počítáme. Ty jsi náš člověk.“ Říkám: „Nejsem váš člověk, protože mě z politických důvodů nedoporučili ke studiu na vysoké škole.“ Šel jsem natruc dělat k poslednímu kulakovi pacholka. Byl taky dobrý zpěvák, znal jsem ho ze souborů. Říkám: „Františku, já chci dělat jenom proto, aby to viděli. Já nemůžu nic víc udělat.“ I když jsem mohl zdrhnout.

²⁰⁰ Československý svaz mládeže - ČSM

Mezitím se tedy stalo to, že jsem tomu řediteli Hanáčkovi - Šánek Hanáček se jmenoval, samozřejmě jsem mu vykal - řekl, že bych chtěl u něho dělat natrvalo. Říkal: „Máme s tebou plány, co blbneš. Vždyť jsi náš člověk, jsi dělník. Navíc tatínek dělník, i maminka.“ Říkám: „Řekli, že nemám poměr k dělnické třídě, že si ho mám najít. Možná za rok. Takže chtěl bych dělat v nějakém dělnickém prostředí.“ Říkal: „Ukaž mě ruce.“ Samozřejmě samý mozol, dětské ruce, vlastně ne dětské, v šestnácti, miň. I strhlé puchýře. Říkal: „Víš co? Půjdeme na okres.“ Sbalil mě, šli jsme na okres. Nevím, co to bylo za potentáta, ale byl to tajemník, nebyl z toho lidového vedení okresu. Říká: „Soudruhu, tady našeho brigádníka nedoporučují ke studiu na vysoké škole.“ Jak se jmenuju, nalistoval v papírech. „Aha, Holásek. No ano, špatný poměr k dělnické třídě, byl drzý a demonstroval, šel v černém obleku, místo v modré košili.“ Ostatní říkali: „Manifestačně, nešel manifestačně k maturitě!“ On²⁰¹ říká: „A ty, jakou máš minulost?“ On na to: „Já jsem dělnický kádr.“ - „Natáhni ruce!“ Tak on natáhl tu svoji fajnovou byrokratickou ruku a říká: „Juro, dej ji k tomu.“ - „Tak co. Má poměr k dělnické třídě s těmato rukama?“ - „No jó..“, začal cosi koktat. Tak jsem mohl jít k přijímačkám. Šel jsem k přijímačkám. Samozřejmě mě to v těch papírech vyčernili. Šel jsem k profesorovi Herčíkovi, který byl buržoazní ideolog, idealista, jak oni říkali. Komunisti říkali buržoazní idealista. Fotografoval čtvrtý rozměr a já nevím co všechno, ta biologie, která se tehdy nosila a která dneska pokračuje. Kromě toho byl Mendel-morganista. A byl na to hrdý. Jenomže pak přišla Olga Borisovna Lepešinská, v jednačtyřicátém, já jsem maturoval ve dvaapadesátém.²⁰² On byl strašlivě dobrý, byl solidní. Sice obrátil směr, tak jak někdo jede do Břeclavi přes Lednici, pak si to rozmyslí, vrátí se a jede přes Valtice. Co by ne. Je tam třeba blbá cesta. Dělal pokusy Olgy Borisovny Lepešinské a musel velice tvrdě proti tomu idealismu, včetně náboženského, bojovat.

Na jakou fakultu jste se tedy hlásil, do jakého města?

Do Brna na lékařskou fakultu. Víím, že nás tam bylo sedmkrát tolik, než mohli vzít. Vzali nás tisíc a končilo nás dvě stě. Bylo tam největší prosévání.

Pan profesor Herčík uvažoval velice partajnický, protože byl vyznavač Olgy Borisovny Lepešinské. Ta dostala - to říkám na vysvětlenou, protože vy jste z té generace, která o tom nic nevěděla, tady o tom oblbování - ona dostala (úkol) od Lenina, byla dlouhou dobu jeho pravá ruka, politicky. On říkal: my potřebujeme, aby věda byla politicky vyspělá. Takže jí dal za úkol, aby z politiky odešla a začala vědu, idealistickou vědu, náboženství, potírat. Olga Borisovna Lepešinská udělala svůj první vědecký pokus. Šla v „cerkev“ - k přijímání - vyplivla hostii, rozšlapala ji, a ničevo ne slučilos“. Eto značit - Boha nět. To znamená, že Bůh není. Takto musel chudák Herčík, vědec, jednat a mluvit.

Dostal můj posudek: náboženský fanatik. Držel to tak, abych si to mohl přečíst, a říkal: „máte to napsané - náboženský fanatik. Co k tomu chcete říct?“ - „No, chci k tomu říct, že je mi sedmnáct, že koukám po děvčatech, že se s nima občas ‚obtulnu‘, což bych neměl dělat, podle výchovy. Rodiče byli nemanželští, vedli mě velice přísně. Samozřejmě chodím do kostela, protože si to zatím přeje maminka. Zatím jsem se nerozhodl, jak budu pokračovat nebo ne, ale protože mě maminka pere a živí“ - i když jsem se tehdy živil sám - „tak si myslím, že není nic špatného, když svoje rodiče poslouchám.“ On říká: „No jo, ale povězme to takhle: když vystudujete a budete v tomto pokračovat, myslíte, že může socialistický lékař chodit do kostela a věřit v Boha, když tady máte ty zdroje materialistické vědy, které budete šest roků studovat?“ V té době byl ministr zdravotnictví farář Plojhar. To si taky nepamatujete. Byl to děvkař a ožrala, ale měli ho tam, protože v Národní frontě každá partaj měla symbolicky jednoho. Jeho, protože neměl co v tom zdravotnictví pokazit, tak byl ministr zdravotnictví.

²⁰¹ Hanáček

²⁰² Narátor se pravděpodobně mýlí - výše uvádí rok 53.

Říkal jsem si: Když řeknu může chodit do kostela, tak mě nevezmou. Když řeknu nemůže, tak se nebudu mamince moci podívat do očí. To znamená, že bych se na vysokou dostal za lež? Jako odměnu za to, že jsem lhal? Najednou se mi v palici rozsvítilo a říkám: To byl duch svatý. Říkám: „Pane profesore, dokud bude ministrem zdravotnictví farář, tak by jeho podřízení mohli chodit do kostela.“ On se rozchechtal a říkal: „Nemohu vám říct, jak jste dopadl, ale uvidíme.“ Trvalo mu to pět měsíců, čtyři nebo pět měsíců. Už byl podzim, skoro zima, když jsem dostal papír – „dostavte se k dodatečnému zápisu na lékařskou fakultu“. Dělal jsem u toho kulaka, tam jsem už ani nešel. Chtěl jsem demonstrovat. Vím, že jsem seděl na fůře jetele, byla to myslím druhá sklizeň. Baby říkaly: „Jurenko, ty neštuduješ?“ Ty drbny, které záviděly, že chuděra maminka má syna na gymplu a maturuje., „Ty nestuduješ? Tak to nebudeš tím doktorem?“ Říkám: „Ne, nevzali mě.“- „A proč?“ – „Propadl jsem z náboženství“ – „Tak vidíš. Potom, že ty komunisti potírají náboženství. Jurka neudělal zkoušky z náboženství!“ Takové události se děly v mém životě. Občas jsem se měl i důvod zasmát.

Potom jsem se konečně na tu vysokou dostal. Měl jsem co dohánět, ztratil jsem rok, protože něco se dohnat nedalo. Potom vám ještě povím, to si myslím, že je velice důležité. Studoval jsem, po nocích jsem hrával v těch putykách, poslední dva roky jsem dělal ve slévárnách ve Slatině. Slatina, národní podnik. Vydělal jsem si tam tolik, že když jsem začínal jako doktor, měl jsem pětkrát míň. Taky jsem poznal dělnickou třídu. Říkali: „Juro, podívej. My si nechceme zkurvit normu. Ty dřeš jak vůl, protože si potřebuješ vydělat za hodinu hodně, abys tu nemusel být dvě. My ti nějakou hodinu dáme. Povykládej nám, jak je to s dvojčatama.“ Tak jsem jim vyprávěl, jak vznikají dvojčata, trojčata, přerušovaná soulož, a takové ty věci. Říkám: „Ale chlapi, já si potřebuju vydělat“ – „Neblbni. Šest hodin, můžu ti napsat šest hodin?“ Nebo - potom to bylo v úkolu - „dám ti dvacet metráků šrotu, stačí?“ To byly slévárny, které se dělaly ze sběru, ze železného šrotu. Dal mě dvacet metráků, to bych navozil za tu šichtu. Mohl jsem klidně sedět a vykládat a kecat, někdo tam byl na stráži, ale on většinou nic neřekl, ten strážný. Dohnali si to. Byli to lidi, kteří se velice zasloužili o to, že jsem druhý den nespál na přednáškách, to se mi několikrát stalo.

Rodil jsem. O něco později, to nebylo v prvních ročnících, až ve třetím nebo čtvrtém. Sestřička, nebo porodní babka, říkala: „Pane doktore, ta už měla pět dětí, ta to vyluskne, však zavolejte, kdyby něco.“ Oni nám říkali doktore, a my jsme byli samozřejmě medicí. Sedl jsem si tam a opřel se o tu nohu opěradla a zdříml jsem si. Probral jsem se a říkal si: „Jejda, to je ostuda. Tak nic, maminko, tak tlačíme a tlačíme.“ Babka příběhla a říká „Doktore, neblbněte, vždyť ona už porodila. My čekáme na placentu.“ Někdy se muselo dělat, když byla nějaká zakázka v těch slévárnách, museli jsme zařezávat. Ale už to, že tam člověk musel do té Slatiny musel hodinu a čtvrt jet, bylo to za Brnem, to bylo náročné. Potom jsem tam vedl soubor.

Hudební soubor?

Sbor a muziku. Cimbálovou. Tanec měl někdo druhý. Když jsme měli pár pěkných vystoupení, úspěchy jsme měli, pak jsem mohl psát besedy u cimbálu pro rádio, čili to byly korunky, které jsem vydělal za stolem, seděl a napsal. Pěkné věci, je to už padesát roků staré. Ty řeči nebyly takové, jako když stará natáčela písničky a ty písničky schovávala. V tu dobu byly pásky, které se používaly znovu a znovu. To není jak dnes cédéčko nebo DVD, že to nezabere žádné místo.

To bylo, jak jsem se dostal na tu fakultu a jak jsem studoval. V šestém ročníku byly poslední, třetí státnice. Jedna z posledních, nebo úplně posledních, byla z porodnictví a gynekologie.

V mém studijním kroužku sice nebyla, už ani nevím, jak se jmenovala, ale říkali jsme jí Slunce. To byla starší dívka, pravděpodobně čekala, až si upraví poměr k dělnické třídě a nakonec se tam teda dostala. Byla pěkná, ale starší, nebyla tak pěkná, že bych po ní toužil.

Nádherný člověk, vždycky povzbudivé slovo. Kde byla, tam byl smích, prostě krásný dědinský člověk z několika dětí, které jsem přál, že bude někde dobrý obvodák. Někde na Hané, byla tam otdať. Naráz, těsně před poslední státnicí zemřel její tatínek. První bylo, že začala chodit s černou páskou, a druhé bylo, že svaz souhlasil s tím, aby byla vyloučena z medicíny. Těsně před poslední zkouškou.

Zvolili mě za předsedu organizace, ale ne svazu. Byla to studentská organizace vedoucí ročníku. Bylo to něco jiného jak předseda ČSM. Herčík, profesor biologie, co se mnou dělal přijímačky, po mě chtěl, abych mu každé ráno před přednáškou podával hlášení: „Pane profesore,“ - on chtěl soudruhu profesore, ale já jsem dlouho „pane“, pak mě donutili – „Soudruhu profesore, první ročník nastoupen k přednáškám z biologie, stav 1800, 4 chybí“. Omluvenky mi samozřejmě nedávali. Takže Herčík mě to nějak podtrhl, a ještě i k marxismu jsem to musel dělat. Lidi mě považovali za takového mluvčího proti tomu svazu, i když jsem ve svazu samozřejmě byl. Svaz to samozřejmě nechtěl udělat, udělali jsme takovou podpisovou petici. Tam jsme říkali, že ona už těch šest roků společnost stála, a že by jí to teď měla vrátit. Měli jsme plat 860 korun měsíčně. Můj bratr, který byl o pět roků mladší a nestudoval, dělal dva roky zámečnicku, měl tři tisíce. Už by to mohla platit společnosti, že má vlastnosti. Chceme vidět, proč tedy ji vyhodili.

Zjistilo se, že její tatínek byl za války kolaborant s Němci. Zjistilo se to v devětapadesátém nebo šedesátém roce. Ona za to měla být potrestána, vyhodili ji ze studií! Proč to tedy neřekli v tom pětačtyřicátém? Bylo jasné, že tatínek něco na toho, co ho potom udal, věděl, a ten se nějakým způsobem mstil. Tohle jsme tam šalamounsky dali a vypadalo to velice špatně.

Na fakultě jsme udělali muziku, byl jsem v tu dobu primáš té muziky. Chvilku jsem zaskakoval za cimbál, primáše jsme si občas půjčili přes Kobzíka, který byl potom primášem Břeclavana, Luboš Holý s námi zpíval. Bylo to fajn.

Ted' nevím, jestli (to byl) devětapadesátý nebo šedesátý. V květnu jsem odpromoval. Mohlo to být i v říjnu, nebo na podzim, v devětapadesátém. V Sovětském Svazu se něco dělo, už nevím co, ale vyměňovali ministry. Zjistili, že sovětské zdravotnictví by potřebovalo nějakého moderního (ministra), a vybrali ministra zdravotnictví ruské federativní republiky, aby projel všechny satelitní země a podíval se, jak se to dělá v Polsku a Československu, kde to bylo dost na výši. Projel všechny satelitní země a potom že ho udělají ministrem zdravotnictví celého Sovětského svazu. Ten pán se jmenoval „tavaryš Chorašov“. „Tavaryš Chorašov“, když byl na jednotlivých lékařských fakultách, byl taky v Brně. Bylo naprosto jasné, že pojedě do sklepa na Jižní Moravu, do nejpěknějšího a nejlepšího, a že mu tam zahraje cimbálová muzika lékařské fakulty. Což se stalo. Dostali jsme posilu, doktora Kobzíka, který byl už tehdy v posledním ročníku, když já jsem byl v prvním, čili ten už byl primášem Břeclavana. Ten to potom primoval, já jsem hrál cimbál, zpíval, klarinetistu jsme měli svého a ještě jednoho doktora, co u nás dřív hrál, dělal tady obvodáka. Muzika byla perfektní, žádná ženská, čili se mohlo chlást a zpíval polosprosté písničky, jak se to vždycky dělalo ve sklepě. Udělalo se to tady - křížový sklep, který je ještě ze 13. století, lichněstějský a pověstný. Měl tam takzvanou kulturní místnost, kde byly tepané mříže atd. Dneska to má kdejaký vinař, pěkně zařízené. Bylo jasné, že se pojedě tam. Jelo se tam hráli jsme dole v tom sklepě. Pití bylo dost, ale jídlo bylo jenom pro elitu. Byl to ministr, tlumočník, nějací, co ho hlídali, pak tam byli samozřejmě jejich partajníci, kteří se vezli a pak tam byli naši partajníci. Bylo tam takových deset, dvanáct lidí, nevím. Dvojstěna těch velikých špitálských termosek, ve kterých z kuchyně vozili v tu dobu jídlo na oddělení, aby to nevystydlo. To bylo v těch termoskách, bylo jich pět nebo šest. Měla to být naše moravská specialita, berani ubranžení na česneku, ale žebra pryč, jenom taková stehna. A chrbtica, ta páteř. Nám jenom dávali pít. Z hladu pili, študáci. Už to bylo dost nahlé. „Jak to hraješ?“ a takové ty výrazy už tam šly. Představte si: když jsem dělal, tak jsem měl peníze, když člověk někoho pozval, nebo chodil s děvčicou, s dnešní mojí ženou, šlo se třeba do kina, a tak. Stávalo se - většinou jsem nesnídal, oběd byl

od jedenácti do půl druhé, někdy jsem šel v jedenáct, někdy v půl druhé. Večeře byla od pěti do sedmi. Někdy jsem jedl ve dvě oběd a v pět večeři, a mezitím vůbec nic. Už to kvřčelo, z toho vína páčila žába. Díval jsem se a říkal si: snad tam něco zůstane, aspoň na těch kostech. Viděl jsem, že to dávají na ty velké bečky. Hráli jsme, hráli, pak byla pauza, rauchpause, jak se říká, kouřilo se. Vylezl jsem na jednu bečku, otevřel, tam byla chrbtica a ještě na ní tolik masa. Tak jsem to rafl, obírám to, a najednou slyším: „Ty hajzle, ty budeš furt demonstrovat, až tě vyhodí. Ty blbče, ty tady žereš kosti jak pes. Co si to pomyslí, hosté ze Sovětského svazu?“ Mám dojem, že dva nebo tři tam na mě řvali, že tam padlo, že mám dostudováno. Načež se ozvalo krásnou, měkkou ruštinou: „Taváryšč, soudruhu ví, co je nejlepší. Od kosti. Drahý soudruhu, podělil by ses se mnou?“ Jak jsem to držel, tak jsem to zlomil a říkám: „Soudruhu ministře, kterou chcete?“. Sebral ji a začal obírat taky. Těch dvacet hajzlů se vrhlo na termosky, a okusovali i ty stehna, kde už nic nebylo. Na chrbtici aspoň něco bylo. Říkal jsem si: Bože, na toto mám být hrdý? Na toto?

Vyčítali mi, že jsem jak pes, udělal jsem to z hladu. Kdyby si toho ministr nevšiml, tak mě to stálo třeba celoživotní existenci. Na druhé straně – co to je za krásného člověka, který to okamžitě pochopil. On neměl hlad. Byly tam obložené chlebičky, které oni sežrali, opékané maso atd. Taváryš Churašov. Měl jsem z toho krásný pocit, v kontrastu k našim lidem. Načež všichni samozřejmě byli povalení, jak se Jura Holásek a ministr ruské federativní republiky podělili o kosti.

Pokračovalo se dál, pilo se samozřejmě dál, lidi byli pěkně opilí a potom chodili ti naši: zahraj mě Strahováčka! A tak, Slováčku, zahraj mě Strahováčka. Jako celek jsme se snažili tu úroveň udržet. Načež primář Škatourek povídá: soudruhu ministře - co chceš, to ti zahrajeme. Už byl napitý. On měl sice na gymplu ruštinu, ale moc rusky neuměl. Znal dobře francouzsky. Načež všichni ztichli, i ti doprovodní, a taváryš Churašov pravil: „Byl jsem ve velké vlastenecké válce jako mnoho jiných lékařů a vím - a proto si vás vážím, že jste mi přišli zahrát - co znamenala pro lidi, kteří šli na smrt, písnička. To ve mně zbylo. tehdy, víte, ta písnička se objevila ve filmu Dva kamarádi. Ta písnička. ‚Tjumnaja noč‘. Od té doby jsem si jí tak oblíbil. Já ji mám nejradši, tak tu mi zahrajte.“- „Kdo ji zná“- „Já ji náhodou znám.“²⁰³ Byl to ten, co na mě křičel, že by to mohlo se mnou špatně dopadnout. „Znáte ji? I text?“ Říkal jsem: „Zazpívám ji.“ – „Tak honem, sedni za cimbál.“ Rozjel jsem to na cimbál. Churašov cimbál neznal, čili určitě ji s cimbálem nikdy neslyšel. Krásná, měkoučká... „temná noc, jenom kulky hvízdají po stepi, a já tady stojím a vzpomínám na to, kde je milá moje. Víím, že potlačuješ slzy a kolíbeš našeho syna.“ Není to cajdák, měkoučká, mollová písnička. Když jsem dozpíval - tehdy jsem znal dvě sloky, dnes už znám jenom jednu - on si otřel oči, sáhl do kapsy, nic nenašel, rozdělal si zlaté knoflíky a dal mi je. S tím masem, to bylo předtím. Přišel a říkal: „Soudruhu, ty to nemáš lehké.“ Říkám: „Nemám, ale žiju. Mám muziku.“ Tehdy, když mi dal zlaté knoflíky, řekl: „Soudruhu, nemáš to lehké, ale kdybych ti mohl jakkoli pomoci,“- čili on věděl, co se děje, - „tak já budu ministrem zdravotnictví Sovětského svazu. Kdykoli se na mě odvolej.“ Potom ještě komusi dal podepsanou pětikopječku. Vyjel na reprezentační cestu, nedali mu žádné cetky. Chodil potom s volnými rukávy.

Potom jsem stejně tak blízko seděl delší dobu švédským králem. Uvědomil jsem si, že neexistuje ať už tituly, moc, nebo sláva, pokud ten člověk nemá srdce. Z toho hlediska už jsem se začal dívat i na slavné lidi a můžu říct, že nikdy jsem je nějak zvlášť nerespektoval, ale samozřejmě slušně. Když byli dva, u jednoho jsem si mohl třeba zlepšit postavení a druhý byl příjemný, bavil jsem se s tím druhým.

To se dělo. Je to zasazené předtím, než vyhodili Slunce. Přišli za mnou, sepisovali jsme to, já jsem se tam samozřejmě taky podepsal. Vypadalo to, že se bude vyhazovat. Načež jsem říkal:

²⁰³ Narátor míní sebe.

dostal ode mě ten dopis? Místo toho jsem udělal druhou věc, kterou jsem potom opakoval. Začal jsem vykládat : „Znáš někoho, kdo zná dobře rusky? Abych se neshodil.“ řeknu o těch průserech, co s námi tady dělají. Vždyť si to přece Slunce nezaslouží. Neměla jediného nepřítele, kvůli otcovi, až zemřel. To je tak naprosto jasné! Jenomže takových věcí se v tu dobu děly, co já znám, stovky.

Pustil jsem to a chodil jsem na děkanát. Tam byly úřednice, které nebyly partajníci. Možná, že byly v partaji, ale které věděly můj vývoj a tak dále. Občas mě tak dopředu upozornili, co se bude dít. Ženské, úřednice. Přišel jsem tam a říkám: „Prosím vás, máte tu azbukový stroj?“ - „Ne. Prosím vás, doktore, na co?“. Samozřejmě jsem mu nepsal, vždyť to ani nedostal. bu bu bu, nás už nepotrestali, ale ji teda vyhodili. To byl můj poslední průser na studiích.

Člověk musel u nás před promoci podepsat, že půjde tam, kam ho dají, na dva roky. Protože jsem neměl nikoho, kdo by se za mě rval, tak jsem šel do pohraničí. Mohl bych vykládat, měl jsem slíbené místo, že se za mě budou rvát. Ale to tam nepatří.

Myslel jsem, že dostanu místo, které mě slíbili. Nedostal jsem ho a nás už bylo asi pět - a pět volných míst. Kostní tubera, dvě plicní tubery a dvě psychiatrie. Sám labilní z těch nocí, říkal jsem si: psychiatrie, to bys zblblnul. Tubera... to je takové... Aspoň ta kostní tubera, to je ortopedie. V tu dobu jsem už maloval a sochařil, tak jsem si řekl, možná ty vinkle. Dovedu si odhadnout vinkl, to se mi tam bude hodit. Šel jsem na tu kostní tuberu do Albrechtic. Tam byly ještě řádové sestřičky, tak jsem si pěkně oddychl. Mohl jsem tam pokrýt děcka a mohl jsem i tajně do kostela. To byla ta umístěnka.

Po těch dvou letech jsem se dostal k potápěčům, abych něčím kompenzoval znemožnění muzicírovat, tancovat atd. Dělali jsme program pro ostravskou televizi programu. Šlo o kejhák, protože ti druzí doktoři, to byli teoretici, já jsem byl aktivní. Dostal jsem se potom do televize. Potom jsem už měl jiné zájmy. Srazy se v tu dobu nedělaly, to se dělá až teď. Co se s ní stalo, jsem nevěděl, ale nám to díky Churašovi prošlo. Když jsem se vrátil, v devětaosmdesátém, tak jsem po něm pátral a on asi rok předtím zemřel na rakovinu žaludku. Tak už jsem mu nemohl poděkovat.

Kdy a kam jste emigroval? V kterém roce to bylo?

Zase musím začít ze široka. Když jsem měl promoci, musel jsem podepsat, že půjdu na dva roky tam, kam mě pošlou. Když jsem pracoval, tam byl zákon na ochranu pohraničí: že mě můžou pustit, jenom když za sebe najdu plnohodnotnou náhradu. Každým rokem, co jsem dělal, jsem byl plnohodnotnější. Když jsem po devíti letech měl už dvě atestace - kdo půjde se dvěma atestacemi do Albrechtic u Krnova? Vždyť lidi ani nevěděli, kde to je. Protože mi tam chyběl folklór a muzika, tak jsem se tam dal na potápění, kousek jsme měli zaplavené břidličné lomy. Protože jsem byl i nějakou dobu v Ostravě, kvůli praxi na tu atestaci, tak jsem se seznámil se záchranáři báňské záchranné služby, kteří byli odborníci na potápění. Postupně jsem s nimi (pracoval) jako aktivní potápěč.

Tím pádem jsem se dostal trošku dál, než jako doktor na kostní tubeře. Seznámil jsem se se spoustou lidí, kteří by byli ochotni mě konečně vydupat z toho pohraničí někam jinam, třeba do větší nemocnice v Ostravě nebo v Olomouci, nebo do Brna. V tu dobu proběhly obrodné procesy, v sedmašedesátém a osmašedesátém. Dal jsem se do Svazu angažovaných nestraníků²⁰⁴ a pracoval jsem v té straně, nebo co to bylo. Založili jsme tam taky znovu skaut. Všecko to bylo takové halabala, nic moc. Času moc nebylo, člověk se musel angažovat, schůze, přesvědčovat atd. Dostal jsem se v osmašedesátém do situace, že jsem byl dokonce školící stanice pro německé doktory, v anesteziologii a resuscitaci i pro české. Vychoval jsem si pár následníků. Resuscitace u nás vlastně nebyla, protože byla závislá na vybavení. Jako

²⁰⁴ Správně Klub angažovaných nestraníků – KAN. Nestraničká organizace, vzniklá v období Pražského jara roku 1968, která byla společně s K231 nejdůležitější platformou nezávislých debat v Československu.

anesteziolog jsem si sehnal jako vzorky cizí anestetika. Tu jsme měli na výši. Když jsem byl později ve Švédsku, tak jsem je dokonce převyšoval. S resuscitací ne, to jsem se potřeboval naučit.

Albrechtice patřily pod Krnov nebo pod Bruntál, OUNZ²⁰⁵ Bruntál se to jmenovalo, u nás bylo všechno takové komplikované. Když jsem potřeboval peníze na nějaké vybavení, tak prostě nebyly. Díky tomu potápění, proto jsem to vyprávěl, jsem občas, když jsem potřeboval nějaké peníze, něco sehnal. Všichni ostatní, kteří byly v partaji, mohli. Byl jsem nejmladší primář, nejenom v kraji, ale na celé Moravě, nebyl jsem v partaji, žádnou moc jsem neměl. V tu dobu to však bylo plus, v osmašedesátém. Díky potápěčským cestám se o mě trochu vědělo. Jezdil tam novinář a televizní kameraman, když jsem potřeboval, tak dojeli a řekli: „Juro, máš něco?“ - „Mám potřeboval bych tak třicet, čtyřicet tisíc.“ - „Koho nám tipneš?“ Šéf Karnuly, takzvaný ředitelský fond na zdroj, na pití. Nebo podniky, které dělají s chemickým materiálem. TIPS - ať dá na resuscitační oddělení dvacet tisíc z fondu - z těch šedesáti nebo kolik má - a že to dává ne kvůli Holáskovi, nebo tomu a tomu, ale že se tam dělá s chemií a s jedovatými látkami. Kdyby se něco stalo, tak je na to tady vybavení, nemusí jet dvě hodiny do Ostravy. Oběhli to, shromáždili prachy a já jsem za ty prachy vybavoval oddělení. Napsali o tom v novinách, objevilo se to v televizi. V tu dobu ředitel nebyl žádný vzdělanec, byl to silný partajník. Takových silných partajníků, kteří čekali, až vypadne, aby se mohli ucházet, těch bylo fůra. Když se objevil jednou nebo dvakrát do roka v televizi a vykládal tam o nových formách práce, tak řekli: Aha, za ním někdo stojí. Budeme opatrní, nebudeme ho dráždit. Tak se stalo, že jsem vybavoval oddělení. Při generální opravě tam naráz přibýlo na resuscitační oddělení, které v tu dobu bylo jenom na velkých klinikách, jedno poschodí. My už jsme ho díky tomu stavěli.

V sedmašedesátém nebo osmašedesátém se stal ministrem zdravotnictví docent Vlček. Byl ředitelem penicilinky v Roztokách. V tu dobu se mohla mluvit pravda. Říkal: „Podívejte se, nepomůže koupit drahé mašiny, vybavení, když lidi s tím nebudou umět zacházet. Je potřeba, aby ti lidi byli puštěni do ciziny. Jsme dvacet roků za západní medicínou, zvlášť ve špičkových oborech, jako fyziologie, anesteziologie, resuscitace.“ Vyzval ředitele OUNZu, aby mladé specialisty – zdůrazňuji: mladé - pustili. Nebude to organizovat ministerstvo, ti lidi si to vyřídí sami, přes známosti a dopisy. Tím pádem si mysleli, že budou umět i nějaký jazyk. Že tam nebude tam někdo, kdo umí akorát latinu, skloňovat. Kromě toho: v Krnově, kde jsem mezitím byl anesteziologem kostní tubery, ale pořád jsem tam dojížděl, se dělala generálka. Protože byly ještě v tom OUNZu ještě nemocnice v Bruntále a Rýmařově, čili ty přebraly tu práci. Měl jsem už vyškolené nástupce, takže to bylo na mě jak šité.

V tom Švédsku jsem to měl jednodušší, protože mi všichni říkali Holeček. Já jsem sice říkal, že jsem Holásek, ale to se jim lepší pamatovalo, protože Holeček byl v tu dobu špičkový brankář. Jednička na světě. Takže jim se to lehkou pamatovalo. Ale zpátky k tomu výjezdu.

Docent Vlček, když byla generálka, vykázal, že ušetřil lékařský plat, když mě pustil ven. Když pustil ženu, která v tu dobu končila ortopedickou atestaci a slíbila, že mu bude dělat rehabilitační, říkal: „Pojedete samozřejmě spolu. Ona se tam naučí tu západní, moderní rehabilitaci.“ Tímto způsobem ušetřil dva platy. Za mě už tam byla náhrada. Mohli pomoci špitálům Rýmařovu a Bruntálu, s tím, že ten Krnov nebude fungovat. Od ředitele OUNZu jsem měl povolené na dva roky vyjet a Švédů mě, s rukama otevřenými, byli ochotni na dva roky vyškolit a zaměstnat.

Takže česká strana se dohodla se švédskou stranou.

To nešlo na úrovni ministerstev. Zažádal jsem o to, naši mě pustili a Švédů mě přijali.

²⁰⁵ Okresní ústav národního zdraví.

Jak vzniklo to Švédsko? Proč Švédsko?

Protože Skandinávie měla v padesátých letech strašlivou epidemii polyomelitidy - obrny. Dáni dostali na starost vypracovat analýzu krevních plynů, Švédi zkonstruovat respirátory, kteří za ty lidi, kteří nemohli dýchat, protože dýchací svaly byly zachvácené, dýchaly. V tu dobu to byla úžasná věc - respirátor, který Švédi vymysleli. Zdolali ty epidemie. Potom ještě samozřejmě parafinové obklady. Některé svaly se vzpamatovaly a druhé za ně převzaly funkci. Kritické údobí lidi strávili na respirátorech, třeba měsíce.

Vzpomínám si, že jsem viděl v Československu film, jak žena porodila dítě. Dítě leželo v takové postýlce, jako kolíbka, a vedle ležel manžel-otec, za kterého dýchala mašina. To bylo pro nás nepochopitelné. Mohl s tím respirátorem zplodit dítě. Druhé zas bylo, že matka porodila dítě v respirátoru. To byly respirátory, které se potom vyvinuly dál. Člověk nemusel být uspaný hluboko, sám si ten nádech odpálil. Když se domluvíme, že uděláte 40 hlubokých vdechů za minutu, tak čtvrtou minutu se mi tu vybulíte, protože budete mít nízkou koncentraci kyslíčnicku uhličitého. Zatočí se vám hlava. Byli to ti utopení potápěči, kteří šli na hubu, hyperventilovali atd. Bylo důležité zjistit- nejenom na základě vydechovaného vzduchu, ale kolik je v krvi kyslíčnicku uhličitého- jak se zvětšilo dýchání, když stoupá kyslík. Když klesl kyslíčnick i kyslík, tak se zvětšila koncentrace kyslíku.

To si ty země rozdělily. Vypracovaly to tak perfektně, že ve světě vedli Skandinávci a Američani. Do Ameriky jsem si vůbec netroufal, protože jsem neuměl angličtinu. Měl jsem ruštinu a latinu, a za druhé bych ani neměl na letenky. Říkal jsem si: vyjízdim na to, abych se něco naučil a pak to vrátil našim lidem. To Švédsko, to byla záležitost, protože krevní plyny, to je záležitost laboratorních doktorů, zatímco resuscitace, respirátory a to všecko, to bylo anesteziologů, takzvané ARO. Anesteziologicko-resuscitační oddělení. Proto Švédsko.

Kromě toho jsem v emigraci pracoval v Dánsku, ve Finsku i v Norsku. Celou tu dobu jsem toho chtěl nasát co nejvíc. Věřil jsem, že se vrátím.

Vyjeli jsme už v květnu, já jsem už zažil okupaci. Vyjeli jsme pátého května šedesát devět.

Do jakého státu?

Rovnou do Švédska. Ve Švédsku jsme měli kontakt, kde byli ochotni nás vyškolit a zaměstnat. Měli jsme tam lidi z Krnova. Byli to Němci, kteří byli v devětačtyřicátém vyhození. Jejich synovec si vzal jednu zdravotní sestru, se kterou jsme pracovali. Pozvali ji tam, taky na zkušenou. Říkala: „Co můžu, když se vrátím. Ale doktory pozvěte.“ Švédi to zařídili. Ty lidi, ne ministerstvo. Švédsko ani nemá ministerstvo zdravotnictví, má sociální ministerstvo. Tito lidé podepsali, že se o nás budou starat a v případě, že budeme nezaměstnaní, nám zaplatí zdravotnictví a to všechno. Potom to oplatili desítkám Čechů, když mohli jezdit. Byli velice solidní, přestože jsme se nikdy předtím nepotkali. Ta sestra tam už v tu dobu pracovala. Čili bylo to zajištěné tak, že by to naši zem, republiku, nic nestálo, s tím, že se to naučíme a za dva roky se vrátíme. Vyjeli jsme.

Protože manželka měla chirurgickou atestaci a dělala ortopedii, musela znát jazyk. Švédi, to jsou takoví důvěřiví lidé, je to ani nenapadlo, aby mě neurazili. Předpokládali, že každý doktor musí umět anglicky. Necháпали, že jsme místo toho měli latinu, která byla na hovno. Fakt je, že z latiny Angličané přijali všechny výrazy. „Inflamation“ je inflamatio, abbrasio je abrachure, atd. Jenomže, oni se neptali. Předpokládali, že chirurg musí znát jazyk, protože se stýká s lidmi. Anesteziologovi pacienti spí, nemusí mluvit. S personálem se domluví anglicky. Patolog – jeho pacienti nemluví, že. Jsou studení. Čili patolog a anesteziolog mohli začít pracovat, aniž by znali švédsky. Mohli jsme ze sebe udělat emigranty a říct: jsme tady, dejte nám sociální podporu. Nemohli jsme tam zůstat. Řekli jsme si: proboha, nebudeme dělat ostudu naší zemi, to budeme žít na sociál? Půjčili jsme si od těch lidí. Lékařská komora mi nabídla, že mi půjčí jakoukoli sumu. Musím říct, že tam bylo jako výměna šestnáct českých doktorů. Byli to vesměs komunisti, politici, kteří tam ty poslední roky měli známé na

ministerstvu. Byli to slušní lidé, o to nejde, že by byli nějakí podrazáci. Prostě, byli vybraní. Šestnáct doktorů. Všichni dřiči a chytří, žádné náfučky, prostě měli jsme kliku, pánbůh za to zaplat'. Když jsem někam žádal, tak vždycky napsali: český doktor. Všem ostatním – „doktor, který vystudoval to a to“. Byl to takový přídomek. Mám úplně husí kůži, když si na ně vzpomenu. Některé jsem potom poznal. Vynikající lidé. Nechtěli urazit, aby se zeptali: znáte anglicky, když neznáte švédsky? Předpokládali. Tehdy jsem si říkal: obyčejný sanitář, hasič. Ze začátku byli hasiči, pak teprve dostali všichni zdravotní vzdělání. Ty hasiči se mě ptali anglicky, když jsem neuměl anglicky, tak německy, když jsem neuměl švédsky. Ovládali normálně tři jazyky. Rusky se se mnou nikdo nebavil, ani okupanti se se mnou nechtěli bavit. Řekl jsem si, že bez znalosti jazyka nemůžu (pracovat) a začal jsem dělat pomocníka na oddělení. Na tom oddělení jsem se učil. Žena mezitím studovala na univerzitě švédštinu, děcka byly doma.

Později odešel šéf a potřeboval za sebe náhradu. Nesehnal ji, a říkal, že když podepíšu, můžu za něho zaskakovat. Podepsal jsem to, protože to znamenalo prachy. Ani jsem pořádně nevěděl, co podepisuju.

Švédci byli tak hodní, že jsme si kreslili. Ordinoval jsem písemně, oni zaskakovali hned tu a hned tam. Maloval jsem, kreslil jsem. A fungovalo to. Anesteziologii jsem znal od nás, protože jsem už s těmi vzorky pracoval. Resuscitace byla v tu dobu na špitálu, na který jsem přišel, ještě taky v plenkách. Byla tam jedna mašina, celkem stará, jednoduchá. Jak říkám, medicínská angličtina je podobná, má hodně latiny. Čili, s tím jsem se naučil a fungoval jsem. Později po dvou nebo třech měsících jsem dostal papír, že bych mohl začít pracovat jako sekundář, i když jsem měl dvě atestace. Oni by mi je uznali, ale pokud bych chtěl dělat samostatně a případně žádat o vedoucí postavení, tak musím mít dva roky tzv. Proovčenz stiering, čili pracovat na zkoušku. Pak že dostanu jejich legitimaci, čili diplom. Oni nemají diplom, oni mají legitimaci.

Když jsme tam byli, počítali jsme se dvěma lety. Vzpomínám si, jak maminka přijela hlídat děcka. Dostali jsme je tam jinak, přes známou, která je nám tam dovezla. Tehdy se jezdilo. Víím, že když jsme letěli, celníci povídali: „Jak to, že máte i letenku zpátky? Jste hloupí?“ Asi tak to bylo. Maminka nám tam potom hlídala děti. Chodila na trh, protože tam byly o dvacet halířů lacinější brambory a zelenina. Šporovali jsme, abychom zaplatili ten dluh a dojeli domů. Pak se stalo - maminka odjela, děcka jsme dostali do školek a do jeslí. Dojeli jsme tam v květnu, pak byl červen. To jsme dostali papíry, že se máme okamžitě vrátit, protože doktor Skopal už není ředitelem OUNZu, docent Vlček už není ministrem, tudíž náš výjezd je nelegální. Teď už nejsou u moci. Švédci nám říkali: „Jéžišmarjá, co je to za režim? Jak to je možné? U nás, co král řekl před 200 lety, to platí.“ Mohly se tam lepit známky z 19. století, to všechno platilo. Tam byl pořádek.

Do 14 dnů že se musíme vrátit, bylo to před Vánoci. Červen, to byl až dopis od maminky. Před Vánoci nám došel papír, že do konce roku se máme vrátit. Bylo to 14 dní, tak nějak, 14 nebo 17. Načež žena jela do Stockholmu, byla v tu dobu na univerzitě v Uppsale, na ambasádu. Nedala se odbýt, šla za panem velvyslancem, ten jí vyslechl, ukázala papíry, a říká: „Podívejte se. Jak to tady vyprávíte mě, jak já jsem vám to teď vyprávěl, tak to povězte a napište v odvolání. Za to vám ručím, jako zástupce československé socialistické republiky. Dokud nedostanete odpověď, tak jste ve Švédsku legálně.“ Říkal, že je nám vděčný, že jsme neujeli, že musíme vrátit papír od těch dluhů, které jsme měli. Nežádali jsme ani o sociál, ani jsme ze sebe nedělali emigranty, kteří by dostali Hansenův pas a mohli jezdit po světě bez víza. Nic takového. Čekali jsme a čekali. Brambory jsme kupovali na trhu, čekali jsme, kdy bude lacinější ten Farukorv, a tak dále. Nic se nedělo. Až v červnu jsem dostal od maminky uplakaný dopis. Je vidět, jak je to rozpité, ta písmena. Dostal jsem dva roky kriminálu, že jsem neposlechl a Evička, žena, dostala 18 měsíců. Protože byla svedená, učinila polehčující

okolnost. Když jsme psali to odvolání, tak jsme psali i prezidentovi. Husákovi. Nedošla vůbec žádná odpověď. Prostě vůbec nás nepovažovali.

Tehdy jsem si říkal: ano, serou na nás, vědí, že se nevrátíme, odepíší nás. Ale že se něčeho podobného dožiji v roce 1995, když se jednalo, jestli emigranti mohou volit nebo ne, zrovna tak jsem se cítil. Oni nás odepsali. Tady jsou komunisti dál u moci, i když ve formě sociálních demokratů, kapitalistů, podnikatelů a všeho možného. Všecko dál ovlivňují. Tehdy jsem si pomyslel: odepsali nám a nechtějí, abychom volili proto, že je nás tolik. Že bychom eventuelně mohli tu pravou stranu ovlivnit. Tatínek nebyl fabrikant, ani já jsem nebyl fabrikant, dělal jsem tady socialistické zdravotnictví a ve Švédsku jsem dělal taky socialistické zdravotnictví. Dneska tady kopírují švédský model. Když jsem tam přišel, tak tam vznikla sedmikorunová reforma - pacienti platili sedm korun a zbytek platil tzv. landstinget, neboli pojišťovna. Ale to je vedlejší, to sem nepatří.

Chtěl jsem vám říct, že zrovna teď ještě pořád to cítím. Na první volby jsem tehdy musel dojet, a na druhé taky! To jsem ještě pendloval. Třiašedesátkrát jsem jel z toho Švédka jsem, dokud jsem ještě pracoval. Skutečně tam tehdy byl, jak on se to jmenoval, ten chlap, na ministerstvu...co teď má prsty v úplatkách, Kavan. Ten byl taky proti tomu, abychom mohli volit. Takže ze mě udělali emigranta.

Udělal to z vás de facto husákovský režim.

Tak. On z nás udělal emigranta. V tu dobu už jsme pracovali, když nám to došlo. Všude jsme udávali, že jsme Čechoslováci, ale tím to haslo.

Brali vás jako emigranty?

Jistě, samozřejmě. Radili se s námi. Potom jsem tam odstartoval muziku, to je myslím zbytečné, abych vám vyprávěl. Je to taková krásná, světlá záležitost. Maminka tu byla na začátku, kdy ještě pouštěli. V devětašedesátém. Tatínka furt nechtěli pustit. Pak nám, že když se vrátíme, dali jakousi amnestii. Nevím kdy, na začátku 70. let. Říkal jsem si: toho využiju. Napsal jsem tatínkovi fingoovaný dopis - jako že mě psal a já mu odpovídám. „Milý tatínku, píšu ti, že jsme dostali amnestii, můžu se vrátit a nebudu potrestaný. Nezlob se, neudělám to, protože režim, který trestá otce, dělníka, za chybu jeho syna.“ Tatínka asi desetkrát vyhodili, když žádal. Tentokrát mu sami napsali, aby přišel, aby se dostavil na pasové a vízové oddělení. „Pane Holásek, proč už jste tento rok nežádal?“ Říkal: „Protože jste mě vždycky vyhodili.“ Protože kontrolovali všechny dopisy, to jsme věděli. Kolikrát mě došel z domu rozškubaný dopis a na něm razítko. Razítko, že se to nestalo jednou. „V tomto stavu přišel dopis z Československa a švédská pošta za něho nebere zodpovědnost.“ Dostal pět východoněmeckých marek a mohl vyjet. Tak vyjel.

Co bylo dál?

Říkal jsem: „Co bych pro tebe mohl udělat?“ - „Podívej se, já jsem už byl ve třech hlavních městech, Maďarska, Polska a v Praze. Kdybys mě tak dovezl do Stockholmu.“ - „Ne, tatínku, já tě dovezu i do Osla a do Kodaně.“ - „Ale já nemám vízum.“ - „Nemusíš mít. Tady jsi ve svobodné zemi.“ - „Prosím tě, to není možné.“ Jeli jsme do toho Osla, do Kodaně, do Stockholmu. Nevycházel z údivu, protože nikdo po nás pas nechtěl. Ani vízum. Ale proč to vyprávím:

V Oslu jsme si objednali turistickou loď. Bylo to asi šedesát lidí. Z vody nám ukazovali Heyerdalovo museum, Aku-Aku, oselskou radnici atd. Chtěl jsem vyfotit tatínka na pozadí té radnice, a slyším češtinu.

Jedna emigrantská nemoc, nebo symptom, je, že slyšíte češtinu všude. Posadíte se zády k někomu, a po deseti minutách zjistíte: Ne, nemluví česky. Prostě něco hrozného, je to úplná nemoc. Mám úplně husí kůži, když si vzpomenu, jak se nám to dělo. Slyším češtinu a říkám si: zas už blbneš. Pak se lépe podívám a jo: Tatíček. Průvodkyně to říkala ve čtyřech řečech: v norštině - která je jak čeština-slovenština, tak daleko od švédštiny - v norštině, angličtině, franštině a němčině. Tatínek to té rodině překládal. Měl jsem takovou radost, že slyším češtinu a říkám: „Nechcete, já vám to budu překládat. Z té norštiny.“ Říkali: „Vy jste tu taky z turistů?“ Otec, mama, a dvě dospělá děcka. Čili, když je pustili, byli to komunisti jak hrom,. „Vy jste tu taky s Čedokem?“ Říkám: „Ne, já jsem zlý emigrant.“ Otec zvažněl a říká: „Děkuji, já znám všech pět řečí, a nepotřebuju, abych se s vámi bavil.“ Všech pět. A oni byli čtyři. Kecali, proto jsem se jim nabídl. Takže nás tam takhle handlovali. Trošku jsem odbočil.

Pak jste tam asi pokračoval v tom Švédsku v práci, že.

Pak jsem pokračoval v práci. Pak jsem pracoval v Helsingborgu. Na jedné straně je Helsingör, Helsingjör dánský. Krátkou cestu, dvacet minut na lodi je Helsingborg. Stavěl se tam nový špitál a kousek odsud měl starý král, ještě Gustav VI. Adolf, letní zámeček. Stalo se, že onemocněl. Měl dvaadevadesát, takže nic moc. Celé Švédsko se chvělo. Ta krásná demokracie - byli za něho zodpovědní šéfové, chirurg a anesteziolog. Nic víc. Byli samozřejmě natolik moudří, že si nechali dovézt specialisty z celého Švédska, jako poradu. Kdo o toho krále pečoval, to určovali ti specialisti. Chirurg operoval, anesteziolog-primář anesteziologie - uspával. Stálo tam pak ve frontě 200 lidí, anesteziologů, kteří si chtěli zlepšit... říká se tomu tady taky merity?

Česky jsou to reference?

Ne. Dejme tomu, ale není to to pravé. Reference... Když tam dáte publikaci, tak to není reference. Chtěli si to prostě vylepšit. Ten šéf říkal: potřebuju pět lidí, které znám a kterým můžu důvěřovat, a odvolal mě z dovolené. Napřed se zeptal, jestli jsem pro, takže mě velice zalichotil. Potom jsme spolu psali několik vědeckých publikací, ale to je druhá věc. Byl jsem povolán z dovolené, abych u toho krále byl. Byl ještě potom dvakrát operovaný a ty další dvě operace, to jsem mu dával anestézii. Možná, že bylo dobře, že povolali mě, protože - všichni ti Švédi, třeba personál, (říkali): „Je to král, tak přece sem musíme pustit jeho rodinu“. „Přece nemůžeme chtít po dánské královně, aby se převlékala do zeleného.“

Přišel jsem a první den jsem dělal. Byla schůze, celkem byly tři. Ne - napřed tři, a pak ráno a večer. Přednesly se ty laboratoře, všecko. Ten mluvil o krvi, ten mluvil o intravenozní výživě, ten mluvil o tom, udělal se závěr. Podle toho těch osm hodin doktor, co tam byl, jel. Když se to po prvním dnu svolalo a já jsem tam měl sedět dopoledne, říkám: „Prosím vás pěkně, já chápu, že to je váš král. Ale je to dvaadevadesátiletý starý člověk, opotřebovaný. Proč jste ho z té anesteziologie²⁰⁶ vzbudili, když každého sedmdesátiletého člověka necháme po tak rozsáhlé operaci dva dny odpočinout na respirátoru?“ Šuškot. „Další věc: Proč do toho pokoje může kdokoli přijít?“ Samozřejmě to okamžitě vyřídí. Takových věcí jsem tam pár měl. „Každého sedmdesátiletého, který má dvouhodinovou operaci - jak měl Jeho Majestát - tak digitalizujeme. Posilujeme mu srdce, i když byl srdečně zdravý. Proč ho nemá on?“ A tak dále. Všichni otevřeli hubu, spousta lidí okamžitě - „že je to mělo napadnout“. Tak po prstech, prosím vás. Přišel jeho hlavní medicus, profesor Björg, internista ze Stockholmu. Přišel za mnou a říká: „No jo, ale začít ho teď digitalizovat? To trvá čtyři dni, než je plně digitalizován.“ Říkám: „Ano. Strofantinem. To je něco jiného, ale dá se to taky.“ - „Vidíte to.

²⁰⁶ Pravděpodobně anestézie

Ve Švédsku nepoužíváme strofantin. Bojoval jsem za něj, ale ten boj jsem prohrál. Troufáte si tu trofantinizaci uvést?“ Říkám: „Samozřejmě.“ U nás to byla běžná metoda. „Tak to udělejte a prosím tě- vynasnažím se, abys seděl v noci u krále a nemusíš mě budit, jenom když uznáš za vhodné.“ Druzí ho museli kontaktovat, protože v tu dobu tam už byly malé vysílačky. „Jakoukoli změnu uděláš, ráno ji podepíšu.“ Říkal jsem si: „Juro z Poštorné, to ti nikdo neuvěří. To budeš vykládat vnukům a oni se ti budou smát.“ A tak jo. Tam bylo zásahů. Rehabilitační šéf přišel na to, že má riziko. Potom ho dali na respirátor, když jsem ho já uspal, na tu druhou operaci. Na tom respirátoru zůstal. Aby nedostal trombózu a případně plicní embolii, jak už věkem, rozsahem a druhem operace. Co to bylo za operaci, samozřejmě neřeknu.

Zjistili, že každých dvacet minut by s ním měli cvičit. Co to znamená? Že ho vzbudí. I kdyby ho nevzbudili, bude se rvát s respirátorem, chudák starý. V dvaadevadesáti letech. Nebo že ho uspí tak hluboce, že mu to nebude vadit, ale to znamená, že se zpomalí oběh. Nejlepší je, když pohne sám nohou, palcem, a tak dále. Přišel jsem v noci, nechal jsem s ním zacvičit rehabilitační sestru a říkal jsem: jděte se vyspat a přijďte za čtyři hodiny. Dřív si na něho nenechám sáhnout. Ten člověk má právo na to, co každý Švéd, každý Svensonn. My říkáme Novák, tak každý Svensonn. nechci to shodit, že by byli blbí, ale prostě naráz...

Měli jinou zkušenost?

Ne zkušenost. Vždyť já jsem se to tam naučil. Tady jsme neměli respirátory. Dva dny si musí (pacient) odpočinout a pak se to z něho postupně dostává. To jsem se naučil tam. Naráz si mysleli, že snad Pánbůh toho krále... že to bude probíhat jinak. Setkání s králem, než jsme ho podruhé uspali, to taky můžu říct.

Člověk dovede pochopit, že prostý člověk, ať je to Švéd nebo Čech, řekne: „Mám žízeň! Tak sestři, pohněte. Dvě hodiny už tady tento!“ Ale on řekl: „Byla by sestřička tak laskavá, obtěžovala se a podala mi trochu vody?“ Neřekl „Vodu“ nebo „Dejte mi vodu.“ Uvědomil jsem si - angličani, jim říkají „nobile“. Když řekneme noblesa, tak je to takové hanlivé. Byl to vznešený člověk, který měl na to právo ne jako král, jako pacient. Kdyby řekl: „Kurva, dej mi napít.“, jak jsem to slyšel mockrát, tak to ten člověk musel akceptovat, i když mu třeba řekl - mohl jste to říct slušně. On ne. V životě jsem tak žádného Švéda (neslyšel mluvit), sám jsem nikdy tak nemluvil. „Byla by sestra tak laskavá a podala mi trochu vody?“ Osm slov místo jednoho. A třeba na každé třetí se musel zvlášť nadechnout. To byla věc. Ještě jednu věc. To je zas o Švédech jako národu.

Tak to povězte.

Říkal jsem vám, že celá rodina tam zabrala jedno oddělení. Ze začátku tam chodili volně, potom přišel ten režim. S dnešním králem jsem hrával šachy, protože to je kousek do Kodaně. Po lodi, i autem. U Kodaně je Malmö. Teď tam je most, dřív tam jezdila loď, do Helsingery, půl hodiny potom jsem byl v Kodani. Bylo to město hříchu. Dnešní král se nijak netajil, že si užíval. Však jeho žena, dnešní královna, byla hosteska. Chodíval tam, večer se ukázal, pak ráno přijel z Kodaně a říkal: zahrajeme šachy. Hráli jsme celou noc.

Chtěl jsem říct tohle: byla to stará nemocnice. Jedno oddělení tam bylo zabrané pro krále. Jednotlivé pokoje, tam jsme se převlékali, protože nás, personálu, bylo víc. Rodina se tam (převlékala). Jedno okno bylo stále osvětlené. Tříkrát denně se měl doktor jako mluvčí vyjadřovat, co se děje, a tak dále. Vždycky to bylo puštěné na to okno, které nebylo královské. Ale, jak bych to řekl, ukolébali lid, že tam prostě furt je a žije, jak to říká ten doktor. Novináři, samozřejmě, jak všude jinde - nejenom švédští, ale i druzí - říkali: Dostat poslední fotku královu! Kéž to udělám. Za uniformu. To není že se fasuje, jak tady. Šli tam, když se zašpinili. Každý den jsme brali čistou. Za uniformu nabízeli tisíc švédských korun. V

tu dobu to byla hromada peněz, osm tisíc českých. Nenašel se nikdo. Pak to zvýšili. Vedle byla novostavba nového špitálu, vybavovala se elektrikou. Elektrikáři měli uniformy, ty modráky s nápisem, tak za to nabízeli. Zvýšili cenu. Nenašel se nikdo za ty dva měsíce, kdo by za ty peníze - a třeba uklízečky nebyly moc placené - kdo by půjčil, aby znesvětil památku krále. Byla to úžasná věc. Nikdo neprozradil: „To je to okno, které nemá záclony. Jeďte do té novostavby a teleobjektivem si to vemte. Dejte mě tisícovku a mějte se dobře.“ Ne. Klobouk dolů před nimi. Přitom to byli i republikáni, tam nejsou všichni roajalisté.

Helsingborg byl velké město. Děcka se tam neměly moc dobře, i když si udělali plachtařské kurzy a všechno možné. Měl jsem potom pověst královského Liefsmedika, chodili za mnou a říkali: nechtěl bys jít dělat tam a tam, dostal bys primariát. Jeden anglický doktor, který měl vlastní letadlo, Cesnu, říkal: „Vzal bys tu resuscitaci, dělal bys anesteziologa, já bych tě naučil anglicky. Máš děti staré jako já, bylo by to fajn. Šli bychom dělat do Vernama. Je to krásná, zdravá krajina“. „Mě je tady jakž takž dobře. Jenom děcka...“ - „Děcka by tam měly ráj, člověče. Říká se tomu švédský Jeruzalém. Je tam asi dvacet různých církví, padesát kostelů.“ Možná že přeháněl, možná, že teď přeháním já. Říkám: „Víš, moc se mi do toho nechce.“ - „Že bychom tam zaletěli? V sobotu.“ - „Jak zaletěli? Nelítám.“ - „Já mám letadlo.“ Musel jsem tady skončit s lítáním, protože letiště bylo v Břeclavi, blízko hranic, takže mě neprověřili. Byl jsem na vojně - to je druhá věc - u letectva a udělal jsem si bokem parašutistický výcvik. Řekl jsem: „Jejda, tak to poletím.“ Tak jsme letěli. Zasekl se nám motor. Nouzově jsme přistáli na automobilové závodní dráze, kde moje žena dělala ještě pořád při velkých závodech hlavního doktora. Nouzově jsme přistáli, olej všude nastříkaný, břizy už byly výš jak my. Lámaně říká: „Prosím tě, až přistaneme, utíkej, co můžeš, a zalehni.“ Nevylétělo to do luftu, našťastí. Přišel ke mně chlap a povídá: „Teď jsi podruhé na světě, dej si štamprli.“ Ve Švédsku s tím pitím - kdepak cizímu nabídnout! Chtěli po mně medicínu na chuť k jídlu. Říkal jsem: běžte do „Systemu“ a kupte si flašku červeného vína.- „Postarám se, abyste byl bez diplomu. Doporučovat alkohol!“ a takové výhrůžky. Říkal jsem si: to jsem došel.

Když jsem viděl ten nový špitál, každý doktor, ne každý primář, každý doktor měl svoji místnost. Primář měl tři okna, zástupce měl dvě a obyčejný doktor měl jedno okno. Takový malý kumbálek. Každé oddělení mělo vlastní zahrádku. Mohl jsem si diktovat, které mašiny chci a jak chci provoz. Pohádka. Tam jsem byl od pětasedmdesátého do devadesát pět.

Devadesát pět. To jste se definitivně vrátil do České republiky.

Měl jsem s těmi službami až dva tisíce hodin přesčasů ročně. Normální pracovní doba byla tisíc osm set hodin. Čili měl jsem víc jak dvě pracovní doby. Poprvé jsem si to nechal proplatit a tím pádem mě vylezly daně z 60 procent na osmdesát. Čili ze stovky jsem dostal jenom dvacet korun. To mě ovlivnilo i normální plat, nejenom ten přesčasový. Od té doby jsem se zařídil někde na měsíc na Lofotech, na ostrovech za polárním kruhem, nebo v Dánsku, ve Finsku. Po devětaosmdesátém jsem jezdil sem.

Proč jste se definitivně vrátil?

Protože, říkám vám: po ničem jiném jsme netoužili, než abychom se vrátili. Proto jsem se vrátil. První, co bylo, že jsem se dal k dispozici. Napřed jsem šel - protože tehdy jsem tam byl vlastně nakomandovaný - do toho pohraničí. Byl tam kluk, můj nástupce, kterého jsem si vyškoliil. Já jsem ho i pozval - byl i ve Švédsku - jako „person“ v anglickém dopise. Byl ještě i v tom Švédsku, dělal u mě. Nemůžu ho vykúsat²⁰⁷. Asi by to dali mě, kdybych žádal o to místo. Šel bych tam dělat třeba i sekundáře. Ale oni mě nechtěli. Šel jsem sem, ale tady mě taky nechtěli. Říkal jsem: „Poslyšte, jak si to můžete dovolit, že řeknete ne? Já mám tolik a

²⁰⁷ vyhodit

tolik publikací, mám takové a takové merity, přednášel jsem na světových kongresech, a vy řeknete ne?“ - „My bychom vás nemohli zaplatit.“ Říkal jsem: „Kdo mluví o penězích. Zaplatil jsem si předčasnou penzi a mám sloužit.“ - „No, dobře, ale byt pro vás nemáme.“ - „Budu bydlet u maminky.“ Maminka v tu dobu ještě žila v Poštorné. Doktor teď říká: „Ale co budu dělat já?“ Říkal jsem si: „Aha, tam to je.“

To je ten důvod.

To je ten důvod. „Já vás ale nechci vyhnat. Já chci jenom mít čisté svědomí, že kvůli čemu jsem vyjel, že se teď vrací.“ Nebyl jsem emigrant, byl jsem na zkušené. Nebylo v mojí moci se vrátit, teď jsem se vrátil, tady mě máte a disponujte se mnou. Tak jsem jel. Když jsem byl na světovém kongresu, potkal jsem tam hlavního anesteziologa armád Varšavské smlouvy, u kterého jsem byl jako žák na doškolováku. V Praze na Bulovce, nebo jak se to jmenovalo. Hlásil jsem se k němu a on o mě pravděpodobně věděl, protože to jméno mu bylo povědomé. Jmenoval se Jiří... mám to někde napsané. Samozřejmě jsem ho pozval na oběd. Říká: „Nejsem tu sám“. Slíbil - to bylo ještě v době, kdy jsem nesměl jezdit - že zařídí, aby ke mně mohli zajet rodiče. Samozřejmě to neudělal, já se nedivím. Říká: „Je tu paní docentka Drábková?“ Říkal mi, já jsem nebyl v partaji, já už nejsem, ale byl. Nemohl být jinak hlavním anesteziologem Varšavské smlouvy, to je vyloučeno. I když já byl primářem, a nebyl jsem v partaji. Já jim to nemám za zlé.

„Je tu docentka Drábková, ta, které já to budu předávat.“ Čili věděl jsem, že v tom devětaosmdesátém, když jsem se vrátil, že to dělá ona. Tak jsem šel za ní. Říkala: „Prosím vás, vy jste si tam málo nahrabal?“ Říkám: „Prosím vás, nahrabal, nenahrabal. Měl jsem tam víc platu jak vy tady.“ - „Přece nebudete našim lidem ubírat krajíc.“ - „Tak to ne, jsem ochotný dělat zadarmo.“ Říkala: „To tak! To na vás poštveme odbory.“ Z toho všeho jsem byl úplně vykulený. Šli jsme na medicínu, zámečník měl v osmnácti letech čtyřikrát větší plat, než já v pětadvaceti jako doktor. Šlo tam sedmkrát víc, než jsme chtěli nebo potřebovali, nebo tak. Prostě: „Málo jste si nahrabal. to na vás poštveme odbory.“ Říká: „Když pro nás něco chcete udělat: já vám poradím. Zaplat'te nám několik poplatků na světové kongresy.“ Říkal jsem si: Světový kongres je týden. Dělal jsem tam dvacet roků. Máte tu tak geniální doktory, že za týden se naučí to, co jsem se já naučil těch dvacet (let), i když jsem třeba blbější než oni? To mě urazilo. Ale tohle jsem neřekl. Pak říkala: „Tím byste nám pomohl.“ Potom jsem jel domů, za týden, za čtrnáct dní. Žena mi povídá: „Prosím tě, máš zavolat tady toto číslo.“ Dal jsem jí k dispozici číslo. Už mě volali její syn a jeho snoubenka nebo její dcera a jeho snoubenec, že se ke mně přijedou učit. Takže: já ne, ale beze všeho tam můžu živit její (děti). Říkal jsem si: kde mám záruku, že ty lidi jsou aspoň tak chytrí jak já? Takže, to bylo toto.

Další věc, která by se tam měla dát. To už je, jak mě bylo, když jsem se vrátil. Samozřejmě mě v tom špitálu měli rádi, byl jsem ten, co kurýroval krále. Holeček - ten, co kurýroval krále. Kromě toho jsem tam vedl akvarelové kursy, založil jsem tam muziku, která hrála na všech sokolských sletech v cizině, každý týden samozřejmě někde něco bylo, v místní nebo okresní kultuře. Dělal jsem i v krajských městech a pár vědeckých prací na univerzitě. V univerzitním špitálu. Byl jsem jediný, který přednášel na světovém kongresu, na několika evropských, na dalším světovém. Prostě měli mě tam rádi, nebyl jsem žádná nádiva. Aspoň si myslím, že jsem nebyl. Takže to fungovalo.

Zjistil jsem třeba, že vybavují rentgen. Ne, začneme (jinak) - vybavují operační sály novými stoly. Takový stůl, to stojí bratru dneska dvě stě tisíc českých korun. Byly jenom pět let staré. Protože tam přišel nový primář, byl zvyklý na jiné, od jiné firmy. Tu dobu na to švédské zdravotnictví mělo. Říkal: pošleme to do Afriky. To jsem akceptoval. Přejde to někam, pomůže to, to byl dobrý odpis. Poctivý, slušný odpis. Načež jsem si říkal: No jo, Afrika. To je možné. Jenomže vím, jak pomoci, protože jsem byl takzvaný „father“, to znamená kmotr

děcku²⁰⁸. Pak jsem se dozvěděl, že osmdesát procent těch peněz jde na organizaci, že to děcko dostává jenom dvacet procent. Ne, že bych byl nedůvěřivý, říkám si, sichr je sichr. Třeba i já se spletu, a potom se dozvím, s jakými milióny jsem tady mával. Takže ať to mám zapsané. Šel jsem za těmi lidmi, co rozhodovali, říkám: prosím vás, kam to chcete poslat? tam a tam. Víte, že to je na rovníku. V noci je tam mínus padesát a ve dne třeba padesát. Je tam vlhko. Myslíte, že ten stroj tam bude fungovat tak, jak fungoval tady, v mírném pásmu?- „Tak kam to máme poslat?“ - „Tady, sem, podívejte se.“ Tak jsem dovezl operační stoly, elektrokautey po padesáti tisících, deset elektrokardiografů. V tom špitálu v Albrechticích jsem neměl EKG přístroj. Na interně byl, já jsem neměl. Během práce tam bych to zapomněl, kdybych nechodil na internu oživovat si znalosti. V Albrechticích nebyl. A teď jsem dovezl deset, osm tam a čtyři tam, to nebylo naráz. Teď naposledy - před třemi nebo čtyřmi lety - jsem ortopedické ambulanci, kde se operují malé výkony, dodal elektrokardiograf. Kamarád muzikant říkal: „Jéžíšmarjá, neblbni, já to neznám.“ - „Podívej, dneska už riskuješ, když vstříkneš pacientovi lokál.“ - „Už jsem měl reakce.“ - „No vidíš, když tam máš ten elektrokardiograf, tak řekneš, ano, já jsem na to byl připraven. Nebud' blbý. Kromě toho: když jsou arytmie, tak ti to pípne. Puls tam získáš.“ - „No, jo.“ To bylo - tady dvacet tisíc, tam padesát tisíc, švédských. Čili v tu dobu krát pět.

Co se mnou zatřepalo, bylo, když přišel nový rentgenolog. Siemensovy rentgenové aparáty byly tři. Jeden rentgenový aparát na operačním sále. Mám taky pět patentů, jeden světový. Neplatím je, takže už je nemám. Měl jsem pár zlepšováků, na ortopedii se to využívalo. Zatloukl se tam hřebík a pod pacienta strčili za aseptických, sterilních podmínek desku. Udělali snímek, čekali, až se vyvolá, za patnáct minut přišla jeptiška, ze snímku kapalo, a říkala: Je to špatně, musíme s tím pohnout trošku víc do abdukce. Znovu hýbali pacientem, znovu strčili rentgen, a tak dále. Operace která stála čtyři a půl hodiny času, nehledě na to, že pacient již nekrvácel, ale kapalo to. rána byla otevřená vzduchu.

To byl saabácký. Auta, letadla, migy nebo jak se jmenuje. Jak se jmenuje to letadlo?

MIG?

Ne, to letadlo, co jsme teď koupili.

Gripen.

To dělá Saab. Čili ten Saab dělal operační rentgen. Natočil to a viděl, co dělá. Dneska už je to všude běžné. Ale v tu dobu, je to osmnáct roků, to bylo úplně nové. Dělal jim to dvě projekce naráz, čili on dostal stereoskopický obraz. Dostal trojrozměrný obraz, měl předozadní a boční. To bylo parády.

První co bylo: ozáření musí schválit československá byrokracie. Švédí pětkrát všechno přehání, oproti Evropě, EU, oproti americkým aparátů. Jsou úžasní, s tím alkoholem a ze vším. Ale - Češi to neuznali. Trvalo jim to, dělalo se to v těch Albrechticích. Trvalo, než to prosadili. Ten aparát tu aspoň je. Pak to byly tři aparáty, kompletní, už jsem to říkal, co to bylo za firmu - Siemens. Siemensovy aparáty měnili za něco jiného, byly staré pět roků. Hodnota byla, myslím, třicet miliónů. Mezitím klesla československá koruna. Myslím, že to bylo jedna na čtyři nebo jedna na tři. Říkal jsem: tohle musím dostat. Jel jsem za ředitelem OUNZu. „Prosím vás, za týden zařídím, aby rentgeny ve Vernamu byly v provozu. Technik, který je bude tady opravovat. Bude u nás žít, bude se s nimi učit dělat, přijede ještě s jedním rentgenologem, který se je naučí ne odborně, ale technicky zavádět.“ - „Jo jo, samozřejmě, to budeme rádi. Ale my vám to nemůžeme (zaplatit).“ - „Ne, to je OK.“ Všecko bylo domluvené, to vidím jak dnes. Byla výstava kamaráda, kde jsem sehnal tři čtyři muzikanty a

²⁰⁸ tzv. „adopce“ dětí na dálku

hráli jsme mu na vernisáži v Poštorné. On byl Poštoran. Vycházím se vyčůrat, na chodbě potkávám dámu, a říká: „Vy jste doktor Holásek?“ Podala mi ruku. Já tedy líbám ruce ženským, kterých si vážím. To jsem já. „Já jsem primářka Loučková“. Roučková nebo Loučková, teď už nevím. „Chci vám jenom říct, že ty vaše rentgenové aparáty, ochozené, nechci. Mám právo si počkat na nové a počkám si na nové.“ Dozvěděl jsem se proč. Randlové u nás v tu dobu dělali šest hodin. Za těch šest hodin, ona tam seděla, a protože měla bohužel starý rentgenový aparát a ještě jedna měla od UNRY ve Valticích - ten si já pamatuji - nemohla dělat složitější věci. Dozvěděl jsem se, že moje žlutá sestra měla poukázku na rentgenologické vyšetření v Brně. To musíme udělat tady. Prý nemají rentgeny, že ten starý nefunguje. Začal jsem na tom a zrovna se mi hodilo, že se tam vyměňovali. Takže: „Mám právo si počkat na nové a já si počkám.“ Měla obchod s halenkami a takovými věcmi. Samozřejmě kdyby se za těch šest hodin v práci unavila. Ten obchod musela někomu toto. Ona se neunavila, místo šesti rentgenových vyšetření napsala šest takových malých papírků, a pacienti chodili do Brna, kde čekali třeba tři čtyři týdny. A ona usměvavá, protože asi uměla německy, prodávala halenky na hraniční ulici v Poštorné. Tam je to asi dva kilometry do Rakouska. Takže se nedivte, že řekla, že je nechce. „Ale vzala bych si od vás computer tomograf.“ Jenže to tehdy stálo já nevím kolik miliónů, a nebyl u nás ani tehdy. Jsem šel za ředitelem OUNZu a říkám: „Prosím vás, když jste prostavěli i peníze na vybavení - to jsem věděl, to se v tu dobu psalo v novinách - vy nemáte na nový rentgen. Ona nemá právo říct Ne.“ Říká: „Pane kolego, u nás je demokracie. Jestliže paní primářka je nechce, nemůžu ji k tomu donutit.“

Takže tohle jsou vaše zkušenosti.

Ale ty ještě nekončí. Řekl jsem: Je to domluvené, tomu jsem dal obrázek, tomu jsem zadarmo hrál na narozeninách, klukům jsem místo toho koupil flašku whisky, protože jsem po nich nemohl chtít, aby cizímu chlapovi hráli zadarmo. Už jsem do toho investoval čas, prosení, chodit pod paží. Neříkám, že jsem se ponižoval, to ne. Musím to prostě dovést alespoň do Československa. Volal jsem do Albrechtic, tak, kde už byl jeden saabácký, toto byl Siemens. Říkám: „Kluci nechcete tři rentgeny za třicet miliónů švédských korun?“ - „Jéžišmarjá, kdy?“ - „Čím dříve, tím lépe“. Říkal jsem jim, že by bylo dobré, aby se s tím naučili zacházet. „Prosím tě, my máme v Ostravě šikovného údržbáře na rentgeny. Máme tu rentgenologa, kterého znáš, ještě, když jsi tu byl. Je dobrý. Nebudeme nic oddalovat, přijedeme si pro ně. Co myslíš, že bysme jim mohli...“ - „Chutná jim naše becherovka, dovezte nějakou becherovku.“ Kromě toho vodka, oni mají místo toho ten Rénat. Nakoupili klobásu i salámy. Byl jsem v tu dobu tady, seděl jsem vedle šoféra. Bylo to v zimě, ředitel špitálu a rentgenolog seděli na korbě a mrzli. Tak byli obětaví. Dojeli tam, bydleli u nás. Dva dni se to rozmontovávalo, a odvezli to do Krnova, který mezitím, za těch dvacet roků nebo kolik to bylo, udělal nejenom generálku, ale byl přistavěn. Zdůraznil jsem vám už na začátku, že „OUNZ v Bruntále se sídlem v Krnově“. Byl tam ještě špitál Rýmařov a Albrechtice-ortopedie, mezitím už byla i urologie, tuberkulózní - a okresní ústav národního zdraví Bruntál, celou dobu se to rvalo. Bruntál to zjistil a říká: Máte vybavené rentgenové oddělení. Naše rentgeny věčně nefungují. Prosíme, abyste nám je půjčili. Po velkých (problémech) je půjčili, protože je neměli nainstalované, měli je jenom někde ve skladišti. Bruntál za ně poděkoval, jako půjčka. Bruntál byla naráz soukromá nemocnice, pak to byly tři, čtyři akciové společnosti, a dneska nikdo neví, kde ty rentgeny jsou. Třicetkrát tři je devadesát miliónů.

Takže – to jsou Češi.

Myslím, že už o mém návratu víc nebudu víc vykládat. Lidi, co v tu dobu byli nebezpeční komunisté, jsou dneska podnikatelé. Ještě další, osobní věc k tomu: maminka opakovaně žádala o telefon. Staříčká, pětáosmdesátiletá. To tak. Baba, co tam seděla: „To tak, abyste volala synovi do Švédska, co? Málo vám píše, málo vám posílá?“ Maminka pokorně říkala: tak mě neponižovali lidi ani jako nemanželskou, jak mě ponižovali za to, žeš byl v cizině. Dneska tito lidé posílají svoje děcka a vnuky.

Dopovím to s tím telefonem. Když se to stalo párkrát, maminka se na to vybodla. Konec - devětaosmdesátý rok, odzvonili jste to klíčkama, a maminka šla znovu žádat o telefon. „Nezlobte se, paní Holásková, bohužel vám ho nemůžeme připojit, musíme upřednostňovat podnikatele.“ Maminka dostala telefon za čtyři roky. To už jsem byl tady.

Takže nová doba přinesla nové mravy, řekněme.

Ale i nové nemravy. A nové výmluvy.

Vratislav Brabenec

První otázka na vás je odkud pocházíte a v jaké rodině jste vyrůstal?

Tuto otázku jsem dostal několikrát. Pokud to můžu říct přesně - nenarodil jsem se v Československu, narodil jsem se v Protektorátu Böhmen und Mähren za druhý světový války. Mohl bych to rozvýt. Když jsem se narodil, můj bratr přijížděl z gymnázia v Libni. Zrovna bombardovali. Lítali takzvaný kotláři, což byli americký a britský piloti, který nejdřív rozstříleli lokomotivu. Dali upozornění, aby lidi vystoupili, utekli do polí a potom rozstříleli lokomotivu, kotel. Od toho kotláři. V roce 43 jsem se narodil. Brácha zrovna z toho vlaku utekl a chtěl vidět, že má dalšího bráchu. V roce 43 jsem se narodil.

Co vaše dětství a vaši rodiče? Jak dnes vnímáte své dětství?

Rodiče-úředníci. Fotr takovej mírně poškozenej tím, že ho v roce 53 vyhodili z úřadu, z pošty. Šel dělat jako padesátiletěj do továrny. Matka to vždycky brala o hodně lehceji než fotr. Fotr trpěl. Fotr měl dojem, že je TEN úředník, že jako úředník se dožije nějaký šťastný penze. S rodiči, kteří se narodili oba za Rakouska-Uherska, jsme si nikdy moc nerozuměli. Já vůbec.

Dále bych se zeptal, kterou školu jste vystudoval.

..

Vyšel jsem ty základní školy, pak jsem dělal vinařskou zahradnickou školu na Mělníku. Ta byla velice pěkná. Potkal jsem se tam se spoustou krásnejch lidí, ale nemůžu zapomenout na to, že jsme byli využívány jako otrocká práce na sklizně řepy, obilí a brambor. Byli tam skvělý lidi. Z profesorů tam byl Hurych, se kterým jsem si velice dobře rozuměl.

V čem jste si s ním rozuměl?

Naučil mě dělat zahradní architekturu. Stál za mnou, podporoval mě, pomáhal mi. Nakonec mi doporučil nejlepší umístěnku, kterou jsem dostal. Tehdy byly umístěnky

Co jste po té škole dělal za zaměstnání?

První zaměstnání jsem měl jako šéf zeleně ve městě Příbram. Dostal jsem to vlastně díky němu. Nevydržel jsem tam dlouho, protože jsem chtěl hrát. Měl jsem schizofrenii, nejen že jsem chtěl dělat zahrady, ale chtěl jsem dělat i muziku. Takže jsem se tlačil do Prahy.

Jaké byly vaše vzory v muzice? Co byste řekl?

Jsem saxofonista, takže saxofoňáci. Samozřejmě Coltrane, Charlie Parker.

Takže jazz.

Byl to jazz.

Další moje otázka se bude týkat vaší emigrace. Kdy a kam jste emigroval?

Byl jsem vystěhovanej v rámci akce Asanace v roce 82. Emigrovat jsem nechtěl. Za emigraci se stydím, měl jsem radši sedět ve vězení.

Jak dlouhou dobu jste tam strávil? Kdy jste se vrátil nastálo sem, do Československa?

Byl jsem v emigraci patnáct let. A dlouhá cesta tam, a dlouhá cesta zpátky.

Kam jste odjel?

Nejdřív jsem odjel do Rakouska, pak jsem jel do Kanady.

Řekl jste, že jste nechtěl emigrovat. Proč jste nechtěl emigrovat? Shrnul byste to nějak?

Měl jsem tady přátele a dělal jsem tady muziku. Psal jsem a měl jsem okruh, o který jsem přišel.

Donutila vás k tomu moc, establishment? Jak vás k tomu donutili?

Dneska se tomu říká akce Asanace. Tvrdý vejslechy, rozbitý držky. Mezitím mě jasně říkali, že půjdu buď znova do vězení, nebo odjedu. Měl jsem malý dítě, manželka mi říkala: chtěla bych, aby naše dcera měla skutečného fotra, a ne aby fotr seděl ve vězení. Řekl jsem: „Tak jo.“ Prostě jsem odjel.

Co vaše rodina? Odjel jste s celou rodinou?

Odjel jsem s manželkou, dcerou a se psem.

Jak jste se dostal do Rakouska?

Kreisky, rakouský premiér, tehdy dával automaticky azyl chartistům²⁰⁹. Rakousko byla první země, kam jsme mohli vycestovat.

²⁰⁹ V.B. podepsal Chartu v její počáteční fázi již v prosinci 1976. Lístek s jeho podpisem je k dispozici v Archivu bezpečnostních složek MV, byl zveřejněn na výstavě k 30. výročí Charty 77.

Potom do Kanady.

Pak Kanada.

Zažádali jste si o Kanadu, a pak jste jí dostali?

Čekal jsem na Kanadu 13 měsíců. Amerika nás jako chartisty brala rovnou. Manželka do Ameriky nechtěla, protože měla představy, že Amerika je strašná, že je lepší Kanada. Tak jsme jeli do Kanady, s tím, že tam budu aktivní, že budu vydávat muziku. Což se v jednom případě stalo, pak už ne.

Mezitím jste byli v Rakousku. Jak jste tam bydleli?

My jsme tam dostali od rakouské vlády byt. Nebyl zájem, abychom pracovali. Já jsem pracoval, dělal jsem nějaké zahrady, abychom si vydělali nějaký prachy. Abychom do Kanady nepřijeli úplně jako holý prdele. To je celý. To je takhle jednoduchý.

Jak se stavěli k emigraci vaši rodinní příslušníci, sourozenci? Věděli to?

Příslušníka jsem měl už dávno v emigraci, ve Švédsku, nejstaršího brácha. Druhej brácha tady zůstal. Tvrdí dneska, že tím trpěl, ale je to blbost. Vymýšlí si.

Trpěl tím, že jste odjel?

To je blbost, to kecá. Fotr už byl mrtvej, matka za mnou byla v Rakousku a pak i v Kanadě. Nikdy to, myslím, nepochopila, proč jsem byl vystěhovanej a proč jsem byl zavřenej, co to je Charta a takovýhle věci.

Vysvětloval jste jí to nějak?

Pokoušel jsem se.

Co vaši známí, které jste tady měl? Jak se k tomu stavěli? Mluvil jste s nimi o tom?

Mluvíme o tom dodneška. Měl jsem takový docela tvrdý záběr, když byla ta Asanace, měl jsem skutečně dva až tři výslechy týdně. Mí kamarádi muzikanti, hlavně z kapely, mi říkali: Jed' do prdele. Tohle nevydržíš. Takže jsem jel.

Měli oni sami nápad, že by emigrovali?

Neměli. Tak tvrdý nátlak na ně jako na mě nebyl.

Říkal jste, že jste odjel nejdřív do Rakouska, potom do Kanady. Když jste tam přijel, jaký byl váš takový první silný zážitek? Vybavujete si nějaký?

Silný zážitek...

Nebo jenom zážitek....

Silný zážitek z Kanady byl, že se člověk najednou ocitl v zemi, která mě bere, a kde se mi nic vlastně nemůže stát. Silný zážitek za celý život byl, že jsem najednou ve svobodné zemi. To je dost silný zážitek.

Uměl jste německy, nebo vám to dělalo ze začátku potíže?

Trochu německy jsem uměl, když jsem šel do Rakouska, a když jsem šel do Kanady, tak jsem uměl trochu anglicky. Při tom skoro zůstalo. Trochu nějak rozumím a umím i něco říct. Není to nejlepší.

Byla tam nějaká jazyková bariéra mezi vámi a ostatními?

Ta je furt. Jazyková bariéra je i s vlastním jazykem do smrti nevyřešená.

V jakém smyslu s vlastním jazykem, s češtinou?

Jazyk je strašně komplikovaná záležitost. Aby to člověk celé pochopil, aby se naučil ten instrument používat, to je práce na několik životů. Aby se to naučil používat tak, že si může být jistý, že věci říká přesně tak, jak je chtěl říct. To je strašná práce.

Říkal jste, že jste tam pracoval v zahradnictví. To vám bralo veškerý čas? Měl jste tam nějaké koníčky?

V Kanadě jsem trochu dělal muziku, ale jen tak bokem. Hlavně jsem se musel živit. Chtěl jsem se živit tím, co umím. To byly zahrady. Muzikou jsem se neživil, ale trochu jsem jí dělal. Nevím, asi toho bylo málo. Snažil jsem se uživit rodinu tak, abychom mohli mít barák, aby dcera neměla pocit, že jsme nějaký druhořadý cizinci. To se, myslím, povedlo. To je důležitý. Nebyl jsem nikdy na žádných podporách, nechodil jsem žebrot po úřadech, normálně jsem dělal. Většina českých emigrantů někde furt plakala na úřadech, co nemají a co potřebují. To jsem skutečně nedělal. Byl jsem tam několik měsíců, a už jsem byl zaměstnaný, celkem jsem tam byl zaměstnaný dva roky nebo jak dlouho. Jen jednou jsem měl ten takzvaný „unemployment“, podporu v nezaměstnanosti. Nikdy jsem tyhle věci nepoužíval, nevyužíval. Vůbec.

Proč byli emigranti většinou nezaměstnaní, nebo si stěžovali? Proč si myslíte, že to bylo? Nebyl jsem tam, nedokážu si to představit....

Bylo bezvadné potkávat Kanadany, mluvit s Kanadany, pít pivo s Kanadany, a hádat se s Kanadany. Nejhorší bylo hádat se s emigranty. Devadesát procent z českých emigrantů byli podvodníci, kteří tvrdili, že jsou političtí emigranti, což nebyli. To byli ekonomický emigranti, který stejně tak jako tady zasraně žili, zasraně chodili k volbám a nechali se pokořovat a ponižovat. V cizině dělali strašný bojovníky. Když jsem se potom odstěhoval z Ontaria do Britské Kolumbie. Končilo to tím, že kdykoli jsem slyšel český jazyk, tak jsem přešel na druhou stranu ulice, nebo jsem řekl ženě: Okamžitě se mnou mluv anglicky, nechci ty lidi vidět. To je prostě národ, který se posere.

Během dvou let se tady ten národ ze všeho posere. Cokoli se změní, z jakéhokoli Paroubka, Grosse, je to nemožné. Je to národ sluhů, práskáčů a podlejzavejch lhářskejch hajzlů, nedá se to říct jinak. To je na tom smutný. Nakonec se sem člověk do toho národa, do kterého taky patří, vrátí, a znova to rozpoznává. Celá ta politická scéna dneska, to je prostě teátr. To je strašidelný teátr, jeden horší hajzl než druhý.

Měl jste v emigraci nějaké české přátele? Říkal jste, že ti lidé nebyli úplně ideální.

No, nejenom ideální. Co to znamená ideální? Samozřejmě jsem měl. Spoustu lidí, s kterými jsem se stýkal, kteří byly nádherní a jsou nádherní dodneška.

Jací to byli lidé?

Spousta lidí nám pomáhalo. První člověk, který nám pomohl, byl můj spolužák z teologie Aleš Březina. Pak nám pomohl Jirka Ladocha, výtvarník, Škvorecký nám pomohl. Našli se tam, mezi tím, vždycky lidi.

S většinou z nich jste si nepadli do oka, dá se říct.

S těmahle jsme si padli do oka. S těma, co jsme si nepadli, to byla ekonomická emigrace, která tam žvanila nesmysly, falešní chartisti. Jako třeba Jiří Včelař Kotas. Říkali mi, že mě zničí, protože jsem nepřijal místo ministra kultury ve stínové vládě, a protože jsem mu říkal, že je čurák. Ta jeho vymyšlená vláda s těma jeho vymyšlenýma chartistama! Emigranti, konkrétně ten Kotas, tvrdil, že byly dvě Charty. Jedna Charta byly taková ti blbečci - to jsme byli my - co to podepsali, a nechali se vydat na papíře. Druhá Charta byla taková ta podzemní, protože to byla ta pravá Charta, která republiku rozvracela. Tak jsem mu říkal: hele, ale ona byla jenom jedna Charta: ti blbečci, co to podepsali a napsali tam i telefonní číslo, pokud ho měli, celou adresu a celé jméno. Tiskacím písmem. Žádná podzemní Charta nebyla. To jsou asi Češi. Češi si vymysleli podzemní Chartu. V cizině s tím chodili, a pravda, byli úspěšnější než my. Kotas dělal poradce Klause. Když jsem sem přijel v devadesátém poprvé, tak jsem říkal Havlovi: „Bacha na toho Kotase, to je mezinárodní podvodník“. Říkal: „Ne, to je slušný člověk, umí dobře anglicky.“ Říkal jsem: „Víme, že umí dobře anglicky, ale je to mezinárodní podvodník, který se živil tím, že v exilu je stínová vláda.“ To je celé.

Vzpomněl byste si na nějaký zážitek z Kanady? Nevybavilo by se vám nějaké faux pas, nebo naopak něco pozitivního, mimo to, že to byla pro vás země svobody?

Největší zážitek je, když potkáš medvěda a nesežere tě. To se mi stalo mockrát. Nevím. Viděl jsem nádherný pralesy Britský Kolumbie. Dodneška si toho vážím, že jsem to viděl, rád tam jezdím zpátky. Potkal jsem tam spoustu krásnejch Kanad'anů, krásnejch hipíků, se kterými jsem si dokonce rozuměl. To je asi všechno. Když jste tady měli revoluci, tak jsem se v osmdesátým devátým přestěhoval do Britské Kolumbie. Volali mi lidi, které propouštěli. Jirous mě volal: „Okamžitě přijed' do Prahy na pivo, co děláš...“ Říkal jsem: „Sedím v baráku, mám dalekohled, koukám na Pacifik a hledám velryby.“ Seru vám na vaši revoluci.

V Kanadě jste si postavili barák?

Ne, baráky se tam kupují.

Takže jste si ho koupili.

Během tří let jsem si koupil barák, pak jsem ho prodal. 89 jsem odjel do Britské Kolumbie. Tam jsme si koupili další barák, a tak dále, a tak dále. To tam není problém. Nikdo se na to nikoho neptá.

Získal jste tam dobré přátele, dá se říct, že na celý život?

Bylo to takový halb und halb. Něco byli Češi, něco Slováci, něco z toho byli Kanadřani. Dobrý, samozřejmě, dodneška bezvadný.

Kdy jste se vrátil zpátky?

Devadesát sedm. Devadesát sedm jsme naložili majetky, v uvozovkách, a přivezli je sem.

S celou rodinou?

S celou rodinou i se psem.

Z jakého důvodu jste se rozhodli vrátit ?

To je složité. Měl jsem slíbené místo zahradnického šéfa na Pražském Hradě. Mezitím umřela Olga Havlová. Když jsem přišel za Havlem a říkal jsem mu: „Slíbil jsi mě místo zahradníka na Pražském hradě, šéfa,“ říkal: „To jsem ti neslíbil já, to ti slíbila Olga.“ No a Olga už byla mrtvá. Přijel jsem do prdele. Neměl jsem tady práci. Jel jsem sem jedine s tím, že jsem už tak starý, že bych mohl dělat takovouhle věc. Nakonec jsem tady začal hledat práci normálně, což mě vůbec nebavilo. Naštěstí jsme začali hrát s kapelou.

Říkal jste, že vás v osmdesátém devátém někdo kontaktoval, konkrétně Ivan Martin Jirous. Sledoval jste popřevratové dění, politiku, a tak dále?

Sledoval jsem to velice bedlivě, i celou předrevoluční situaci. V Kanadě to sledovala západní média. Sledovali jsme celou tu statečnost i zbabělost, dokonce jsme se v ní docela dobře vyznali. Falešný mrtvý na Národní Třídě - to jsem poznal okamžitě. Myslím toho Šmída. Tam byly takové jednoduché triky. Měli jsme určitou zkušenost. Jak se to potom vyvíjelo dál, to ať si zpracují historici.

Znali jste lidi, co dělali tu revoluci, znali jste i ty kádry?

Leckterý ty lidi jsme znali.

Napadlo vás, že byste mohl přijet hned po osmdesátém devátém?

Nemohl jsem, protože když byl osmdesátý devátý, ještě jsem pracoval. Zrovna jsem měl docela dobrý job. Přijela moje žena. Já jsem přijel v devadesátém, nějak v lednu. Podívat se, co se tady děje.

Nepřesvědčilo vás to, že byste se vrátil?

Ale jo, byl jsem rád. Najednou byl Havel prezident, tak jsem se potkal s prezidentem, s kamarády. V Kanadě jsme to sedm let přetloukali, než jsme se rozhodli jet sem. Rodinu mám stejně zpátky v Kanadě. Moje žena se vrátila, byla tady dva roky a po nocích mi brečela, že chce vidět Pacifik a že chce být v Kanadě. Přestože je z Vinohrad. Dcera tady taky byla pár let, nakonec jsou oni tam a já jsem tady.

To je taková ta schizofrenie těch emigrantských rodin. Dcera sice mluví česky, ale její „mother language“ je stejně angličtina. Když chce něco vyjádřit, umí to říct líp anglicky než česky, francouzsky to umí říct taky rychle. S tím se nedá nic dělat. Samozřejmě, že cítí, že má

kořeny tady. Když je tady, tak zdůrazňuje že je sice Češka, ale že je Kanadanka. Když je v Kanadě, tak těm Kanadánům zdůrazňuje, že je Češka. Je zase hrdá na to, že je Češka. To je průser na celý život.

Co vy sám nebo manželka? Cítíte se být spíš Čech.

No, Kanadán nejsem. Můžu se vyťahovat v hospodě, že jsem Kanadán. Dám mu facku a řeknu, že jsem Kanadán. Přijel jsem tam, když mi bylo čtyřicet, takže jako starej chlápek. Samozřejmě český buran.

Kde si myslíte, že se cítí líp vaše žena?

V Kanadě. Když sem přijede, tak mi tady za dva týdny okamžitě onemocní. Dostane zápal plic, protože neumí dýchat místní vzduch. Tam chodí, v šedesáti skáče do října do jezera, plave dva kilometry denně. Přijede a za čtrnáct dní mi tady leží, blábolí nesmysly a má jednačtyřicet horečku. Co s ní mám dělat? To teď řešíme. Příští měsíc sem chce přijet. Mám hrůzu z toho, jak budu mít nemocnou ženskou doma v posteli, která bude naříkat. Jediné, co jí zachrání, když odjede zpátky do Kanady a tam je okamžitě za tři dny zdravá. Neumí dýchat pražský vzduch, přesto, že se tady narodila. My to umíme. Jsme kreatury, který žijí na cigárech, na strašném vzduchu a na alkoholu. Přežíváme. Tyhle lidi tady prostě chcípnu.

Vrátíme se zpátky. V sedmadvadesátém jste už asi věděli, kam se vrátíte, ale přece jenom - jaké jste měl dojmy z delšího pobytu tady, po vašem definitivním návratu?

Dojmy byly bezvadné. Tehdy v devadesátém jsem řekl, že jsme přijeli ze slušné země, kde se kapitalismus dělá nějakým normálním způsobem. Kapitalismus, co se tady buduje, mi připadá pro nás příliš mafiánský. Řekl jsem mu to v devadesátém roce. Říkal: „Jak se ti líbí, jak tady dělám kapitalismus?“ Já říkal: „Vašku, jsem z Kanady, pro mě to je trochu moc mafiánský.“ Říkal „To říkáte všichni, co přijíždíte z emigrace.“ Já to slovo nesnáším. Uplynulo pár let, a Havel, když odstupoval z funkce, slovo „mafiánský kapitalismus“ skutečně užil ve svém projevu. Tak jsem říkal: aspoň to konečně pochopil. Skutečně jsme přijeli z kapitalismu, kde věci běžely o malinko slušněji. Víím, že tam bylo i mafiánství, ale ne v takové míře a v takových rozměrech, jak to tady rozjel třeba Klaus. To je úplný idiot. Naprostý idiot. Existoval takzvaný Prognostický ústav, tam byl Klaus, Zeman, Komárek, Dlouhý a další. Bylo to pracoviště, který bylo placené a řízené KGB. Dneska je KGB druhý největší muž světa. Jak se jmenuje, v Moskvě?

Putin?

To byl šéf KGB přes Berlín. Takže jsme pod samýma KGBákama. Je to smutné. Zeman mluví o tom, jak měl disidentské semináře. V životě jsem o Zemanovi neslyšel a jsem disident. O Klausovi jsem se dozvěděl, že byl v šedesátých letech skutečně součástí redakce Tváře, to je pravda. Že tam i psal nějaké články, to je pravda. Že jsme neustále v těchlech strukturách, pod strukturama těch polo-kágébáků nebo přímo kágébáků, to je smutné. To je fakt smutné. Co od toho můžeš čekat?

Jak se díváte na to, že část těch lidí, kteří jsou, dejme tomu, v ne úplně nejvyšších, ale v nižších, středních funkcích, jsou bývalí estébáci? Třeba kauza „Příbyl“ a podobně?

O tom se dá říct jenom jediná věc, že to je smutné. To si tady měli vyřešit místní lidi.

Koho je to vina?

Koho je to vina? Nedůslednost od devadesátého roku. Dřív, než jsme dostali do držky, dostávali do držky naše kamarádky a naše milenky, manželky. Byli jsme naprosto bezmocní. To byl jejich perfektní scénář. Dřív, než rozbiju držku tobě, rozbiju držku tvý holce. Nemůžeš se bránit. Protože jsi věděl, že nastoupil proti KGB. Proti té jsi nemohl nastoupit, protože bys dostal okamžitě pět let. Minimálně. To bylo napadení veřejného činitele. Věděli jsme, kteří estébáci to byli. Nemohli jsme nic dělat. Teď proběhlo tiskem, že bylo třicet let od Charty, a tam bylo slovo „hrdinové“. Ty ženské byly hrdinové. Měli malé děti a dostávaly přes držku. Zavírali je. Zavírali jim chlápky. To tady probíhalo. Dneska se o tom už jenom povídá.

Je dobře, že se o tom dneska mluví?

Aspoň povídá. Kdybychom neměli tu otázku křesťanského ducha - vím, kde má estébák hospodu v těch Kobylisích. Občas to někoho napadne, jde se na pivo, a říká: Pojed' do Kobylis, rozbijeme mu držku. Říkám: „Byl bych stejný čurák, jako je on.“ Samozřejmě že to člověka občas napadne, že by tam měl jít a měl by si to s ním vyřídit. Ale s nimi si to měla vyřídit moc. Měla je vykopat z kvartýrů a sebrat jim prachy, hodit je na dlažbu, jako házeli na dlažbu nás. Bez rozbité držky. My jsme to měli s rozbitýma držkama, u nich by to mohlo být bez rozbitý držky. Vzít jim vnitřákové byty, vnitřákové platy, prostě je vykopat, ať se jdou živit, jak umí. Ať jedou do Kazachstánu do Rumunska nebo kamkoli. Ať jedou do prdele. Mají pasy, můžou jet kamkoli. My jsme nemohli, my jsme nemohli nic dělat. Já jsem byl třeba šestkrát vyhozený z práce za rok. Ve všech dalších zaměstnáních měl průser, protože říkali: vy nikde nevydržíte. Takže jsem vypadal ve svých šestatřiceti jako naprostý idiot, který je nespolehlivý a nelíbí se mu hlídačský místo, tohle se mu nelíbí, pomocný dělník se mu nelíbí. Prostě mě vyhazovali z práce. To těm estébákům mohli klidně udělat. Jako chartisti jsme byli prašiví psi.

Jaký vliv měla emigrace na vaše osobní vazby. Potkal jste ty staré přátele, co jste tu měl, i po návratu? Udržel jste nebo neudržel si staré vazby?

Staré přátele, které jsem měl před emigrací, jsem samozřejmě potkal. Nikdy se to nedá vrátit zpátky, je to poškozené. Z těch dobrých lidí nám nikdo neříká, že jsme krysy, co opustily potápějící se loď. Stejně to občas někdo řekne. Většinou to řeknou lidi, které vystěhovat nechtěli, tak se vytahují. Ti, kteří to tady třeba odseděli v kriminále, ti to neřeknou.

Příloha 3. Soubor otázek na bakalářskou práci „úskalí reemigrace“:

- 1) Odkud pocházíte a v jaké rodině jste vyrůstal/a?
- 2) Co jste vystudoval/a? Jak probíhalo vaše studium? Jaké zaměstnání jste získal/a?
- 3) Kdy a kam jste emigroval/a? Jak dlouhou dobu jste v emigraci strávil/a?
- 4) Proč jste emigroval/a? Jaké faktory/důvody/pohnutky hrály roli ve Vašem rozhodnutí?
- 5) Jak se k emigraci stavěli rodinní příslušníci a známí?
- 6) Co na Vás v emigraci zapůsobilo nejdříve? Jaké dojmy jste měl/a z prvních týdnů/měsíců v emigraci?
- 7) Čím jste se v emigraci živil/a? Odpovídalo to Vašemu zaměření? Jak jste se v zahraničí cítil/a?
- 8) Jaké byly okolnosti/důvody Vašeho návratu? Kdy a proč jste se vrátil/a do vlasti?
- 9) Jaké dojmy jste měl z prvních dnů po Vašem návratu? Co jste prožíval/a? Jak odlišné to byly pocity (při návratu) od pocitů při emigraci?
- 10) Jaký vliv měla emigrace na Vaše osobní vazby?

Příloha 4. Prohlášení o autorizaci

„Za správnost faktů, údajů a tvrzení jsem zodpovědný pouze autor této bakalářské práce a pouze on smí dát souhlas k uveřejnění částí této bakalářské práce k jiným potřebám než studijním.“

V Praze dne 17.5.2007

.....

Příloha 5. Rozhovory na CD